T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (İDARE HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TÜRK KAMU HUKUKU AÇISINDAN ENGELLİLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

Doktora Tezi

Naci Münci Çakmak

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (İDARE HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TÜRK KAMU HUKUKU AÇISINDAN ENGELLİLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

Doktora Tezi

Naci Münci ÇAKMAK

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Metin GÜNDAY.....	.....
Prof. Dr. Erdal ONAR.....	.....
Prof. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ.....	.....
Doç. Dr. Ender Ethem ATAY.....	.....
Doç. Dr. Ali AKYILDIZ.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (İDARE HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TÜRK KAMU HUKUKU AÇISINDAN ENGELLİLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

Doktora Tezi

Naci Münci Çakmak

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Bahtiyar Akyılmaz

Ankara-2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR XİV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ KAVRAMI VE ENGEL TÜRLERİ

I–) ENGELLİLİĞİ KARŞILAYAN KAVRAMLARIN İNCELENMESİ **6**

A–) Engelli, Sakat, Özürlü ve Malûl Kavramları 6

B–) Dünya'da Engelli Kavramı 12

II–) "ENGEL"İN ANLAMI **15**

A–) Engelin Meydana Gelmesi 16

B–) Engelli Olmak 16

III–) MEVZUATIMIZDA ENGELLİ TANIMI **19**

A–) 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 19

B–) Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik 22

C–) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 23

Ç–) Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği 23

D–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik 24

E–) Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik 25

F–) Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu 25

G–) 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 26

Ğ–) Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Plânı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 28

H–) 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun 28

I–) 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik 29

İ–) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezleri Yönetmeliği 30

J–) Özürlüler Veritabanı Oluşturulmasına ve Özürlülük Bilgisinin Nüfus Cüzdanında Yer Almasına Dair Yönetmelik 30

K–) Gelir Vergisi Kanunu 31

L–) 1479 Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu 31

IV–) ENGELLİ KAVRAMININ ÖLÇÜTÜ 32

A–) Engelliliği Tespitte Kullanılan Ölçüt 32

B–) Mukayeseli Hukukta Engelli 40

1–) Amerika Birleşik Devletleri 40

2–) İngiltere 51

3–) Japonya 53

4–) Almanya 54

V–) ENGEL TÜRLERİ 55

A–) Ortopedik Engeller 57

B–) İşitme/Konuşma engelleri 57

C–) Görme engelleri 58

Ç–) Hastalıklar 58

D–) Zihinsel Engeller, Ruh Hastalıkları ve Duygusal Bozukluklar 59

VI–) ENGELLİLİĞİ AÇIKLAMAYA ÇALIŞAN AKIMLAR VE MODELLER 61

A–) Ahlak Modeli (Moral Model) 62

B–) Tıbbi Model 62

C–) Sosyal Model 62

Ç–) Sosyo-Politik Model 64

D–) Azınlık Grubu Modeli 65

E–) İnsan Hakları Modeli 66

VII–) İNSAN BAKIŞ AÇISI İLE ENGELLİ KAVRAMI 66

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ HAKLARI

I–) HUKUK ve ENGELLİLİK 70

A–) Engelli Kavramının Hukuki Tasniflerdeki Yeri 72

1–) Doğrudan Engellilerin Durumlarını Düzenleyen Hukuki Metinler 72

2–) Dolaylı Olarak Engellilerin Durumlarını Düzenleyen Hukukî Metinler 73

B–) Engelliliğin Hukuken İspatı 75

C–) Engelli Hukuku 77

II–) KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK VE ENGELLİLİK 78

A–) Kanun Önünde Eşitlik Kavramı 78

1–) Eşitlik İlkesi ve Engelliler 81

2–) Engellilere Yönelik Faaliyetlerin Hukuki Niteliği 82

a–) Ayrıcalıklı Haklar 83

b–) Muafiyetler 85

c–) Özel Hizmet Görmek 86

d–) Kapsam (Kategori) Dışında Bırakılmak, Yasaklanmak 88

B–) Ayrımcılık Yasağı 89

C–) Engelli Ayrımcılığı 90

1–) Ayrımcılık Türleri 91

a–) Doğrudan Ayrımcılık: 91

b–) Dolaylı Ayrımcılık 92

2–) Engelli Ayrımcılığının İncelenmesi 96

III–) ANAYASAL HAKLAR AÇISINDAN ENGELLİLER 103

A–) Genel Olarak 103

B–) 1982 Anayasasında Engelli Hakları 105

1–) Eğitim-Öğrenim Hakkı ve Engelliler 106

a–) Özel Eğitim 108

b–) Üniversite Öğreniminde Engelliler 110

2–) Çalışma Hakkı ve Engelliler 111

3–) Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler 112

4–) Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti 116

C–) Engellilerin Anayasal Haklarını Kullanmalarını Zorlaştıran veya Ortadan Kaldıran Etkenler 120

IV–) KAMU HİZMETİ AÇISINDAN ENGELLİLERİN DURUMU 122

A–) Engelliler Açısından Kamu Hizmeti Kavramı 122

B–) Kamu Hizmeti Genel İlkelerinin Engellilerin Hizmetlerden Yararlanmaları Açısından Durumu 125

1–) Sürekli Olma (Süreklilik İlkesi) 126

2–) Değişken Olma (Değişkenlik İlkesi) 126

3–) Nesnel ve Eşit Olma (Hizmetten Herkesin Eşitçe Faydalanabilmesi İlkesi) 127

4–) Bedelsiz Olma (Uygun Bedel İlkesi) 128

C–) Engellilere Verilen Hizmetlerin Kamu Hizmeti Niteliği 129

Ç–) Engellilere Yönelik Hizmetlerinin Yerine Getirilmesinde İdarenin Sorumluluğu 132

V–) SOSYAL DEVLET İLKESİ VE ENGELLİLER 137

A–) Sosyal Devlet Anlayışı 137

B–) Sosyal Devlet İlkesi Gereğince Engellilerin Hukuki Durumlarının İyileştirilmesi 141

VI–) DEMOKRATİK HAKLAR ve ENGELLİLER **143**

VII–) ENGELLİLERİN ÇALIŞMA HAKLARI **148**

A–) Genel Olarak 149

B–) Korumalı İşyeri Kavramı 151

C–) Engellilerin İstihdamı 153

1–) Engellilerin İşçi Olarak İstihdamı 153

2) Engellilerin Devlet Memurluğuna Girmeleri 159

Ç–) Türkiye'de Makul Yerleştirme (Reasonable Accommodation) 162

1–) 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 162

2–) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu 164

3–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik 165

VIII–) ENGELLİLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ **166**

A–) 1543 Sayılı Genel Nüfus Yazımı Kanunu'ndaki Yükümlülük 166

B–) 2908 Sayılı Dernekler Kanunu'ndaki Yükümlülük 166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVZUATTA ENGELLİLERİN DURUMU

I–) ULUSAL MEVZUATTA ENGELLİLER **168**

A–) 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 168

B–) 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu 169

C–) 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 170

Ç–) 3194 Sayılı İmar Kanunu 171

D–) 4857 Sayılı İş Kanunu 172

E–) 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun 173

F–) 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu 173

G–) 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu 174

Ğ–) 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu 175

H–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik 176

I–) 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu 176

İ–) 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun 177

J–) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 179

K–) 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 180

L–) 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu 181

M–) 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu 181

N–) 6831 Sayılı Orman Kanunu 183

O–) 4123 Sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun 183

Ö–) 4373 Sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu 184

P–) 3160 Sayılı Emniyet Teşkilatı Uçuş Hizmetleri Tazminat Kanunu 184

R–) Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik 185

S–) 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu 186

Ş–) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu 188

T–) 1512 Sayılı Noterlik Kanunu 189

U–) 3289 Sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun 190

Ü–) 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu 191

II–) ULUSLARARASI METİNLERDE ENGELLİ HAKLARI - İLGİLİ ANLAŞMA VE SÖZLEŞMELER 191

A–) Cenevre Sözleşmesi 194

B–) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 194

C–) Birleşmiş Milletler Genel Konseyi Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirgesi 196

Ç–) Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi 196

D–) Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 197

E–) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 198

F–) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 198

G–) Avrupa Sosyal Şartı 199

Ğ–) Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Sözleşmesi 200

H–) AGİT - Moskova İnsani Boyut Toplantısı 201

I–) Avrupa Birliği Avrupa Temel Haklar Şartı 202

İ–) İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Sözleşme 203

J–) Sosyal Haklara Erişim Konferansı - Malta Deklarasyonu 203

K–) Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar, 204

L–) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Zihinsel Özürlülerin Haklarına İlişkin Bildirge 205

M–) Avrupa Birliği Amsterdam Antlaşması 205

N–) Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı 205

O–) Avrupa Topluluğu'nun İlgili Kararları 206

III–) ENGELLİ HAKLARININ KORUNMASINDA VERİMLİLİK VE ETKİN DENETİM İHTİYACI 209

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDARE TEŞKİLATI İÇERİSİNDE ENGELLİLERLE İLGİLİ KURUM VE KURULUŞLAR

I–) GENEL OLARAK 212

II–) MERKEZİ İDARE İÇİNDE YER ALAN KURUM VE KURULUŞLAR 214

A–) Başbakanlığa Bağlı Kuruluşlar 214

1–) Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 214

2–) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 219

3–) Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıfları) 225

B–) Bakanlıklar ve Bakanlık Bağlı ve İlgili Kuruluşları 227

1–) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 227

2–) Sağlık Bakanlığı 230

3–) Milli Eğitim Bakanlığı 232

III–) YERİNDEN YÖNETİM KURULUŞLARI 236

A–) Mahalli İdareler 236

1–) İl Özel İdaresi 238

2–) Büyükşehir Belediyeleri 241

3–) Belediyeler 244

4–) Köy 249

B–) Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları 250

1–) Sosyal Güvenlik Kurumu 251

2–) Türkiye İş Kurumu 254

3–) Emekli Sandığı 255

SONUÇ 256

ÖZET 259

SUMMARY 259

KAYNAKÇA 260

KISALTMALAR

ADA	Americans With Disabilities Act
AMA	American Management Association
AMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
Ana. Mah.	Anayasa Mahkemesi
A.Ü.S.B.F	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bağ-Kur	Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
C.	Cilt
D.	Daire
DDA	Disability Discrimination Act
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Plânlama Teşkilatı
E.	Esas
Ed.	Editör

EEOC	Equal Employment Opportunity Commision (İstihdam Eşitliği Komisyonu)
FHAA	Fair Housing Amendments Act
IASP	International Association for the Study of Pain
ICF	International Classification of
IDEA	Individuals With Disabilities Education Act (Engelli Bireyler Eğitim Yasası)
ILO	International Labour Office (Dünya Çalışma Örgütü)
Int'l	International
J	Journal
K.	Karar
L.	Law
m.	Madde
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
RA	Rehabilitation Act
Rev	Review
s.	Sayfa
S.	Sayı

SENDA	Special Educational Needs and Disability Act (Özel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Kanunu)
SSDI	Social Security Disability Insurance (Sosyal Güvenlik Engellilik Sigortası)
SSI	Supplemental Security Income
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
v	versus
vd.	ve devamı
Vol.	Volume
WHO	World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

Engelli, belli bir zaman dilimi içerisinde sahip olduğu, henüz insanlık tarafından çaresi bulunamamış bedensel veya zihinsel bozukluk nedeniyle, engelli olmayan kişilerin yaşadığı hayatı tam olarak yaşayamadığı iddia edilen ve ayrıma uğrayan kişidir.

Engelli tanımını yaparken engelli olmayan kavramını hareket noktası olarak kullandığımız ve böylece belirsiz ve üstü kapalı bir anlatıma gittiğimiz düşünülebilir. Ancak engelli tanımı burada düğümlenmektedir. Engelsiz nedir? Hayatının hiçbir döneminde hiçbir hastalık yaşamamış, bedensel veya zihinsel hiçbir bozukluğu veya eksikliği olmayan kişidir. Böyle bir insanın yaşaması veya varolması kanaatimizce mümkün değildir. Her insan ya hayatı boyunca ya da hayatının belirli bir zaman diliminde muhakkak bir hastalığı yaşamış, zihinsel veya bedensel bir bozukluk geçirmiştir. O halde engelsiz insan yoktur veya bütün insanlar engellidir demek çok da yanlış olmayacaktır. Engelli olarak adlandırdığımız kişiler, kısır bir takım ölçütlerle ulaşılmış genellemeler sonucu normal olarak kabul edilen kişilere benzemeyen insanlar olmaktadırlar.

Engel kelimesi dar olarak yorumlanmaktadır. Örneğin sadece tamamen görme yeteneğinden yoksun olan insanlar görme özürlü olarak algılanmakta buna karşılık gözlük veya lens kullanan (bunlar olmadan tam olarak göremeyen) insanlar özürlü olarak nitelendirilmemektedirler. Bunun sebebi gözlük veya lens yardımı ile (başka bir deyişle teknoloji sayesinde) görme kaybının ortadan kaldırılarak şahsın yaşama

adapte olmasıdır. İşte teknoloji görme yetisinde meydana gelen bu özrü bir dereceye kadar ortadan kaldırmaktadır. Bugün için teknolojinin ortadan kaldıramadığı engelleri olan insanlara biz bugün engelli demekteyiz.

Engelliliğin anlam değerini belirleyen engelin kendisi olmamakta, teknoloji veya tıbbi gelişmeler olmaktadır. Bugün için özürlü saydığımız özür grupları zaman içerisinde tamamen ortadan kalkacaktır. O halde "özürlü olmak" zamana ve gelişmeye bağlı olarak bir değere sahip olmaktadır. Değişkenliğinin ölçütü kendinde değil diğer sebeplerdedir.

Engelliliğin başka bir yönü de toplumda kurgulanmış olmasıdır. Engelin kaynağı, kişideki bozukluk veya eksiklik değil, toplumun bakış açısıdır.

Felsefi açıdan düşündüğümüzde bütün insanlar özürlüdür de diyebiliriz. Zira bir insanın başka insanların yardımı olmadan yaşaması mümkün değildir. İnsan sosyal bir varlık olarak yaşamakta ve yapılan işbölümlerinin sonucu ayakta kalmaktadır. Tek başına yaşayan bir insan en basit bir hastalığa yakalansa kendini tedavi edemeyeceği için zarar görecektir.

Engelliler sayıca az olduğundan ve sosyal yaşamla ilgili hukuk kurallarını koyanların da büyük bir kısmı engelsiz olduğu için engelliler bir bakıma unutulmaktadır. Engellilerin kural koyma mercilerine yeterince gelememesi nedeniyle hukuk kuralları, plânlar ve projeler engelsizlerin bakış açılarıyla meydana getirilmektedir. Eğer engelli engelsiz oranı eşit olsaydı kural koyma mercilerine engelliler de gelebilecekti, böylelikle bütün mevzuat ve sosyal yaşamla ilgili uygulamalarda engellilere de yeterince yer verilmiş olurdu.

Özürlünün özürsüz yaşayabilmesi için sosyal bakış ve sistem gereklidir. Sadece kendini düşünen insanların yaşadığı toplumlarda özürlülerin yaşama katılması güçleşecektir. İnsanlar doğal olarak diğer insanları kendileri ile aynı konumda görürler, başka bir deyişle (aynı zamanda da) başka konumda olan insanların da olduğunun farkında olmadan akıl yürütürler. Sözgelimi yürüyebilen insanlar için kaldırımların yüksek olmasının hiçbir önemi yoktur. Yüksek kaldırımların bir engel teşkil edeceği özürlü gruplarının olduğu hakkında belki bilgisi dahi yoktur. Bu noktada bu insanı eleştirmek de mümkün değildir; çünkü farkında değildir. Farkında olabilmesi için eğitilmesi gereklidir. O halde eğitimin önemi çok büyüktür.

Engelli olan ile olmayan arasındaki farkın topluma anlatılmasında engellilerin kurduğu sivil toplum örgütlerinin de büyük önemi vardır. Bu örgütlerin kanaatimizce en önemli görevi, engellilere yardım etmekten çok engelli olmayanlara bazı şeyleri anlatmaktır. Zira her özür grubunun ihtiyacı olan engel giderici faktörler birbirinden farklıdır. Bu örgütler bu faktörleri belirleyerek engelli olmayan insanlara anlatmalıdırlar ki gereken önlemler ve değişimler yapılabilsin. Demek ki eğitim kadar bir başka önemli husus da engellilere yönelik sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerde bulunmasıdır.

Bunlarla beraber engelliyi engelli yapan/yaşatan aynı zamanda da çevresel düzenlemeler olduğu da unutulmamalıdır.

Engellilere yönelik olan hakların ister ulusal, isterse uluslararası alanda olsun, somut uygulamalarla hayata geçirilmediği sürece hiçbir önemi yoktur. Başka bir deyişle salt mevzuatta engelliyi korumak veya engelliye imtiyaz vermek yetersizdir.

Çalışmamızın birinci bölümünde engel kavramının ne anlama geldiğini, mevzuatta nasıl tanımlandığını açıklamaya çalıştık. Engelliliğin tıbbi bir olgu olmaktan ziyade sosyal ve kültürel bir olgu olduğuna işaret ettik. Bir kimsenin engelli sayılabilmesi için gereken ölçütleri inceledik. Mukayeseli hukukta engelli hakları ile ilgili önemli gelişmeler kaydeden bazı ülkelerin yasal düzenlemeleri hakkında bilgiler verdik. Genel olarak engel kategorisine giren fiziksel ve zihinsel özürler ile hastalıkları saydıktan sonra engelliliğin açıklanmasında kullanılan modelleri inceledik.

İkinci bölümde ise hukuk ve engellilik ilişkisini incelemek suretiyle engellilerle ilgili hukuki kurumlar hakkında bazı tespitler yaptık. Engelliler için son derece önemli olduğuna inandığımız eşitlik ilkesini inceledik. Bununla birlikte engelli haklarının yerleşmesini ve kullanılmasını zorlaştıran en belirgin faktör olan ayrımcılık olgusu hakkında detaylı bilgiler vermeye çalıştık. Anayasada yer alan temel ilkeler ile engellilerin bu haklardan istifade etmesini sağlayan düzenlemeler ve faaliyetlerle ilgili bilgi sunduk. Engellilere yönelik olan hizmetlerin niteliğini, kamu hizmeti kavramı potasında eritmek suretiyle hizmetin yapısını irdeledik. Engelli bireylerin toplum içerisinde hayat standardını yükseltecek en önemli etken olan sosyal devlet ilkesini araştırdık. Demokrasi ilkesinin engelli yaşamına yansımaları ile çalışma hayatını ilgilendiren olgulara değindikten sonra makul yerleştirme ilkesi hakkında bilgi verdik.

Üçüncü bölümde, engellilerle ilgili hem ulusal hem de uluslararası mevzuatta yer alan hükümlerden önemli olduğunu düşündüğümüz bazı düzenlemeleri inceledik.

Engellilere hak tanımanın yeterli olmadığını, tanınan bu hakların korunmasının ve denetiminin sağlanmasının gerektiğini belirttik.

Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'de idari teşkilat içerisinde engellileri ilgilendiren kurum ve kuruluşların tahlilini yaptık. Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, Bakanlıklar, il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri, belediyeler, köyler ve son olarak da hizmet yerinden yönetim kuruluşlarını, engellilere sundukları hizmetler ve yürüttükleri faaliyetler açısından inceledik.

Çalışmamızda bizi en çok üzen nokta, engelliliği reddedip "insan" bakış açısıyla hareket etmek istememize rağmen henüz bu anlayış insanoğlunda yerleşmediği için, mecburen engellileri ayrı bir grup olarak nitelendirme zorunluluğunu yaşamamızdır. Engelli diye bir olgu yoktur ancak mevcut sosyal hayatta olduğu için engelli haklarını kavram olarak kabul etmek zorunda kalmaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ KAVRAMI VE ENGEL TÜRLERİ

I–) ENGELLİLİĞİ KARŞILAYAN KAVRAMLARIN İNCELENMESİ

Engellilerin hukuki statülerinin belirlenebilmesi ve bu hususta tahliller yapabilmemiz için öncelikle bir kavram olarak "*engelli*" sözcüğünün muhtevası hakkında bilgi edinmemiz gerekmektedir.

A–) Engelli, Sakat, Özürlü ve Malûl Kavramları

Dilimizde engelli kavramını karşılayan birkaç kelime bulunmaktadır. Sözlük anlamı olarak;

Engelli: "*1-engeli olan, mânialı, 2- sakat*"; **Özürlü:** "*1- özrü olan, 2- eksiklik, sakat veya kusuru olan, defolu*"; **Sakat:** "*1- Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan (canlı), 2- mecaz Bozuk veya eksik (şey)*", Malûl**-malûliyet:** "*1-Sakat (kimse), 2-Hasta (kimse)*" anlamına gelmektedir.[1]

Malûl kavramı, hukuk dilinde "*bir kimsenin bir dış etki, hastalık veya kaza sonucunda çalışma gücünü kısmen veya tamamen yitirmesi*" olarak da

---

[1] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <www.tdk.gov.tr>

tanımlanmaktadır.[2]

Pratik yaşamda engelli ve özürlü kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Kanaatimizce engelli kelimesi tercih edilmelidir. Zira özür kelimesinin farklı anlamda kullanıldığı iki durum daha vardır. Birincisi, özür kelimesinin "*geçici olarak hizmet veya iş görememe*" durumunu ifade etmesidir. Bu anlamıyla özür, ağırlıklı olarak hastalık nedeniyle izinli olma durumu yerine kullanılmaktadır. İkincisi ise mallara ilişkin betimleme yapılırken ayıbın karşılığı olarak kullanılan özür kelimesidir. Ayıplı mal yerine özürlü mal veya maldaki özür gibi tamlamalar kulağa itici gelmese de, mal için kullanılan bir terimin insanlar için kullanılmasının pek de hoş olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim özürlü mal vardır ama engelli mal kesinlikle yoktur. Benzer şekilde sakat kavramı da bozuk veya eksik şey anlamıyla insan dışındaki bazı kavramların karşılığı olarak kullanılmaktadır.[3]

Biz engelli terimini benimsemekteyiz. Buna karşılık hukuki metinlerin bir kısmında özürlü teriminin kullanılmış olması nedeniyle, anlam bütünlüğünü bozmamak için bazı cümlelerimizde özürlü kavramını kullanacağız.

Mevzuatta yapılan tanımlarda ise engelli, özürlü veya sakat kelimelerinin çoğu kez aynı anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Engelliliğin farklı kanunlarda farklı biçimlerde (özürlü, sakat veya malûl) kullanılmış olması hukuki açıdan önem arz etmemektedir. Bu farklılık dildeki gelişme veya değişme sonucudur. Ancak bazı durumlarda kavramlar arasında anlam farkı da söz konusu olabilmektedir. Malûl

---

[2] Yılmaz, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 1996, s. 516.

[3] Sakat idari işlem, hata, hile ve tehditle iradenin sakatlanması gibi.

kelimesini engelli, özürlü veya sakat anlamında kullanmak mümkün olsa da; engelli, özürlü veya sakat kavramları, malûl kelimesinin bir başka anlamı olan "*hasta kimse*" karşılığı olarak her zaman kullanılmamaktadır. Benzer şekilde malûlen emekli terimi hukuki düzenlemelerde yer bulmasına rağmen "*engellilikten emekli*" şeklinde bir kavram tercih edilmemektedir.

Sözgelimi 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun[4] 4. maddesinin c) bendine göre *"Sakatlık dereceleri %90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malul ve engellilerin, bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtlar"* hükmünde, malûl ve engelli kavramlarının farklı olgulara işaret ettiği görülmektedir.

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda özürlü kavramı, Kanunun 3/c maddesinde *"doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişiyi"* ifade edecek biçimde kullanılmaktadır.

Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 4. maddesine göre özürlü, *"Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal*

---

[4] 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Kabul Tarihi: 18 Şubat 1963, Resmi Gazete: 23 Şubat 1963 - Sayı: 11342 (Kanunun adı "Motorlu Kara Taşıtlar Vergisi Kanunu" iken 26.11.1980 tarihli ve 2348 sayılı Kanunun 1. maddesiyle "Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu" olarak değiştirilmiştir).

yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, bağımsız hareket edebilmesi için yapılarda ve açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere gereksinim duyan kişidir."[5]

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne ek 3447 no'lu ve 9 Aralık 1975 tarihli Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi'nin 1. maddesine göre *"Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara sakat denir."*[6]

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunun 53. maddesinde ise kimlerin malûl sayıldığı düzenlenmiştir.[7] Bu Kanunun çizdiği çerçeveye göre malûl, çalışma veya

---

[5] Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği, 2 Kasım 1985 tarihli ve 18916 sayılı Resmi Gazete (1. Mükerrer). (Ek – Resmi Gazete: 2.9.1999 tarih ve sayı 23804)

[6] Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne ek 3447 no'lu ve 9 Aralık 1975 tarihli Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi için bkz. Özürlülerle İlgili Mevzuat, Ankara 2002, s. 3.

[7] 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 53. Madde: A) 1- (a) Kurum hastanelerince düzenlenecek usulüne uygun sağlık kurulu raporları ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu çalışma gücünün en az 2/3'ünü yitirdiği, (b) 34 üncü madde gereğince yapılan tedavi sonunda Kurum sağlık tesisleri sağlık kurullarınca düzenlenecek usulüne uygun rapor ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu çalışma gücünün en az 2/3'ünü yitirdiği, (c) İş kazası ve meslek hastalığı

kazanma gücünü yitiren kişi anlamında kullanılmıştır. Burada engellilik, malûliyet kavramının içinde kalmaktadır. Çünkü bazı hallerde engelli olmak veya engelli hale gelmek çalışma veya kazanma gücünün kaybedilmesine neden olmaktadır. Buradaki malûl kavramı engelliliği de içine alan geniş bir anlama sahiptir. Başka bir deyişle engelliliğin yanısıra çalışma veya kazanma gücünü azaltan her faktör kişinin malûl sayılması için yeterlidir. Örneğin "*hastalanmak*" kavramı da bu Kanun kapsamında çalışma veya kazanma gücünün kaybına neden oluyorsa, malûl tanımı içindedir.

Buna karşılık Sağlık Dairesi Başkanlığının görev ve yetkilerini düzenleyen Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Teşkilatı Yönetmeliği'nin[8] 5/l maddesine göre *"İş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, yaşlılık, maluliyet ve ölüm olaylarına ait yetkili sağlık kurullarınca düzenlenerek Genel Müdürlüğe gönderilen raporları inceleyip karara bağlamak;"* ve yine 5. maddeye göre *"Sigortalıların, sürekli iş göremezlik, malullük ve erken yaşlanma ile ilgili maluliyet durumları hakkında verilen kararlara itiraz vukuunda dosyalarını Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kuruluna sevk etmek"* Sağlık Dairesi Başkanlığının görevi olarak düzenlenmiştir. Bu hükümlerde malûllük halinin, hastalık ve sürekli iş göremezlik durumundan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 100. maddeye göre ise "*İş kazası, meslek hastalığı ve diğer hastalıklardan çalışma gücünün 2/3 sinin kaybı ile (maluliyet) ilgili filmlerle adli vak`alara ait filimler hastane arşivinin bir bölümünde saklanır"* şeklinde bir

---

sonucu meslekte kazanma gücünün en az %60'ını yitirdiği, Kurumca tespit edilen sigortalı malullük sigortası bakımından malul sayılır.

[8] Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Teşkilatı Yönetmeliği, 6 Eylül 1981 tarihli ve 17450 sayılı Resmi Gazete.

düzenleme mevcuttur. Aynı yönetmelik içinde dahi kavram karmaşası söz konusudur.

2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'un[9] 3/b maddesine göre *"Yaşamak için gerekli hareketleri yapmaktan aciz ve hayatını başkasının yardım ve desteği ile sürdürebilecek şekilde malül olanlara 200 katı, diğer sakatlananlara (a) bendinde belirtilen tutarın % 25'inden % 75'ine kadar, yaralananlara ise % 20'sini geçmemek üzere sakatlık ve yaralanma derecesine göre, nakdi tazminat"* ödeneceği düzenlenmiştir. Burada malûl olmak, diğer sakatlardan ayrı bırakılmıştır.

5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun[10] 44. maddesine göre ise *"Her ne sebep ve suretle olursa olsun vücutlarında hâsıl olan ârızalar veya düçar oldukları tedavisi imkânsız hastalıklar yüzünden vazifelerini yapamıyacak duruma giren iştirakçilere (mâlûl) denir ve haklarında bu kanunun mâlûllüğe ait hükümleri uygulanır"* denilmek suretiyle malûl kavramı daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Görüldüğü gibi engelli, özürlü, sakat ve malûl kavramları arasında anlam karmaşası mevcuttur. Hangi durumun hangi kavrama işaret ettiği mevzuattan mevzuata farklılık göstermektedir. Kanaatimizce kanunkoyucunun mevzuat oluştururken daha titiz olması, aynı durumlar için aynı kavramların kullanılması hususunda hassas davranması gereklidir.

---

[9] 6 Kasım 1980 tarihli ve 17152 sayılı Resmi Gazete.

[10] 17 Haziran 1949 tarihli ve 7235 sayılı Resmi Gazete.

B–) Dünya'da Engelli Kavramı

Ülkemizde olduğu gibi dünya dillerinde de engelliliği karşılayan başka kavramlar vardır. Dünya Sağlık Örgütünün tanımlarına göre: "***Özürlülük*** *(impairment) fonksiyonel bir hasar,* ***Sakatlık*** *(disability) normal aktivitelerde kısıtlılık,* ***Engellilik*** *(handicap) sosyal dezavantaj*" dır.[11]

ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) dilimize çevrilirken "*disability*" kelimesi "*yetiyitimi*" olarak çevrilmiştir.

"*Engelli*" tanımı yapılırken kullanılan impairment (bozukluk), disability ve handicap kelimelerinin anlamlarını, Marles çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Marles'e göre impairment (bozukluk), anatomik kayıp veya vücutsal fonksiyon kaybına işaret eden tıbbi bir terimdir. Disability bozukluğun sonucu oluşan, ölçülebilir fonksiyon kaybıdır. Handicap, bir kişinin beklentisi olduğu maksimum potansiyelini başarmasını engelleyen sosyal durumların ve çevrenin sebep olduğu sosyal bir sonuçtur."[12]

Engellilerin toplum içinde tanınmalarını kolaylaştırıcı sıfatları bulmaktan

---

[11] Şahin, Hatice, "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, s. 49. Dünya Sağlık Örgütünün tanımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Uşan, M. Fatih, İş Hukuku'nda Sakat İstihdamı, s. 8-12.

[12] Fulcher, Gillian, Disabling Policies? A comparative approach to education policy and disability, Disability, Handicap and Life Chances Series, The Falmer Press, s. 22.

daha önemlisi "*engellilikle ilgili farkındalığın olması*" ve "*anlaşılma gereksinimlerinin karşılanmasıdır*."[13] Engelliliği sosyolojik, tıbbi veya hukuki olarak ayrı ayrı tanımlamak da mümkündür. Bu durumda ortaya değişik sonuçlar çıkmaktadır. Engelliliğin mutlak sınırını çizerek tanımını yapmak mümkün değildir. İnsanları kesin olarak engelliler ve engelsizler olarak ayırmak da imkansızdır. Kanaatimizce önemli olan, engellilik yerine yeti kullanılabilirliği, istihdam hakkı ve şartları, sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşamak gibi engellilerin yaşadığı sorunlar bir bütün olarak insanlık içinde değerlendirilerek hareket edilmelidir.

Bugün dünyamızda ortalama 600 milyon kişinin veya dünya nüfusunun ortalama %10'unun engelli olduğu sanılmaktadır.[14] Engellilerin dikkate alınmaları, sosyal ve ekonomik yaşama katılmaları bu açıdan çok önemlidir.

Engelli kavramıyla ilgili olarak ve özellikle bu konuda çalışma yapan kişiler için hatırlatmayı uygun gördüğümüz bir nokta vardır. Türkçemizde kullandığımız sakat, malûl, özürlü ve engelli kelimelerinin yabancı dillerdeki karşılıkları her zaman aynı anlamda kullanılmamaktadır. Örneğin "*disability*" kavramı genellikle engellilik olarak çevrilmesine rağmen bazı durumlarda yetersizlik kelimesi anlamına da gelmektedir. Hatta "*disability*" kavramının bizim açımızdan hem "engelli" hem de "engellilik, özürlülük" olarak kullanıldığı da görülmektedir. Yabancı metinlerde yer alan disability rights veya disability law şeklindeki tamlamalar bizim dilimizde engelli hakları veya engelli hukuku olarak karşılık bulmaktadır. Oysa "engelli"

---

[13] Şahin, s. 49.

[14] Kanter, Arlene S., "The Globalization of Disability Rights Law", Syracuse J. Int'l L. & Com (Vol.30:241 2003), s. 242.

kelimesinin karşılığı "disability" değil "disabled" kelimesidir. Bu nedenlerden dolayı yabancı eserler ve mevzuatın incelenmesi esnasında kelimelerin taşıdığı anlamlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Disability kavramı diğer dillerde yetiyitimi, yetersizlik bakış açısı ile karşılanarak engelliler için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle bu kelimeyi kullanan dilin engelliye bakış açısı her zaman "engelli" olarak değil; yetersiz, yetisini yitirmiş vb. anlamlarında olmaktadır. Ülkemizde engellilere karşı "yetiyitimi olan" şeklinde bir bakış açısı veya kavram kullanımı henüz yeni başladığı için[15], disability ve disabled kelimeleri, bazı metinlerde tam olarak engelliliğin eş anlamlısı durumunda kullanılamamaktadır.

Yetiyitimi sözcüğü engelli sözcüğünden daha hafif; başka bir deyişle kişiyi daha az engelli gibi gösteriyor olmasına rağmen kanaatimizce engelliliğin sebebini toplumdan bireye doğru kaydırmaktadır. Engelliliğin sebebi toplumdur. Ama yetiyitiminden toplum sorumlu olmaz. Yeti yitirmek veya yetinin azalması kişinin bir problemidir ve aynı zamanda tıbbi bir meseledir. Çalışmamızda pek çok kez vurgulamaya çalışacağımız gibi engellilik birey kaynaklı değil toplum kaynaklıdır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı üçlü ayrıma katılmamaktayız. Engellilerin ve engelliliğin, engelsiz insanların zihinlerindeki karşılığı tektir ve tek olarak bırakılmalıdır. Engelliliği kavramsal karmaşadan kurtarmamız gerekir. Sakat, engelli

---

[15] ICF'nin (International Classification of Functioning, Disability and Health) çevirisi yapılırken disability kelimesi yetiyitimi olarak çevrilmek suretiyle yayınlanmıştır.

ve özürlü kavramlarını farklı anlamlarda hukuki metinlere sokmak engelliler açısından fayda sağlamayacağı, aksine haklar içinde bölünmeye yol açabileceği kanaatindeyiz. Bu üçlü ayrım aşağıdaki biçimde ihtimallere yol açabilir:

1– Organını yitirmiş bu yüzden özürlü ama sosyal yönden dışlanmamış ve kendi işini yapabildiği için engelli sayılmayan,

2– Organını yitirmiş bu yüzden özürlü ama sosyal yönden dışlanmamış ve kendi işini yapabildiği için engelli sayılan,

3– Fonksiyonel hasar olmamasına rağmen hareketlerinde kısıtlılık olan buna karşılık sosyal açıdan engelli olan,

4– Fonksiyonel hasar olmamasına rağmen hareketlerinde kısıtlılık olan buna karşılık sosyal açıdan engelli olmayan,

Dikkat edersek engelliliği en sona yazmak zorunluluğunu yaşamaktayız. Başka bir deyişle eksiklik ve yetersizliğin sosyal alandaki sonucu engellilik olmaktadır. Madem ki eninde sonunda problem toplumsal alanda düğümlenmektedir o halde toplum öncesi aşamada kişinin durumun isminin ne olduğunun önemi yoktur.

Özürlü, sakat ve engelli kelimelerinin sosyolojik ve tıbbi tanımlamalarında farklılıklar söz konusu olabilir ancak hukuki açıdan değerlendirme yaparsak hepsini bir arada tutmamız gerekecektir.

II–) "ENGEL"İN ANLAMI

Engel kavramının nedenleri, tedavisi, çeşitleri gibi bir çok boyutu vardır.

Bununla birlikte kişilerin kendi kabiliyetleri, rehabilitasyon, toplumun sosyal ve kültürel yapısı ve ayrımcılığın önlenmesi gibi faktörler de engelin anlamı üzerinde etkili olabilmektedir.

A–) Engelin Meydana Gelmesi

Bowe'a göre; "*engelliliğe neden olan durumlar ya konjenitaldir ya da akkizdir* (sonradan oluşur). *Konjenital durumlar doğum anında mevcuttur. Doğumla gelen bu engel durumları genetik olabileceği gibi doğum öncesi (prenatally), doğum anında (perinatally) veya hemen doğum sonrasında (postnatally) meydana gelmiş de olabilir. Akkiz olan nedenler ise çocukluk, ergenlik dönemi veya ileriki yıllarda meydana gelir*."[16] Sonradan ortaya çıkan bu akkiz nedenler kaza, yaralanma, hastalık sonucu veya yaşlılık nedeniyle karşımıza çıkmaktadır.[17]

B–) Engelli Olmak

Engelliliğin pek çok tanımı yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. Kesin bir tanım yapmak güçtür. Kesin tanım yapılsa dahi bu tanım engelli olmadığı halde engelliymiş gibi muamele gören kişileri kapsamayacaktır.[18]

---

[16] Bowe, Frank G., Physical, Sensory and Health Disabilities, An Introduction, Hofstra University, New Jersey, 2000, s. 7.

[17] Uşan, s. 50.

[18] Aşırı kilolu insanların da engellilere benzeyen sorunları vardır. Hareket edebilme yetisinde kısıtlanma, toplu taşım araçlarındaki, sinema ve tiyatro salonlarındaki

Engellilik, bir kişinin, normal olarak değerlendirilen bir şekilde, yapabildiği işleri yapma becerisindeki herhangi bir kısıtlama ya da eksiklik olarak tanımlanır.[19]

Engele maruz kalınan yaş da oldukça önemlidir. Engelin, kişinin eğitim, istihdam ve hayat tarzına olan etkileri, yaşına göre farklı olmaktadır. Örneğin işitme engeli, çocukluk döneminde meydana gelirse kişinin dil kazanımı üzerine olumsuz etkileri olacaktır. Buna karşılık ileri yaşlarda veya emeklilik yıllarında meydana gelen işitme engelinin dil gelişimi üzerine etkileri ya çok azdır ya da yoktur.[20]

Engelli ölçütünde artık engel tek başına yeterli olmamaktadır. Engelli kapsamına dahil edilen fiziksel ve zihinsel bozuklukların sayısı oldukça artmıştır. Artık şeker hastaları veya yüksek tansiyonu olan kimseler dahi engelli sayılabilmektedir. Kapsamın bu derece genişlemesi neredeyse herkesin bir şekilde engelli olması gibi bir sonuca gideceğinden, engellilik kavramının ölçütünde de başka faktörlere kayma söz konusudur. Engelliliğin salt tanımını yapmak basit bir faaliyet olmasına rağmen, tanımda kullanılan ölçüt son derece dikkatle

---

koltuklara sığamama, tuvaletleri kullanamama ve işverenlerce ayrıma uğrama gibi pek çok sorun aşırı kilolu veya obez kişilerin yaşadığı sorunlardır. Bu kişiler engelli olmamalarına rağmen engellilerle benzer sorunlar yaşamaktadırlar. Kişileri engelli yapan faktörün toplum olduğu bu örnekte daha belirgin görülmektedir.

[19] Dünya Sağlık Örgütü 1980, bkz. Fordyce, Wilbert E., Back Pain In The Workplace, Management of Disability In Nonspecific Conditions, 1995 IASP Press, s. 28.

[20] Bowe, s. 7.

belirlenmelidir. Bir kimsenin engelli olup olmamasında taşıdığı engelin artık pek bir önemi yoktur. Kişinin engelli sayılabilmesi için fiziksel veya zihinsel bozukluğunun olması yeterli değildir. Bu bozukluğun veya eksikliğin yanında mevzuatın belirlediği ölçütlerin de olması gerekir. Başka bir deyişle engelli sayılmak için engele değil, ölçüte uyup uymadığının tespitine ihtiyaç vardır.

Engelliliği biyolojik olarak açıklamaya çalışmak yetersizdir. Engel, sosyal yapıda oluşturulmaktadır. Hatta hastalıkların bile "*sadece biyolojik bir süreç olmadığı, toplumsal ve kültürel boyutunun da olduğu unutulmamalıdır*."[21] Görülüyor ki günümüzde hastalık olgusu dahi tek başına biyolojik olarak açıklanmamakta, toplumsal ve kültürel yönlerden de ele alınmaktadır.

Hangi tanım benimsenirse benimsensin, psikolojik açıdan bakıldığında şunu bilmek önemlidir ki, ne engelliliğin tam bir tanımı yapılabilir ne de neyin engellilik sayılabileceği kesindir.[22] Ayrıca engellilik, kendi doğası gereği, güvenilir istatistiklerde görünmesini bekleyebileceğimiz bir özellikte de değildir.[23] Başka bir deyişle istatistikler engelliliği göstermede yetersiz kalmaktadırlar.

Kanaatimizce engelli, bedensel veya zihinsel farklılık; veya süreğen hastalıklar nedeniyle toplumda farklı muamele gören kişidir. Bu bedensel veya

---

[21] Cirhinlioğlu, Zafer, Sağlık Sosyolojisi, Ankara 2001, s. 15.

[22] Lewis, Vicky, Development and Handicap, 1993, s. 3.

[23] Tyler, Melissa Conley, "Law and Change The Disability Discrimination Act 1992: Genesis Drafting And Prospects", Melbourne University Law Review (Vol.19, June '93), s. 213.

zihinsel farklılık veyahut hastalık olmasaydı, kişi daha başka bir muamele görecek idiyse, işte bu muamele farkı engelliliktir.

III–) MEVZUATIMIZDA ENGELLİ TANIMI

Mevzuatımızda engelli tanımlamaları maddi ve şekli anlamda olmak üzere iki çeşittir. Maddi tanımlamalarda engelli olmanın niteliği betimlenmek sureti ile tanımlama yapılmaktadır. Şekli anlamda yapılan engelli tanımlarında ise engelliliğin özelliği genel olarak belirtilmekte ancak ilgili kanundan yararlanabilmek için belli oranda engelli olmak şartı da (yüzde 40 gibi) tanımlamanın içine dahil edilmektedir.

A–) 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

5378 sayılı ve 1.7.2005 tarihli Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 3/a maddesine göre özürlü *"Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi"* ifade ederken yine aynı Kanunun 3/b maddesine göre özürlülük ölçütü ise *"Uluslararası temel ölçütler esas alınarak hazırlanan ve gerek duyuldukça revize edilen ölçütleri"* ifade etmektedir.

Özürlü ölçütü ile ilgili bir başka madde olan 5. maddede ise özürlülerle ilgili

derecelendirmeler, sınıflandırmalar, tanılamalar uluslararası özürlülük sınıflandırması temel alınarak hazırlanan özürlülük ölçütüne göre yapılacağı; özürlülük ölçütünün tespiti ve uygulama esaslarının, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği düzenlenmektedir. Bu yönetmelik ise Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliktir.

5378 no'lu Kanunu şu noktalardan eleştirebiliriz:

1– Engelliliğin temel çerçeve ölçütü ile alt sınıflandırmalar ve ölçütler birbirine karışmış şekildedir. Kanaatimizce engelli olmak başka, engelli sayılmak başka şeydir. Kişi bedenen veya zihinsel olarak bir bozukluğa sahip olabilir ancak bu durum onun engelli sayılmasını gerektirmez.

2– Özürlü ölçütünü belirlemede uluslararası sınıflandırmaları temel almak, kendi toplumumuzun ihtiyacını bazı hallerde karşılamayabilir. Aşağıda göreceğimiz şekilde Amerikan Yüksek Mahkemesi, tedavi edilebilir nitelikte bozuklukları engellilik çerçevesi içine almamaktadır.[24] Başka bir deyişle bu kişileri engelli saymamaktadır. Sosyal güvenlik, gelir düzeyi gibi hukuki ve ekonomik faktörlerin ülkeler arasında farklılıklar göstermesi nedeniyle milli bir ölçütün veya ölçütlerin daha fazla fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

3– Kanuna göre engelli sayılmak için birçok şarta ihtiyaç vardır. Birincisi

---

[24] Sutton v. UnitedAirlines, Inc. , 527 U.S. 471 (1999), Murphy v. United Parcel Service, Inc. , 527 U.S. 516 (1999).

kişinin, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi gerekmekte; ikinci olarak, bu kayıp nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olması gerekmekte; üçüncü olarak da korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyması koşulunun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu Kanuna göre engelli sayılmak oldukça zordur. Kapsam oldukça daraltmıştır. Örneğin kişi, bedensel engelli olmasına ve toplumsal yaşama uyum sağlayamamasına rağmen günlük gereksinimlerini karşılıyor ve destek hizmetlere ihtiyaç duymuyor ise bu Kanuna göre engelli olarak kabul edilmeyecektir. Bütün bu şartlara aynı anda sahip olmak yerine en az birine veya ikisine sahip olanları engelli kabul etmek biçiminde bir uygulama kapsamı daha genişletecektir.

4– 5378 sayılı Kanun, özürlü türlerini "*hafif özürlü, ağır özürlü ve bakıma muhtaç özürlü*"[25] olmak üzere üçe ayırmasına rağmen, özürlülük ölçütünü belirleyen Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin tanımlar bölümünde sadece "ağır özürlü" kavramı yer

---

[25] Madde 3: "…(c) *Hafif özürlü: Özürlülük ölçütüne göre, hafif özürlü olarak tanımlanan kişiyi, (d) Ağır özürlü: Özürlülük ölçütüne göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişiyi, (e) Bakıma muhtaç özürlü: Özürlülük sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişileri,… ifade eder*".

almaktadır. Görüldüğü gibi özürlü oranlarını belirleyen esas düzenleme olan bu Yönetmelikte hafif özürlü ve bakıma muhtaç özürlü sınıflandırması yoktur. Buna karşılık 5378 sayılı Kanundaki düzenlemede "bakıma muhtaç özürlü" kavramının, Yönetmelikteki ağır özürlü sınıfına dahil olan özürlülere tekabül edeceği hüküm altına alınmıştır. Böyle olunca da 5378 sayılı Kanundaki hafif özürlü ve ağır özürlü sınıflandırmalarının Yönetmelikteki karşılıkları sadece "özürlü" olmaktadır. Kanaatimizce Kanun ile Yönetmelik arasında kavram birliği olması anlam karmaşasının önlenmesi açısından yararlı olacaktır.

B–) Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik

Yönetmelik engelliliği/özürlülüğü "özürlü ve ağır özürlü" olarak ayrı ayrı tanımlamıştır. 4/a Maddesine göre Ağır Özürlü, *"Özür durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranı %50'nin üzerinde olduğu tespit edilen özürlülerden; beslenme, giyinme, yıkanma ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi öz bakım becerilerini yerine getirmede, kendi başına hareket etmede veya iletişim kurmada zorluk ya da yoksunluk yaşadığına ve bu becerileri başkalarının yardımı olmaksızın gerçekleştiremeyeceğine tıbbi olarak karar verilen kişileri"* ifade etmektedir.

Aynı maddenin (c) bendine göre ise özürlü, *"Doğuştan veya sonradan; bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım veya rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir."*

"*Doğuştan veya sonradan*" engelli olmanın, engelli tanımında yer almasının pratik bir fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz. Engellinin durumu şimdi içinde bulunduğu veya ileriye yönelik olarak içinde bulunacağı durumu gösterir. Engele neden olan ve geçmişte yaşanmış bir faktörün tıbbi önemi vardır, hukuki statü bakımından önemsizdir.

C–) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 3/c maddesine göre özürlü, *"doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi"*dir.

Bu tanım da yukarıda geçen tanıma benzemektedir.

Ç–) Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği

Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 4. maddesine göre özürlü, *"doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, bağımsız hareket edebilmesi için yapılarda ve açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere gereksinim duyan kişidir."*

Tanım Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunundaki tanımla

hemen hemen aynıdır. Tek fark, tanımın, fiziki düzenleme ihtiyacı açısından yapılmış olmasıdır.

D–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik

Yönetmeliğin[26] 4/c maddesine[27] göre özürlü, *"Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yetenekleri bakımından özür durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranının yüzde 40 ve üzerinde olduğunu, 6.02.1998 tarihli ve 98/10746 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik* (bu yönetmelik yürürlükten kalkmış olup, yeni yönetmelik olan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre önceki yönetmeliğe yapılan atıflar bu yeni yönetmeliğe yapılmış sayılacaktır) *hükümleri gereğince, sağlık kuruluşlarınca verilecek sağlık kurulu raporu ile belgeleyenleri"* ifade etmektedir.

Tanımlamada yüzde 40 sınırı getirilmiştir. Bunun sonucu olarak yüzde 40 tan daha az oranda engelli olan vatandaşlar bu Yönetmeliğe göre değil, normal düzenlemelere göre devlet memurluğuna başvurabilirler.

---

[26] 16.09.2004 tarihli ve 25585 sayılı Resmi Gazete.

[27] Bu madde Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 2. maddesi ile değiştirilmiştir.

E–) Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik

Bu Yönetmelik[28] hükümlerine göre özürlü, *"Bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde 40 ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla belgelenenler"*dir. Bu tanım ölçüt olarak çalışma gücünü esas almaktadır.

F–) Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun[29] 44. maddesine göre malûllük, *"Her ne sebep ve suretle olursa olsun vücutlarında hâsıl olan ârızalar veya düçar oldukları tedavisi imkânsız hastalıklar yüzünden vazifelerini yapamıyacak duruma giren iştirakçilere (mâlûl) denir ve haklarında bu kanunun mâlûllüğe ait hükümleri uygulanır."*

Kanun, malûl kavramını da vazife malûlü ve adi malûl olarak ikiye ayırmaktadır. 45. Maddeye göre,

"a) İştirakçilerin vazifelerini yaptıkları sırada vazifelerinden doğmuş olursa;

b) Vazifeleri dışında kurumların verdiği her hangi bir kuruma ait başka işleri yaparken, bu işlerden doğmuş olursa;

---

[28] 24.03.2004 tarihli ve 25412 sayılı Resmi Gazete.

[29] 17 Haziran 1949 tarihli ve 7235 sayılı Resmi Gazete.

c) Kurumların menfaatini korumak maksadiyle bir iş yaparken o işten doğmuş olursa (Maksadın ilgili kurumlarca kabul edilmesi şartiyle);

ç) Fabrika, atelye ve benzeri işyerlerinde, işe başlamadan evvel iş sırasında veya işi bitirdikten sonra, o işyerinde husule gelen ve yine o işyerinin mahiyetinden veya çalışma konusundan ileri gelen kazadan doğmuş olursa;

Buna (Vazife mâlûllüğü) ve bunlara uğrayanlara da (Vazife mâlûlü) denir."

Aynı Kanun'un 46. maddesine göre ise mâlûllük 45 inci maddede gösterilenler dışında kalan sebep ve hallerden doğmuş olursa "*Adi Malûllük*" ve bunlara uğrayanlara da "*Adi Malûl*" denmektedir

G–) 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

506 sayılı Kanunu'nun 53. maddesine göre,

"a) Çalışma gücünün en az üçte ikisini yitirdiği tespit edilen,

b) Çalışma gücünün en az üçte ikisini yitirmiş durumda sayılmayanlardan 34 üncü madde gereğince yapılan tedavi sonunda, Kurum sağlık tesisleri kurullarınca düzenlenecek raporlarda çalışabilir durumda olmadığı belirtilen,

c) (Ek fıkra: 2167 - 29.6.1978) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybeden,

Sigortalı malûllük sigortası bakımından malûl sayılır".

Kanun'a göre; sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihte malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalık veya arızası bulunduğu, önceden veya sonradan, yeterli belgelerle tespit edilen sigortalı bu hastalık veya arızası sebebiyle Malûllük Sigortası yardımlarından yararlanamaz. Ancak, bu gibi sigortalılara Malûllük Sigortasından evvelce ödenmiş bulunan aylıklar geri alınmaz.

"a) Kurum hastanelerince düzenlenecek usulüne uygun sağlık kurulu raporları ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu çalışma gücünün en az 2/3'ünü yitirdiği,

b) 34 üncü madde gereğince yapılan tedavi sonunda Kurum sağlık tesisleri sağlık kurullarınca düzenlenecek usulüne uygun rapor ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu çalışma gücünün en az 2/3'ünü yitirdiği,

c) İş kazası ve meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az %60'ını yitirdiği,

Kurumca tespit edilen sigortalı malullük sigortası bakımından malul sayılır."

Emekli Sandığı sisteminde malûl sayılmak için çalışma gücünün kaybında sayısal oran aranmamasına rağmen sosyal sigortalar sisteminde yukarıda verilen oranlar gerekli olmaktadır. Bununla birlikte 2/3 oranının biraz yüksek olduğu kanaatindeyiz.

Ğ–) Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Plânı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Yönetmelik[30] hükümlerinin 3/34 maddesine göre özürlü, *"Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, bağımsız hareket edebilmesi için yapılarda ve açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere gereksinim duyan kişidir."*

Tanım, Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliğindeki tanıma benzer nitelikte olup fiziki düzenleme ihtiyacı esas alınarak yapılmıştır.

H–) 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun

2022 sayılı Kanun anlamında özürlü, sakat ve malûl olarak ikili bir biçimde tanımlanmıştır. Kanunun 9. maddesine göre;

"2022 sayılı Kanunun uygulanmasında, 18 yaşından büyük, 65 yaşından küçük olanlardan;

- Çalışma güçlerinin %40 ile %70'ini kaybedenlere "sakat",

- Çalışma güçlerini %70'in üstünde kaybedenlere "malûl" denir."

[30] 2 Eylül 1999 tarihli ve 23804 sayılı Resmi Gazete.

Hukuki açıdan engellilik tek bir statüdür. Bazı kanunlarda engelin ağırlık oranını belirlemek amacıyla hafif özürlü, ağır özürlü veya bakıma muhtaç özürlü şeklinde ayrımlar yapılmaktadır. Ancak engelliyi, aynı anlama gelen sakat ve malûl kavramlarını kullanarak ikiye ayırmak sadece bu Kanun içerisinde teknik anlamda bir düzenlemedir.

I–) 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik

Yönetmeliğin 10. maddesine göre *"2022 sayılı Kanunun uygulanmasında, a) Çalışma güçlerini %40 ile %69 arasında kaybedenler "özürlü", b) Çalışma güçlerini %70 ve üzerinde kaybedenler ise "başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü", olarak kabul edilir."*

Bu noktada çelişkili bir durum söz konusudur. %70 oranı 2022 sayılı Kanuna göre "özürlü", Yönetmeliğe göre "*başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü*" olarak adlandırılmıştır. Yönetmelik, Kanunun emrettiği uygulama alanını genişletmektedir. Kanun ile Yönetmeliğin özür oranını aynı oranlarda düzenlemesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

İ–) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezleri Yönetmeliği

Yönetmeliğin 4. maddesine göre özürlü birey, *"Organik, fonksiyonel, çevresel ve psikolojik nedenlerden dolayı zihinsel, dil ve konuşma, motor, psiko-sosyal, işitsel, görsel gelişim alanlarında, özbakım, akademik ve temel sosyal yaşam becerilerinde, çeşitli derecelerde yetersizliği olan bireyi,"* ifade etmektedir.

Bu tanımlamada çevresel faktörün belirtilmesi, engelliliği tanımlamaya çalışan sosyal modelin bir yansıması olmaktadır.

J–) Özürlüler Veritabanı Oluşturulmasına ve Özürlülük Bilgisinin Nüfus Cüzdanında Yer Almasına Dair Yönetmelik

Yönetmeliğin[31] 2. maddesinde *"doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle meydana gelen bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini yüzde kırk (%40) ve üstünde bir oranda kaybedenlerin özürlülük bilgisinin nüfus cüzdanlarında yer almasına ilişkin usul ve esaslar…"* şeklinde bir düzenleme yer almaktadır.

Buradan çıkaracağımız sonuç, özürlülük bilgisinin nüfus cüzdanında yer alabilmesi ve bu sayede engellilere tanınan kolaylıklardan faydalanabilmek için yüzde 40 veya daha üzeri oranda özürlü olmak gerekmektedir.

---

[31] 30 Ekim 2005 tarihli ve 25981 sayılı Resmi Gazete.

K–) Gelir Vergisi Kanunu

Gelir Vergisi Kanununun 31. maddesine göre *"Çalışma gücünün asgari %80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece sakat, asgari %60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece sakat, asgari %40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece sakat sayılır… sakatlık dereceleri itibariyle belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilir."*

Gelir Vergisi Kanunu üçlü bir özür oranı sistemi kabul etmektedir. Sistem, daha fazla engelli olandan daha fazla indirim yaptığı için engelliler arasındaki eşitsizliği gidermektedir. Yüzde 80 özürlü olan şahsın çalışma güçlükleri elbette ki yüzde 40 oranında özürlü olan kişiden fazla olacaktır.

L–) 1479 Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu

Kanunun[32] 28. maddesine göre *"çalışma gücünün en az üçte ikisini yitirdiği tespit edilen sigortalı malûl sayılır… Şu kadar ki, bu Kanuna tabi sigortalılığın başladığı tarihte" malûl sayılacak derecede hastalık veya arızası bulunduğu önceden veya sonradan tespit edilen sigortalı, bu hastalık veya arızası nedeniyle malûllük sigortası yardımlarından yararlanamaz. Sigortalıların hangi hallerde çalışma gücünün en az üçte ikisini yitirmiş sayılacakları, sağlık işlemlerine ilişkin yönetmelikteki esaslara göre tespit olunur."*

---

[32] 14 Eylül 1971 tarihli ve 13956 sayılı Resmi Gazete.

Kanaatimizce üçte ikilik oran oldukça yüksektir ve yüzdelik orana tekabül ettirdiğimizde yüzde 66.6 gibi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Diğer düzenlemelerde genelde yüzde 40 oranı kabul edilmektedir.

IV–) ENGELLİ KAVRAMININ ÖLÇÜTÜ

Bir kimseyi engelli olarak nitelendirebilmek için bazı ölçütler gerekmektedir. Bu ölçüt veya ölçütlere uyan kimseler engelli kategorisine dahil edilirler. Önemle belirtmek isteriz ki bu ölçütler mutlak olmayıp duruma, ülkeye, zamana ve kanunkoyucuların iradesine göre değişiklik göstermektedirler. Ayrıca bu ölçütler hukuki anlamda engellilik tespitidir, eğer engel durumu kişiyi engellemiyorsa o kişi engelli değildir. Başka bir deyişle kişi hukuken engelli olarak rapor alabilir ama bu durum onun gerçek hayatta engelli olduğunu göstermez.[33]

A–) Engelliliği Tespitte Kullanılan Ölçüt

Engelliliğin ne olduğunu tespit etmek için şu noktaya dikkat etmek gerekir. Kişiyi engelli yapan ölçüt, zihinsel veya bedensel kayıp mıdır, yoksa bu kayıp sonucu sosyalleşememe veya kendi hayatını tek başına devam ettirememek midir? Yaşamlarını tek başına idare etmelerine mani olmayan engeli olan insanları engelli kategorisine dahil edecek miyiz?

---

[33] Örneğin bir bacağı olmamasına rağmen bu durum kişinin hayatını etkilemiyorsa, bu kişi "özürlü" olarak sağlık raporu alabilmesine rağmen aslında gerçek hayatta özürlü değildir.

Yukarıdaki düzenlemelere dikkat edilirse engelli olmak için fiziksel ya da zihinsel kayıp tek başına engelli olmak için yeterli değildir. Kişinin engelli sayılabilmesi için bu engel sonucu "korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olması", "bağımsız hareket edebilmesi için yapılarda ve açık alanlarda özel fizikî düzenlemelere gereksinim duyması", "sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri yapamaması" gibi ikinci bir ölçüt de gereklidir. O halde engelli olmasına rağmen sosyal hayatta uyum sıkıntısı yaşamayan, kendi işini kendi görebilen veya ulaşım sorunu yaşamayan kişiler engelli değildir. Bu grup kişileri tıbbi açıdan engelli olmasına rağmen sosyal açıdan engelli grubuna dahil etmek doğru olmaz. Peki hem uyum sıkıntısı yaşayan hem de yaşamayan engelliler aynı anda nasıl tek bir engelli kelimesine dahil edilebiliyor? Bu noktada kişiyi engelli yapan ölçüt bedeni değil toplumsal olmaktadır ve temeli ise dış görünüşten, farklılıktan kaynaklamaktadır. O halde "araz"a dayalı bir ayrımcılık vuku bulmaktadır.

Sakat Hakları Bildirisinin 1. maddesine göre *"Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara sakat denir."*[34]

Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi'nin (1983 tarihli ve 159 nolu) 1. maddesine göre *"Bu sözleşmenin amaçları açısından "sakat" terimi, uygun bir iş temini muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri kabul edilmiş, fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir bireyi ifade eder."*

---

[34] Özürlülerle İlgili Mevzuat, Ankara 2002, s. 3.

Tıbbi açıdan engelli olmak ile hukuki açıdan engelli olmak birbirinden farklıdır. Hukuk, tıbbi açıdan engelli kategorisine dahil edilmiş olan engel çeşitlerini düzenlemekle yetinir. Hukuki açıdan kişinin hayatını devam ettirebilmesinin veya salt bedeni kaybının olmasının, "*engelli olma ölçütünü belirlemek*" açısından önemi yoktur. Zaten çoğu halde, hukuki metinlerde de engellilik ile ilgili tespitler, tıbbi organlara yaptırılmaktadır. O halde hukuk, engelliyi tanımlamaz, tanımlanmış olan engellilerle ilgili veya bütün engellilerle ilgili hükümler getirir. Hukuki alanda açıkça belirtilmediği sürece engelli kavramının içine bütün engelliler dahildir. Ancak bazı hallerde engellilerin, kanunların verdiği ayrıcalıklardan yararlanabilmek için, kanunun özel olarak belirlediği engel türü veya engel oranına sahip olmaları gerektiği öngörülmüş olabilir. Böyle durumlarda tıbbi açıdan engelli olmak yetmez, kanunun istediği engel şartına da uymak gereklidir.

Amerikan hukukunda Engelli Amerikalılar Yasası'nın kapsamı da bu yöndedir. İlgili Yasa uyarınca kişi engelli sayılacaksa söz konusu üç unsurdan en az birini taşıması gerekir. Birinci unsurun tersinden şöyle bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Eğer kişinin fiziksel veya zihinsel bozukluğu temel yaşamsal aktivitelerini kısıtlamıyor ise o kişi ilgili durum açısından (iş, başvuru veya dava) engelli sayılmayacaktır. Nitekim Yüksek Mahkeme (Supreme Court) kararlarına göre eğer kişinin durumu düzeltildiği veya tedavi edildiği zaman temel yaşam aktivitelerini gerçekten kısıtlamıyorsa, bu durumda engellilik yoktur.[35]

Ancak bazı hallerde kişi gerçekten engelli olmasa da engelliymiş gibi

---

[35] Sutton v. United Airlines, Inc. , 527 U.S. 471 (1999), Murphy v. United Parcel Service, Inc. , 527 U.S. 516 (1999).

ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Özellikle istihdam alanında bu tür ayrımcılığa sık rastlamak mümkündür. Obezite veya aşırı kilolu olmak bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Her ne kadar obezitenin veya aşırı kilolu olmanın çok çeşitli sebepleri olsa da, sonuçta kişi obez olması veya kiloları nedeniyle ya işe alınmamakta veya işten çıkarılmakta ya da kiloları sebebiyle iş yerinde bazı güçlükler yaşamaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde bu kişiler, bazı eyaletlerde ilgili yasalar çerçevesinde engelli kabul edilmekte ve ayrımcılıkla mücadele eden hükümlerden yararlanmaktadırlar.[36]

---

[36] Chodak, Robin, "Recent Decisions-Civil Rights-Handicap Discrimination Law, Pennsylvania Excludes Obesity From Protection Under The Pennsylvania Human Relations Act- Civil Service Commission v. Pennsylvania Human Relations Commission, 591 A.2d 281 (Pa. 1991)", Temple Law Review (Vol. 65 1992), s. 629 vd.; Zioze, Dean G., "Employment Law-Morbid Obesity Considered Perceived Disability Under Section 504 of the Rehabilitation Act-Cook v. Rhode İsland,10 F.3d 17 (1st Cir. 1993), Suffolk University Law Review (Vol. XXVIII:823 1994), s. 823 vd. Detaylı bilgi için bkz http:// www.obesityresearch.org /cgi/ content /full /9/12/788# B132 (15.01.2006); Kramer, Karen M.-Arlene B. Mayerson, "Obesity Discrimination In The Workplace: Protection Through A Perceived Disability Claim Under The Rehabilitation Act And The Americans With Disabilities Act", California Western Law Reivew (Vol. 31 1994), s. 41 vd.; O'Hara, Milena D., ""Please Weight To Be Seated": Recognizing Obesity As A Disability To Prevent Discrimination In Public Accommodations", Whittier Law Review (Vol. 17 1996), s. 908 vd.; Taussig, William C. , "Weighing In Against Obesity

Ülkemizde obezliği ayrımcılıkla mücadele kapsamına alan yasal düzenlemeler mevcut değildir. Kanaatimizce bunun sebebi, ülkemizdeki engelli tanımın çok geniş olmaması ve ayrıca engellilikle ilgili yasal düzenlemelerin yeteri ölçüde "*ayrımcılıkla mücadele*" ağırlıklı olarak yapılmamış olmasıdır. ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerdeki bazı temel düzenlemeler doğrudan engelli ayrımcılığına yöneliktir.

Bugün dünyada, engelliliğin sınıflandırılmasında ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) kullanmaya başlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütünün otuz yılı geçen değerlendirme ve çalışmaları sonucunda hazırlanmış, "İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması" adı altında 2001 yılında yayınlanmıştır.[37] ICF'nin amacı "*sağlık ve sağlıkla ilgili durumların tanımlanması için ortak, standart bir dil ve çerçeve oluşturmak, sağlığın bileşenleri ve iyilik halinin sağlıkla ilgili bazı bileşenlerini (eğitim ve işgücü gibi)*

Discrimination: Cook v. Rhode Island, Department of Mental Health, Retardation, And Hospitals And The Recognition Of Obesity As A Disability Under The Rehabilitation Act And The Americans With Disabilities Act", Boston College Law Review (Vol.35:927 July 1994), s. 929 vd. Avustralya'daki ayrımcılık yasasına göre obezitenin durumu hakkında bkz. Lynch, Andrew, "Is obesity a disability – actual or perceived – under the Disability Discrimination Act 1992?", Deakin Law Review, 1996, s. 162 vd.

[37] Ertürk, Benan Berrin, "İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, s. 67.

tanımlamaktadır."[38]

ICF sadece engellileri sınıflandırmak için getirilmiş bir sistem değildir, herkes için geçerlidir. ICF "bir insan için her hangi bir sağlık koşulunda, farklı alanları sistematik biçimde gruplamaktadır."[39] Bu yüzden ICF, "*sigortacılık, sosyal güvenlik, çalışma, eğitim, ekonomi, sosyal politika gibi farklı sektörler tarafından, yasaların hazırlanmasında ve çevresel düzenlemelerde de kullanılmaktadır*."[40]

ICF, Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır.[41] "*Özürlülük Ölçütü,*

---

[38] Ertürk, s. 68; İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Dünya Sağlık Örgütü 2004, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, s. 3; ICF hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ertürk, s. 65 vd.

[39] Ertürk, s. 68.

[40] Ertürk, s. 69-70.

[41] Önceki düzenleme olan "Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik" (18.3.1998 tarihli ve 23290 sayılı Resmi Gazete), engel oranlarını göstermemekteydi. Bu Yönetmelikteki özür oranı tespiti, özür durumuna göre "çalışma gücü kaybı oranı" yüzdesi esas alınarak yapılmıştı ve bu nedenle kişinin vücut yapısı olarak engel oranını göstermemekteydi. Yeni düzenleme olan "Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik"le birlikte önceki tespit usulü, kazanılmış haklar saklı kalmak kaydıyla terk edilmiş ve ICF yürürlüğe girmiştir. Yeni Yönetmeliğin 18. maddesi uyarınca da önceki Yönetmeliğe yapılan atıflar yeni Yönetmeliğe yapılmış olarak kabul edilecektir.

Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik"[42] ve ilgili cetvelleri, ICF sınıflandırma sistemini hayata geçirmiştir.

Ölçütlerle ilgili olarak son derece önemli olan ve gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır. Bir kişinin herhangi bir ölçüte göre engelli sayılması, aynı durumda olan başka bir kimsenin de her durumda aynı oranda engelli olduğunu göstermez. Engel ölçütleri (gündelik yaşamını devam ettirmek, çalışma gücü, fonksiyon kaybı) her zaman aynı sonuçları vermeyebilirler. Örneğin her iki elini de kaybetmiş olan kimselerden bir tanesi gündelik yaşamını tek başına devam ettiremezken diğeri ettirebilir. Burada engelli kişinin kendi yetenekleri, becerileri ve yaşama karşı olan psikolojik bakış açısının ve motivasyonunun da engeli azaltıcı veya ortadan kaldırıcı etkileri olabilir. Bu nedenle her bireyin durumu birbirinden bağımsız olarak ele alınmalı, engel türü şekli olarak kıstaslara uysa da gerçek hayatta bu kıstaslara uymadığı unutulmamalıdır.

Burada karşımıza ilginç bir sorun çıkmaktadır. Kişi şekli açıdan engelli olmasına rağmen eğer ölçütlere uymayan (yani kendi hayatını devam ettirebilen, iş görebilen, fonksiyon kaybından etkilenmeyen) bir yaşamı varsa buna karşılık engellilere yönelik düzenlemelerin getirdiği menfaatlerden yararlanmak istiyorsa, engelli grubuna dahil edilecek midir?

Bu kimsenin, hukuki açıdan engelli grubuna dahil edilmesi ona bir takım avantajlar ve haklar sağlayacaktır (vergi indirimi, bedelsiz oto ithali gibi). Oysa hukuk bu tür avantaj ve hakları gerçekten ihtiyacı olanlara yani fonksiyon veya

---

[42] 16.07.2006 tarihli ve 26230 sayılı Resmi Gazete.

işgücü kaybı olanlara tanımaktadır. Adı geçen kişi ise yaşam biçimi olarak bu kıstaslara uymamaktadır. Kanaatimizce burada kişinin kendisi, engelli grubuna dahil olmak istiyorsa bu haklardan yararlanabilmelidir. Şekli olarak engelli olması bu avantaj ve hakları sağlamak için yeterlidir. Hayata uyum sağlaması ve becerileri kendi iç dünyasıyla ilgilidir. Kendi iç dünyasıyla kapattığı bu farkı azaltma imkanına da sahiptir.

O halde bu tip kimselerin engelli olmalarına rağmen engelsiz yaşadıklarından cihetle haklarını kısmak hukuka aykırı olacaktır. Zaten aksi bir uygulama Anayasanın düzenlediği eşitlik ilkesine aykırılık teşkil edecektir.

Yasaların getirdiği şekil kurallarını yerine getiren herkes yasada tanınan haklardan yararlanır. Kişinin bu hakka ihtiyacı olup olmadığının önemi yoktur. Hakların verilmesi maddi açıdan değil şekli açıdan gerçekleşmektedir. Örneğin evlenmek için kanunda öngörülen şartları gerçekleştiren kişiler nikah memuru önünde evlenirler. Bu aşamada nikah memuru tarafların gerçekten evlenmeyi isteyip istemedikleri, aile kurmak maksadıyla evlendikleri gibi nedenlerle ilgilenmez. Sözgelimi taraflardan birisi diğeri ile sadece parasal nedenlerle veya vatandaşlık kazanmak amacıyla evleniyor olabilir. Burada nikah memurunun görevi, şekli olarak seremoniyi gerçekleştirip aile birliğini kurmakla sınırlıdır.

Aynı şekilde fonksiyon kaybı olmayan engelliler, kanunlarda belirlenmiş şekli kıstaslara uymak şartıyla, fonksiyon kaybı olan engellilerin elde edeceği haklardan istifade edebilmeleri gerekir. Buna karşılık engellileri fonksiyon kaybına sahip oldukları için dışlayan uygulamalar söz konusu olduğunda engellilerin durumları belirsizdir. Örneğin, seyahat etmeye engeli olduğu iddia edilen kişi, engelli

olmasına rağmen seyahat edebildiğini kanıtlarsa durum ne olacaktır?

Kanaatimizce böyle bir durumda engelli kişiyi dışlayan kimseler bu kişinin getireceği sağlık veya bilirkişi raporu gibi vasıtalara itimat etmeli; veya kendileri engelli kişiyi test etmek suretiyle ona bir şans tanımalıdırlar. Kanunkoyucu, uygulayıcı ve işverenlerin, engellileri dışlayıcı şartlar öne sürerken titiz davranmaları, kendi tecrübe ve inanışlarına göre değil, bilimsel veriler ve araştırmalara dayanarak yasaklar getirmeleri yerinde olacaktır.

B–) Mukayeseli Hukukta Engelli

Daha önce de belirttiğimiz gibi engellilik değişken bir anlama sahiptir. Ülkelerin engelliliğe bakış açıları da sosyal ve kültürel değerler, kalkınmışlık ve gelişmişlik gibi faktörlerin etkisiyle birbirinden farklıdır. Her ülkenin engelli anlayışı birbirinden farklı olmasına rağmen çalışmamızda sadece engellilik konusunda öne çıktığını düşündüğümüz ülkeleri incelemeyi uygun görmekteyiz.

1–) Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde engellilere yönelik olarak hem federal hem de eyaletler düzeyinde bir çok yasal düzenleme bulunmaktadır. Başlıca federal düzeyde etkili olan önemli yasalar arasında: Individuals With Disabilities Education Act-IDEA (Engelli Bireyler Eğitim Yasası), Rehabilitation Act of 1973 (1973 Rehabilitasyon Yasası), Americans With Disabilities Act of 1990 (1990 Engelli Amerikalılar Yasası), Fair Housing Amendments Act-FHAA (Uygun Yerleşim Islah

Yasası), Telecommunications Act of 1996 (Telekomünikasyonlar Kanunu), Supplemental Security Income-SSI (Ek Güvenlik Geliri), Medicaid (Tıbbi yardım)[43], Social Security Disability Insurance-SSDI (Sosyal Güvenlik Engellilik Sigortası) ve Medicare (Tıbbi bakım)[44] yer almaktadır.

Bunlar arasında yer alan iki federal yasa son derece önemlidir. İlki 1973 tarihli Rehabilitasyon Yasası (Rehabilitation Act of 1973-RA)[45], diğeri ise 1990 tarihli Engelli Amerikalılar Yasasıdır (Americans with Disabilities Act of 1990 - ADA). Federal ve eyalet düzeyinde ayrı ayrı engellilik ve ayrımcılıkla ilgili pek çok düzenleme olmasına rağmen bu iki Yasa ve özellikle Engelli Amerikalılar Yasası oldukça önemli konuma sahiptir.

1990 Engelli Amerikalılar Yasası'nın bir dönüm noktası olduğu

---

[43] Detaylı bilgi için bkz. Christoffel, Tom, Health and the Law, A Handbook for Health Professionals, 1985, s. 163 vd.

[44] Detaylı bilgi için bkz. Christoffel, Tom, Health and the Law, A Handbook, 162 vd.

[45] Yasa hakkında detaylı bilgi için bkz. Stone, Donald H., "Handicap Law", University of Richmond Law Review (Vol. 22:637 1988), s. 638 vd.; Long, Alex, "State Anti-Discrimination Law As A Model For Amending The Americans With Disabilities Act", University of Pittsburgh Law Review (Vol. 65:597 2004), s. 604 vd.; Bowe, s. 31-33.

söylenmektedir.[46] Hatta engelli insanların "*Azad edilme – Serbest bırakılma*

[46] Panol, Zenaida Sarabia- Michael McBride, "Basılı Yayınlarda Özürlülük İmajı: Tutumun Etkileri Hakkında İnceleme", Çeviren Betül Yalçın, ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, s. 111, Blanck, - Wilichowski - Schmeling'e göre ADA (American with Disabilities Act) ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri) fiziksel çevresinin dönüşümüne yardım etmiştir. Çalışma yerlerinde intibak ve yardımcı teknolojilerle insanların işgücüne katılmasını ve kalmasını sağlama hususunda işverenleri harekete geçirmiştir. Blanck, Peter-Ann Wilichowski-James Schmeling, "Disability Civil Rights Law and Policy: Accessible Courtroom Technology", William & Mary Bill of Rights Journal (Vol 12:825 2004), s. 826. ADA hakkında detaylı bilgi için bkz. Zames, Doris – Fleischer and Frieda Zames, The Disability Rights Movement, From Charity to Confrontation, Temple University Pres 2001, Philadelphia, s. 88 vd.; Bernstein, Josh, "The Efforts of Texas Courts to Disable Disability Law in Texas", Texas Forum on Civil Liberties & Civil Rights (Vol. 2:43 1995), s. 43 vd.; Perlin, Michael L., "Their Promises Of Paradise: Will Olmstead V. L.C. Resuscitate The Constitutional "Least Restrictive Alternative" Principle In Mental Disability Law?", Houston Law Review (37:999 2000), s. 1028 vd; Okur, Nejla, Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları/15, Aralık 2001, Ankara, s. 13-16; Chorpening, Jennifer, "Genetic Disability: A Modest Proposal To Modify The ADA To Protect Against Some Forms Of Genetic Discrimination", North Carolina Law Review (Vol. 82 2004), s. 1451 vd.; Wenbourne, Nick, "Disabled Meanings: A Comparison of the Definitions of "Disability" in the British Disability Discrimination Act of 1995 and the American with Disabilities Act of 1990", Hastings Int'l & Comp. L. Rev.

Bildirisi" (Emancipation Proclamation) olarak dahi nitelendirilmiştir.[47] Yasa; istihdam, barınma ve ulaşımla ilgili hakları garanti altına almakta, özürlülerin de diğer Amerikalılarla aynı haklara sahip olduğu konusunda toplumsal farkındalık uyandırmaya çalışmakta ve kendilerine eşit muamele yapılması için çalışan güçlü, etkili ve düşüncelerini savunan yeni bir özürlüler kültürü oluşturmaktadır.[48] Engelli Amerikalılar Yasası, engelli hukukuna olan ilgiyi önemli ölçüde artırmıştır.[49]

Engelli Amerikalılar Yasası engelli kişilerin iş alanlarında, devlet ve belediye hizmetlerinde, toplumsal yerleşimde, ticari faaliyetlerde ve ulaşımda eşit haklara

---

(Vol.23:149 1999), s. 157-166. Miller, Stephanie Proctor, "Keeping The Promise: The ADA and Employment Discrimination on the Basis of Psychiatric Disability", California Law Review (Vol.85:701 1997), s. 701 vd.; Harris, Lynn J., "The Americans With Disabilities Act And Australia's Disability Discrimination Act: Overcoming The Inadequacies", Loy. L. A. Int'l & Comp. L. Rev (Vol.22:51 1999), s. 54 vd.; Bowe, s. 33.; Uşan, s. 15-17; Kearney, Deborah, Reasonable Accommodations, Job Descriptions in the Age of ADA, OSHA, and Workers' Comp, 1994, s. 3 vd.

[47] Malloy, S. Elizabeth Wilborn, "Something Borrowed, Something Blue: Why Disability Law Claims Are Different", Connecticut Law Review (Vol. 33:603 2001), s. 603.

[48] Panol, Zenaida Sarabia- Michael McBride, "Basılı Yayınlarda Özürlülük İmajı: Tutumun Etkileri Hakkında İnceleme", s. 111-112.

[49] Rothstein, Laura F., "Teaching Disability Law", Journal of Legal Education, Volume 48, Number 2, (June 1998), s. 299.

sahip olmaları için yürürlüğe konmuştur.[50]

Engelli Amerikalılar Yasasının engelliler için öngördüğü erişimi kolaylaştırıcı düzenlemeler, engelli olmayan bireyler için de kolaylık sağlamaktadır. Örneğin tekerlekli sandalye kullanan kişiler için yapılan rampalardan bebek arabası taşıyan ebeveynler, özel düzenlenmiş alçak asansör düğmeleri ve su içme yerlerinden kısa boylu insanlar da faydalanmaktadır.[51]

Buna karşılık Yasanın uygulanmasında bazı aksaklıklar da mevcuttur. Yasa, engellileri korumak açısından oldukça geniş bir çerçeve çizmesine rağmen kişi, engelli olmasına rağmen, eğer Yasadaki ölçütleri karşılamıyor ise, bazı Amerikan mahkemeleri ve Yüksek Mahkeme tarafından engelli sayılmamakta ve bu nedenle Engelli Amerikalılar Yasasının verdiği haklardan yararlanamamaktadır.[52]

---

[50] Chorpening, "Genetic Disability", s. 1451.

[51] Weber, Mark C. , "Reciprocal Lessons Of The ADA And European Disability Law", ASIL Proceedings 1999, Am Soc'y Int'l L. Proc. , s. 338-339.

[52] Bu konuda detaylı bilgi ve ilgili mahkeme kararları için bkz. Rosenthal, Lawrence D., "Can't Stomach The Americans With Disabilities Act? How The Federal Courts Have Gutted Disability Discrimination Legislation In Cases Involving Individuals With Gastrointestinal Disorders And Other Hidden Ilnesses", Catholic University Law Review (Vol. 53:449 2004), s. 450 vd.; Naef, Andrea Kloehn, "Toyota Motor Manufacturing v. Williams: A Case of Carpal Tunnel Syndrome Weakens the Grip of the Americans with Disabilities Act", Pepperdine Law Review (Vol. 31:575,2004), s. 576 vd.

Engelli Amerikalılar Yasasına göre engellilik kavramı;

– bireyin bir veya daha fazla ana yaşamsal aktivitesini büyük ölçüde sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğu,

– bu tarz bir bozukluğun kaydını[53]*; veya*

– bu tarz bir bozukluğu olduğu kabul edilenleri

karşılamaktadır (Section 3).

Yasa, sadece "*gerçekten engelli*" olanları değil, "*engelliymiş gibi*" muamele görenleri de korumaktadır.[54]

Engelli Amerikalılar Yasası engelliliği tanımlamasına rağmen, tanım içinde yer alan anahtar kavramları yani "*fiziksel veya zihinsel bozukluk*" (physical or mental impairment), "*büyük ölçüde sınırlayan*" (substantially limits) ve "*ana yaşamsal aktiviteler*" (major life activities) kavramlarını ayrıca tanımlamamış; bu kavramlar EEOC (The U.S. Equal Employment Opportunity Commission – İstihdam Eşitliği

---

[53] ADA, kişinin geçmişte maruz kaldığı ve tedaviyle giderilmiş olan engellilik durumunu da kapsayarak koruma altına almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Gilbert, Justin S., "Prior History, Present Discrimination, and the ADA's "Record of" Disability", The University of Memphis Law Review (Vol. 31 2001), s. 661 vd.

[54] Befort, Stephen F. - Holly Lindquist Thomas, "The ADA in Turmoil: Judicial Dissonance, the Supreme Court's Response, and the Future of Disability Discrimination Law", Oregon Law Review (Vol. 78,1999), s. 34.

Komisyonu) tarafından "Regulations to Implement the Equal Employment Provisions of the Americans with Disabilities Act" ile yürürlük kazanmıştır.[55] Bununla beraber Adalet Bakanlığı da Yasanın II. ve III. Başlıkları altında yer alan bölümlerle ilgili yönetmelikler ve bazı kılavuzlar çıkarmıştır.[56]

"*Bireyin bir veya daha fazla ana yaşamsal aktivitesini büyük ölçüde sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluk*" ölçütü ile ilgili olarak söz konusu düzenlemenin ilgili hükümlerinde (Equal Employment Opportunity Commision, 29 CFR Ch. XIV –7/1/02 Edition– §1630.2)[57] şu ifadelere yer verilmektedir:

"h) Fiziksel veya zihinsel bozukluk:

1) Herhangi bir fizyolojik düzensizlik, veya durum, kozmetik şekilsizlik, veya aşağıda sayılanlardan bir veya daha fazlasını etkileyen anatomik kayıplar: nörolojik, musculoskeletal, özel duyu organları, solunum (konuşma organlarını da içermektedir), kardiyovasküler, üreme, sindirim, genital-idrar yolları, kan ve lenf, deri, ve endokrin; veya

2) Herhangi bir ruhsal veya fizyolojik düzensizlik, zeka geriliği, organik beyin sendromu, duygusal veya ruhsal hastalık, ve spesifik öğrenme engelleri

---

[55] Limas, Vicki J., "Significiant Employment Law Decisions In The 1997-98 Term: A Clarification of Sexual Harassment Law And A Broad Definition Of Disability", Tulsa Law Journal (Vol. 34:307 1999), s. 325.

[56] Befort/Thomas, s. 32.

[57] Regulations To Implement The Equal Employment Provisions Of The Americans With Disabilities Act – Part 1630.

gibi.

i) Ana Yaşamsal Aktiviteler

Kendine bakabilme, el becerisini kullanabilme, yürüme, görme, duyma, konuşma, nefes alma, öğrenme ve çalışma gibi fonksiyonlar anlamına gelmektedir.

j) Büyük ölçüde sınırlayan

1) Büyük ölçüde sınırlama şu anlama gelmektedir:

i) Genel nüfus içinde ortalama bir insanın yerine getirebildiği bir ana yaşamsal aktiviteyi yerine getirememek; veya

ii) Ortalama bir insanın durum, hal ve zamana göre gerçekleştirdiği temel yaşamsal aktivitelerle kıyaslandığında; bir insanın durum, hal ve zamana göre gerçekleştirdiği temel yaşamsal aktivitelerin önemli ölçüde sınırlanmasıdır.

(2) Bir bireyin ana yaşamsal aktivitelerinin sınırlanıp sınırlanmadığının belirlenmesinde aşağıdaki faktörler dikkate alınır:

(i) Bozukluğun doğası ve şiddeti;

(ii) Bozukluğun süresi veya tahmini süresi; ve

(iii) Sürekli veya uzun dönem tesir, veya the beklenen sürelilik veya uzun dönem etki.

Özürlü oranları: American Medical Association tarafından 1971 yılından beri Özürlülerin kalıcı fonksiyon kayıplarının değerlendirilmesinde kullanılmakta olan Sürekli Bozukluğu Değerlendirme Kılavuzu 2005-Guides

to the Evaluation of Permanent Impairment 2005 tir".

Engelli Amerikalılar Yasası'nda yer alan önemli bir başka konu da ***Reasonable Accommodation*** olarak tabir edilen "*makul intibak-uyum-kolaylaştırma-yerleştirme*" kavramıdır. Bu kavram hem 1973 tarihli Rehabilitasyon Yasası (RA) hem de 1990 Engelli Amerikalılar Yasasında yer almaktadır. Hem RA hem de ADA, makul intibakın ayrımcılık varlığı ya da olasılığına karşı mevcut ya da potansiyel işveren ve yöneticiler tarafından ciddi şekilde göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedirler.[58]

Kavramın ne anlama geldiği Regulations To Implement The Equal Employment Provisions Of The Americans With Disabilities Act (Part 1630) ilgili hükümlerinde yer almaktadır. Yasaya göre:

> *"–İş için yeterli özelliklere sahip bir adayın yanı sıra iş için yeterli özelliklere sahip ve engelli bir adayın da başvuru yapabilmesi için iş başvurusu sürecinde yapılan değişiklik ve ayarlamalar;*
>
> *– İş için yeterli özelliklere sahip engelli bir kişinin de işinin gereğini yapabilmesi için iş mekanında yapılan değişiklik ve ayarlamalar;*
>
> *– Engelli bir çalışanın da engelsiz çalışanlarla aynı haklar ve imkanlardan yararlanması için yapılan değişiklik ve ayarlamalar"*

makul uyum kavramı olarak tanımlanmaktadır.

---

[58] Rothstein, Laura F., "Health Care Proffesionals With Mental And Physical Impairments: Developments In Disability Discrimination Law", Saint Louis University Law Journal (Vol. 41:973 1997), s. 976.

Reasonable accommodation kavramını, iş başvurusundan başlamak üzere, engellinin çalışma hayatını kolaylaştırıcı ve ayrıma uğramasını engelleyen faaliyetlerin yapılması olarak açıklayabiliriz.[59] Bir işte, istihdam uygulamasında veya çalışma şartlarında, engelli bireyin "*istihdamda fırsat eşitliğini*" kullanabilmesine olanak tanıyan her türlü değişiklik veya düzenleme "*reasonable accommodation*" olarak tanımlanabilir.[60]

Bazı "*Reasonable Accommodation*" örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

1– İş: Büyük bir şirkette ofis içi postaların düzenlenmesi ve dağıtımı. İşçi: Spina Bifida nedeniyle tekerlekli sandalye kullanan kişi. Uyarlamalar: Bina içindeki posta kutularının tekerlekli sandalye seviyesine indirilmesi, tekerlekli sandalyeye sepet eklenmesi, tekerlekli sandalyenin geçtiği yerlerdeki mobilyaların ve eşyaların, sandalye geçebilecek şekilde konumlandırılması, fotokopi makinesinin arka

[59] Reasonable accommodation hakkında detaylı bilgi için bkz. Stein, Michael Ashley, "The Law and Economics of Disability Accommodations", Duke Law Journal (Vol. 53:79 2003), s. 81 vd; Kimberlin, Diane L.-Linda Ottinger Headley, "ADA Overview and Update: What Has the Supreme Court Done to Disability Law?", The Review of Litigation (Vol. 19:3 Summer 2000), s. 626 vd; Everly, Kellyann, "A Reasonable Burden: The Need For A Uniform Burden Of Prof Scheme In Reasonable Accommodation Claims", University of Dayton Law Review (Vol. 29:1 2003), s. 45; Bagenstos, Samuel R., ""Rational Discrimination", Accommodation, And The Politics Of (Disability) Civil Rights", Virginia Law Review (Vol.89:825 2003), s. 836 vd.; Kearney, s. 11 vd.

[60] Kimberlin/Headley, s. 629.

tarafındaki düğmeler ulaşabilmesi için tahta bir çubuk. İşverene Maliyeti: 150 dolardan az.[61]

2– İş: Büyük bir restoranda pizza hazırlamak İşçi: Zeka Geriliği ve görme bozukluğu olan kişi. Uyarlamalar: Kolay okunabilmesi için ölçme kapları ve fırın düğmeleri üzerindeki yazıların büyük ve koyu punto harflerle yazılması. İşverene Maliyeti: 0 dolar.[62]

3– Yiyecek hizmetleri işinde çalışan, bütün işleri tek eli ile yapabilen sadece teneke konserve kutusu açamayan kişiye elektrikli teneke kutu açacağı alınması. İşverene maliyeti 35 dolar.[63]

4– Cerebral Palsy'li olan bir sigorta satış elemanı için telefonla konuşurken aynı zamanda yazı da yazabilmesi için telefon kulaklığı sağlanması.[64]

Görüldüğü gibi işverene çok az maliyeti olan bu küçük uyarlamalar sayesinde engelliler istihdam edilebilmektedirler. Bu tür uyarlamalar zaten bir kısım engelli tarafından kullanılmaktadır. Önemli olan bu "uyarlama" kavramının hukuki bir zemin kazanması ve ayrıca işverenlerin bu konuda bilgilendirilmesidir.

---

[61] Jones, Timothy L., The Americans With Disabilities Act, A Review Of Best Practices, AMA Management Briefing, American Management Association, s. 105.

[62] Jones, s. 106.

[63] Jones, s. 108.

[64] Jones, s. 109.

2–) İngiltere

Yaklaşık 9.8 milyon[65] engellinin yaşadığı İngiltere'de, engellilere yönelik ilk temel yasa olan 1944 Engelli Kişiler (İstihdam) Yasasının[66] ardından 1995 Engelli Ayrımcılığı Yasası[67] (Disability Discrimination Act 1995 – DDA 1995) yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca "Özel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Kanunu 2001" (Special Educational Needs and Disability Act 2001 - SENDA 2001), DDA'ya yeni bir bölüm ekleyerek, DDA hükümlerini eğitim alanında genişletmiştir.[68]

DDA'da yer alan engelliliğin tanımı ile ilgili bazı hususlar Amerika Birleşik

---

65 White, Jenny, "Disability Discrimination And The Travel Industry: An Outline Of The Law", [2004] International Travel Law Journal, s. 135.

66 Bu yasa hakkında bilgi için bkz. Fordham, Deirdre, "Anti-Discrimination Legislation", Employment and People with Disabilities, Report of the Special Meeting of the High Level Group on Disability, Brussels, 15 October 1997, s. 35. www.europa.eu.int ; Wenbourne, s. 152-157.

67 1995 Engelli Ayrımcılığı Yasası (DDA) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fordham, s. 35 vd; Okur, s. 27 vd; Mansfield, Gavin – John Bowers, "Disabled Persons Under The Disability Discrimination Act 1995", Comp. Labor Law & Pol'Y Journal (Vol. 24:631 2003), s. 632 vd.; Brammer, s. 469-472; Uşan, s. 18-26.

68 Brammer, s. 472.

Devletleri'ndeki ADA'daki hususlar ile birbirine çok benzemektedir.[69]

1995 Engelli Ayrımcılığı Yasası'nın 1. maddesine göre kişinin sahip olduğu fiziksel veya ruhsal bozukluk yan etki olarak günlük normal faaliyetlerini devam ettirme kabiliyetini (becerisini) büyük ölçüde ve uzun süreli olarak etkiliyorsa engellilik olarak nitelendirilmektedir.

Kişinin engeli tıbbi tedavi, ilaç, yardımcı cihaz veya diğer yardımlara kontrol altına alınmış, düzeltilmiş veya giderilmiş olsa bile bu Yasa kapsamında kalarak engelli ayrımcılığına karşı korunmaktadır.[70]

DDA Avrupa'daki en fazla ilerleyen engelli ayrımcılığı yasası olsa da Amerika'daki ADA ile kıyaslandığında biraz yetersiz kalmaktadır.[71]

İngiltere'de Engelli Hakları Komisyonu (The Disability Rights Commission) ise bağımsız yapıda örgütlenmiş bir kurum olarak engellilere karşı ayrımcılığın önlenmesi

---

[69] Wenbourne, s. 172.

[70] Doyle,Brian, "Enabling Legislation or Dissembling Law? The Disability Discrimination Act 1995", The Modern Law Review, (Vol. 60 January 1997), s. 66. Disability Discrimination Act 1995 hakkında detaylı bilgi için bkz. Duygun Tolga, "1995/2005 İngiltere Özürlüler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası ve Yasayla İlgili Güncel Konular", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 427 vd.

[71] Wenbourne, s. 172. DDA ile ADA karşılaştırması hakkında bkz. Wenbourne, s. 166 vd.

ve fırsat eşitliği hususunda çalışmalar yapmaktadır.[72] Bu komisyon, Parlamentoya karşı sorumludur.[73]

3–) Japonya

Japonya'da istihdam ve engellilerin eğitimi ile ilgili temel yasalar Engelli Kişilerin Temel Yasası (Disabled Persons' Fundamental Law), Law for Employment Promotion (engelliler için), Respecting Manpower Organisation Law No 132, Employment Countermeasures Law, Human Resources Development Promotion Law'dur.[74]

Engelli Kişilerin Temel Yasası'nın[75] 2. maddesine göre "bir fiziksel engel, zeka geriliği veya zihinsel engel nedeniyle günlük veya sosyal yaşamı büyük ölçüde ve uzun dönem kısıtlanan kişiler" engellidir.

Japonya'da engelliler zihinsel engelliler, zeka engelliler ve fiziksel engelliler (görme, işitme ve konuşma engelleri de bu gruba dahildir) olmak üzere üçlü bir

---

[72] Challenging Disability Discrimination - A Guide to Services, Booklet, Disability Rights Commission Publication, s. 2. (www.drc-gb.org).

[73] Challenging Disability Discrimination, s. 5.

[74] Japan Country Profile, March 2003, Employment of People with Disabilities: The Impact of Legislation (Asia and the Pacific), International Labour Organization 2003, s. 4. Diğer yasalar ve detaylı bilgi için bkz. Okur, s. 67 vd.

[75] Disabled Persons' Fundamental Law 1970, Law No. 84-major revised in 1993.

sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.[76]

4–) Almanya

Alman hukukunda engelliliğin belirlenmesinde "kişinin fiziksel, zihinsel psikolojik özellikleri nedeniyle topluma entegrasyonunda normal bir kişiye nazaran, geçici olmayan bir biçimde yetenek sınırlanması aranmaktadır."[77]

Alman uygulamasında rehabilitasyon temel bir bakış açısı olup mesleki rehabilitasyon ve eğitim önemli bir yere sahiptir.[78]

Almanya'da engellileri ilgilendiren kanunlar Sosyal Yasa, Rehabilitasyon Uyum Yasası, Federal Savaş Kurbanları Yasası, Federal Sosyal Yardım Yasası ve Ağır Engelliler Yasasıdır.[79]

Ağır Engelliler Yasası (Severly Disabled Persons Act/ Schwerbehindertengesetz) işverenlerle ağır engelli işçiler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir.[80]

---

[76] Japan Country Profile, s. 3.

[77] Uşan, s. 26.

[78] Okur, s. 49.

[79] Okur, s. 49-50.

[80] Uşan, s. 27; Almanya'da engelli işçilerin çalışabilmesi için kota sistemi söz konusudur. Detaylar için bkz. www.ilo.org/public/english/employment /skills/disability/papers/germanpart2/germanpart311.htm

Alman hukukunda zihinsel engelliler, fiziksel engellilerle aynı grupta ele alınmaktadır. Başka bir deyişle zihinsel engellilerle ile fiziksel engelliler arasında bir ayrım yapılmamıştır.[81]

V–) ENGEL TÜRLERİ

Engelli denildiği zaman ilk akla gelen ortopedik engelliler, çoğunlukla da tekerlekli sandalye kullanan kimseler olmaktadır. Oysa sayı olarak ortopedik engellilerin ve tekerli sandalye kullanan kimselerin, engellilerin bütünü arasındaki sayısı oldukça azdır. Bu engel türleri dışarıdan fark edilmesi kolay ve toplum içinde dikkat çekici olduğundan dolayı böyle bir çağrışım yapmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsünün yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırmasına[82] göre ülkemizde yaşayan 8.431.937 milyon engelliden sadece %2.58'i (1.8 milyonu) ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engele sahiptir. Geriye kalan %9.70 (6.6 milyon kişi) süreğen hastalık nedeniyle engelli kategorisindedir.

Engel türlerini kesin ölçütlerle ayırmak her zaman mümkün olmamaktadır. Bazı hastalıklar (örneğin Cerebral Palsy) tedavi edilmediğinde veya tedavi edilse bile, bazı kimselerde zihinsel bozukluğa yol açarken bazı hastalarda da aynı hastalık ortopedik bir takım bozukluklara; veya her iki bozukluğa da neden olabilmektedir. Bu yüzden engelli açısından engele neden olan faktörün bir önemi olmayıp, bu faktör

---

[81] www.ilo.org/ public/english /employment/ skills/ disability/ papers/ germanpart2 / germanpart311.htm

[82] Türkiye Özürlüler Araştırması – Turkey Disability Survey 2002, s. 5.

sonucu kişide meydana fonksiyon kaybı veya çalışma gücü kaybı dikkate alınmaktadır.

Benzer şekilde kişinin hangi engel grubuna dahil olduğunun belirlenmesinin pratikte (resmi evrak üzerine yazılmaktan başka) önemi yoktur. Eğer ortada bir fonksiyon kaybı, bozukluk veya iş görememe durumu varsa o zaman bir engel var demektir.

Engel kavramının içine ortopedik engel, görme engeli, işitme engeli, konuşma engeli ve zihinsel engel türlerinin yanında bazı hastalıklar da dahildir.

İlk bakışta engele neden olabilecek zihinsel veya bedensel hastalıklar veya durumların sayısı çok çok fazladır. Başka bir deyişle hemen hemen her hastalık veya vücutla ilgili bir bozukluk engel sayılmaktadır. Örneğin şeker hastası olan kimselerin tekerlekli sandalye kullanan kimselerle aynı grupta yer alması şaşırtıcı gelebilir. Ancak engelli sınıflandırması yaparken, sınıflandırmanın türü (işgücü veya fonksiyon) önemli bir ölçüt olmaktadır. Bununla birlikte "*başkasına muhtaç olmak*", "*gündelik yaşamsal aktiviteleri yerine getirebilmek*" gibi, çeşitli mevzuatta yer alan ikincil kıstaslar da mevcuttur. Ortopedik, görme, işitme, konuşma, zihinsel engeller ve hastalıklar şeklinde "*farklı özür grupları tanımlanabileceği gibi bu özürlerin ölçüsü/derecesi de bireylere göre farklılıklar göstermektedir.*"[83] Engelli engelsiz ayrımı yapmak, birçok kıstas arasında, yaşa, zamana ve kişiden kişiye, somut olaydan olaya değişkenlik gösteren bir faaliyettir.

---

[83] Hazer, Oya, "Evde Kullanılan Araç-Gereç ve Ekipmanlar Özürlüler İçin Ergonomik Bir Yaklaşım", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2005, Cilt 2, Sayı 2, s. 506.

Çeşitli engel türlerini ana hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

A–) Ortopedik Engeller

El, kol, ayak ve bacak gibi organların işlevini yerine getirememesi, amputasyonlar[84], eklem ankilozları, kol ve ön kol paralizileri, felç türleri, bazı kalça çıkığı durumları, malformasyonlar, spondilit rizomelik, romatoid artirit, spinal kord yaralanmaları, MS (Multiple Sclerosis), MD (Muscular Dystrophy), beyin felci (Cerebral Palsy – CP)[85] ortopedik engeller olarak karşımıza çıkar.

B–) İşitme/Konuşma engelleri

Duyma ve konuşma yeteneğinin kısmen veya tamamen yitirilmesi. kulak, burun ve boğaz arızaları, yüz arızaları (burun, çene, dudak arızaları), boyun arızaları, kekemelik[86] işitme ve konuşma engelleridir

---

[84] Parmak, el, kol, ayak veya bacakların kesilmesi.

[85] Cerebral palsy hakında daha fazla bilgi için bkz. Odding, Else-Marij E. Roebroeck-Hendrik J. Stam, "The epidemiology of cerebral palsy: Incidence, impairments and risk factors", Disability and Rehabilitation, Volume 28, February 2006, Issue No. 4, s. 183 vd.

[86] "Kekemelik, bireyin istemsiz olarak konuşma seslerini uzatması, konuşma seslerini üretirken zorluk çekmesi, bir sesi, heceyi ya da sözcüğü tekrarlaması vb. biçimde konuşma davranışlarının gözlendiği ve kısaca konuşmanın doğal akışının bir biçimde kesintiye uğraması olarak tanımlanan bir konuşma sorunudur."

C–) Görme engelleri

Görme işlevinin kısmen veya tamamen yitirilmesi, çeşitli görme bozuklukları, şaşılık, renk körlüğü, gece körlüğü (tavuk karası) gibi durumlar, çift görmeye neden olan kalıcı göz kası paralizisi, lagoftalmi, entropion, ektropion (sekel haldeki), lakrimal kanal tıkanmaları ve travmaları (sekel haldeki), sekel halinde yarım ptozis, görme alanında daralma gibi durumlar görme engeli olarak kabul edilir.

Ç–) Hastalıklar

Nörolojik hastalıklar (pareziler, afazi, parkinson hastalığı, distonik bozukluklar ve diğer hareket bozuklukları, kas hastalıkları, multiple skleroz, epilepsi –sara–, serebellar bozukluklar, tremor, polinöropati, cerebral palsi, baş kemiklerinin açıklıkları), *karın hastalıkları ve arızaları, ürolojik hastalıklar* (nefrektomi, nefropatiler, böbrek transplântasyonu, böbrek düşüklüğü vs), *iç hastalıkları, endokrin ve metabolizma hastalıkları* (diabet –şeker hastalığı–, diffüz primer osteoporoz, porfiria), *çeşitli kalp ve dolaşım hastalıkları, kollagen doku hastalıkları, sindirim sistemi arızaları, hematolojik hastalıklar (lösemi), bazı deri, göğüs ve damar hastalıkları* "engel" olarak değerlendirilir.

Konrot, Ahmet, "Aile Katılımlı Erken Dönem Kekemelik Terapisi (Lidcombe) ve Türkiye Sonuçları", Özel Eğitimden Yansımalar, 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Ahmet Konrot,1. Baskı, Ankara, Ekim 2004, s. 115.

D–) Zihinsel Engeller, Ruh Hastalıkları ve Duygusal Bozukluklar

Zeka geriliği, demans, şizofreni, şizoaffektif bozukluk, sanrısal bozukluklar, psikoaktif madde kullanımına bağlı bozukluklar, otizm, *Beyin hasarı, beyin işlev bozukluğu ve bedensel hastalıklara bağlı ruhsal bozukluklar*, *beyin hasarı, beyin işlev bozukluğuna bağlı davranış bozuklukları*, duygudurum bozuklukları, *nevrotik, stresle ilgili ve somatoform bozukluklar*, kişilik bozuklukları, cinsel kimlik bozuklukları; dikkat bozukluğu,(Attention Deficit Disorder - ADD), disleksi (Dyslexia), otizm, CP (Cerebral Palsy), davn sendromu (Down Syndrome), bazı MR (Mental Retardation – zeka geriliği) türleri gibi *öğrenme engelleri* bu gruba girer.

Bazı durumlarda belli bir gruba giren hastalık türü, başka tür engel grubuna giren engeller meydana getirebilir. Örneğin Multiple Skleroz nörolojik bir hastalık olmasına rağmen kişi bedensel hareketleri yerine getirmekte zorlanacağından kişi ortopedik engelli gibi algılanabilir. Bununla birlikte bazı hastalıklar da çeşitli engel türlerine neden olabilirler. Örneğin cerebral palsy nörolojik bir hastalık olmasına rağmen, bazen işitme, bazen görme, bazen de ortopedik rahatsızlıklara yol açabilir. Engel değerlendirilirken, kişinin hangi yetilerinde bozukluk veya kayıp olduğu değerlendirilmelidir.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın Devlet İstatistik Enstitüsü'ne yaptırdığı Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre özürlü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Bu sonuca göre 8.431.937 kişi özürlüdür.[87]

---

[87] Türkiye Özürlüler Araştırması – Turkey Disability Survey 2002, s. 5. Ayrıca bkz. http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm

Zihinsel engelli dışındaki engelli grubuna ortak bir isimle fiziksel engelli diyerek ikili bir ayrıma da gidebiliriz.[88] Kişiyi engelsiz insanlardan ayıran farklılık zihinsel bir farklılık ise söz konusu kişi zihinsel engelli; fiziksel bir farklılık ise fiziksel engellidir. Burada eksiklik veya kayıp terimi yerine "farklılık" kavramını kullanmak yerinde olacaktır. Engel, ilk bakışta bir eksiklik gibi görünse de bu aslında bir genelleme olmaktan öteye gidemez. Buradaki genelleme, "*genel olana göre eksik olmak*" görünümündedir. Örneğin insanlar genel olarak düşündüğümüzde bir yerden bir yere yürüyerek gidebilirler. Yürüyerek gidemeyenler ise yürüyerek gidebilenlere kıyasen eksik durumda gibi görünürler. Oysa buradaki olguya eksiklik yerine farklılık demek yürüyebilmeyi genelleme yapmaktan çıkarır. Yürüyebilenler kadar yürüyemeyenlerin de olduğu belirginleşir. Özellikle kamusal hizmetlerde bu farklılığı dikkate almak önemlidir. Kamusal hizmetler yapılırken farklı olanların farklı uygulamalara ihtiyaç duyuyor olması unutulmamalıdır.

Ayrıca farklılığı eksiklik olarak görmek, bir taraftan da bazı durumlarda farklılığın fazlalık olarak görülmesini de kabul etmek anlamına gelir ki; bu durum değişken değer yargıları içinde gidip gelen anlamsız bir tartışmaya yol açabilir. Sözgelimi IQ testine göre normal insan zekası 100 civarı olarak kabul edilir. Zeka seviyesi örneğin 20 olan kimseler zihinsel engellidir. Zeka seviyesi 140 olan kimseleri esas alırsak o halde bütün 100 civarı IQ seviyesinde olan insanları da zihinsel engelli kabul etmek gerekecektir. Görüldüğü gibi temel hareket noktası belirlemek yerine, ihtiyaçları, "*farklılık üzerinde durmak suretiyle*" farklı insanların elde edebileceği şekilde karşılamak daha yararlıdır. Eksiklik veya fazlalık

---

[88] Uşan, s. 44-45.

yaklaşımları yerine, "*farklılık sonucu duyulan ihtiyacı giderme*"yi yaklaşım kabul etmek yerinde olacaktır.

Engel türlerinin detayları konumuzun dışında olduğu için burada genel hatlarıyla belirtmekle yetiniyoruz. Konumuz engellilerin hukukî durumlarını incelemektir. Hukukî açıdan engelliler için düzenlenmiş olan ve içinde engelli kavramının geçtiği tüm hukukî metinler bütün engelli gruplarını kapsamaktadır. Engelin çeşidi belirtilmediği sürece engellilerle ilgili tüm hukuk kuralları, bütün engellileri içine alır.

VI–) ENGELLİLİĞİ AÇIKLAMAYA ÇALIŞAN AKIMLAR VE MODELLER

Engellilik, insanlık varolduğundan bu yana insanların açıklamaya çalıştığı bir olgu olmuştur. Tarih boyunca insanlık, mevcut bilgi ve deneyimlerine göre bu konuda fikir üretmeye çalışmıştır.

Engelliliğin oluşumunu açıklamak amacıyla bazı modeller geliştirilmiştir. Bunlar; Ahlâk Modeli (Moral Model), Tıbbi Model (Medical Model), Sosyal Model veya Sosyo-Politik Model ve Azınlık-İnsan Hakları Modelidir. Genelde engelliliğin modelleri tıbbi ve sosyal model olarak tanımlanmaktadır. Sosyal model yerine bazı yazarlar sosyo-politik model, bazı yazarlar da insan hakları modeli şeklinde değişik isimler kullanmaktadır. Bazı yazarlara göre ise bu modeller birbirinden farklıdır. Bu nedenle sosyal model, sosyo-politik model ve insan hakları modelleri arasında kavram karmaşası yaşanmaktadır. Temelde ise bu modeller, benzer fikirlere

dayanmaktadırlar.

A–) Ahlak Modeli (Moral Model)

Bu modelde engellilerin tanrılar tarafından cezalandırıldığına inanılırdı.[89] Eski zamanlarda varolan bu anlayış günümüzde ortadan kalkmıştır.

B–) Tıbbi Model

Tıbbi model anlayışına göre "*birey, engelliliğin kendi mevkiindedir ve birey, engelliliğe çare bulmada yardıma ihtiyacı olan kişi olarak anlaşılır*"[90]. Tıbbi modele göre engelli bireyin problemi, sahip olduğu bozukluktur (eksikliktir). Bu talihsizlik, toplumun çare bulmak zorunda olduğu bir talihsizlik değil, kişisel veya ailevi bir durumdur.[91]

Görüldüğü gibi tıbbi modelde engellilik olgusu, engelli bireyin kendisindedir. Sorunu yaratan ise bireydeki bozukluk veya hastalıktır.

C–) Sosyal Model

Sosyal modelin engel anlayışına göre temel problem bireyde değil,

---

[89] Bowe, s. 25.

[90] Rovner, Laura L., "Disability, Equality, And Identity", Alabama Law Review (Vol. 55:4:1043 2004), s. 1048. Daha fazla bilgi için bkz. Long, s. 603.

[91] Rovner, s. 1049.

toplumdadır.[92] Bu modelde engelliler, toplum izin verdiği ölçüde yapabilir ve ilerleyebilir.[93]

Sosyal model anlayışında "*kişideki engel düzeltilmez, sosyal engeller düzeltilmeye*" çalışılınır.[94]

Sosyal model, engelliliği kişinin kalıtsal bir özelliği olarak değil, kişinin sosyal ortam ve çevresinin, (fiziksel yapılar-bina tasarımları, ulaşım sistemleri- ve sosyal yapı ve inançlar da dahil olmak üzere) sonucu olarak değerlendirir; ki bu da engelli kişilere karşı bir ayrımcılığa yol açmaktadır.[95]

Sosyal modele göre engelli kişiler, toplumun kendilerine gerekli imkanları sunmaması yüzünden dezavantajlıdırlar.[96]

Tıbbi Modele çok yakın olan Sosyal Refah Modeli, tıbbi bozuklukları doğrudan dezavantaj ve dışlanma olarak değerlendirir. Ancak bu dezavantajlı ve dışlanma durumu, para yardımı ve diğer toplumsal refah politikalarıyla biraz

---

[92] Bowe, s. 26.

[93] Bowe, s. 26.

[94] Bowe, s. 26.

[95] Definitions of Disability in Europe – A Comparative Analysis, European Commission, A Study Prepared by Brunel University 2002, s. 20.

[96] Harris, Neville et. al., Social Security Law In Context, Oxford University Press, 2000, s. 365.

düzeltilebilir. Geleneksel toplum politikaları Sosyal Refah Modelini de içermekte ve böylece engelliliğin doğasını tıbbi yorumla açıklamaktadır.[97]

Ç–) Sosyo-Politik Model

Engellik, "*bireylerle çevrenin etkileşiminin bir ürünüdür*."[98]

Sosyal model ile Tıbbi model arasındaki farkı, Mary Stacey ve Andrew Short şu şekilde örneklendirmektedir: "*Quadriplegia nedeniyle tekerleki sandalye kullanan bir kimse, tekerlekli sandalyeye uygun olmayan merdivenler nedeniyle bir binaya girememektedir. Tıbbi modele göre bu kişi, quadriplegia nedeniyle yürüyemediği için binaya girememektedir. Sosyal modele göre ise bu kişi, bina tekerlekli sandalye erişimine izin vermeyecek şekilde inşa edildiği için binaya girememektedir*."[99] Görüldüğü gibi sorun kişide değil, binadadır (sosyal hayatta, çevrededir).

Sosyo-Politik Model, "**bozukluk**" ile "**yetersizlik**" (disability) kavramlarını

---

[97] Definitions of Disability in Europe, s. 20.

[98] Rovner, s. 1051. Ayrıca bkz. Imrie, Rob, Disability and the City, International Perspectives, New York 1996, s. 28; Hancock, Philip (et. al.), The Body, Culture and Society – An Introduction, Open University Press 2000, Buckinghamc – Philadelphia, s. 35 vd.; Quibell, Ruth, Unmaking The Other – Discourses of Intellectual Disability in Contemporary Society, Swinburne University of Technology, Faculty of Life and Social Sciences, Department of Sociology, Hawthorn-Australia 2004, s. 46 vd.

[99] Mansfield/Bowers, s. 635.

ayırmaktadır. Bozukluk (eksiklik), belirli bir hastalığın neden olduğu sınırlama veya kronik fiziksel bir sınırlamadır; yetersizlik ise bozukluğun önüne engeller koyan, bu münasebetle yetersizlik hali yaratan sosyal veya politik durumlardır.[100]

Yine bu modele göre ilk olarak, "*inşa edilmiş çevre*" engelliliğe neden olmaktadır ve engellilik kültürel olarak inşa edilmiştir.[101]

D–) Azınlık Grubu Modeli

Azınlık Grubu Modeli, Sosyo-Politik Modelin içerisinden çıkmıştır. Her iki model bir çok özelliği paylaşmaktadırlar.[102]

Uzun yıllar bu konuyla ilgili olarak tıbbi ve ekonomik düşünceleri yönlendiren "*fonksiyonel kısıtlanmalar*" paradigmasının aksine, azınlık grubu modeli, bireylerle çevre arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak, sosyopolitik engelli tanımının üzerine kurulmuştur.[103]

Bu bakış açısıyla engellilik/yetersizlik, aslında vücutla ilgili bozukluk yerine "*yetersiz çevreye*" isnat edilmiştir.[104]

---

[100] Rovner, s. 1051-1052.

[101] Rovner, s. 1052.

[102] Rovner, s. 1054.

[103] Hahn, Harlan, "Feminist Perspectives, Disability, Sexuality And Law: New Issues And Agendas", Review of Law and Women's Stuides (Vol. 4:97 1994), s. 101.

[104] Hahn, s. 101.

Azınlık grubu modeli, kişilerin kısıtlılığına yönelik olan dikkati, engelsiz insanlar tarafından ve engelsizler için oluşturulmuş çevrenin dayattığı sınırlandırmalara doğru kaydırmaktadır.[105]

E–) İnsan Hakları Modeli

İnsan hakları modeli, engelli bireyin fonksiyonel bozukluklarından ziyade toplumun, kişileri normal – normal olmayan şeklinde kategorize eden sınırlandırmalarına odaklanmaktadır.[106]

İnsan hakları modeline göre engelliliğin kendisi sosyal olarak yapılandırılmıştır. Kişinin engeli yerine çevresel engeller ve geleneksel yapılar gibi diğerlerinin tavırlarının değiştirilmeye ihtiyacı vardır. İnsan hakları modeli, engelliliği veya farklılıkları önemsemeden bütün insanların tabiatında var olan eşitliği tanımaktadır.[107]

VII–) İNSAN BAKIŞ AÇISI İLE ENGELLİ KAVRAMI

Çalışmamız engellilerin hukuki statüsü olduğu için toplumda engelliler adı altında bir grubun varolduğunu kabul etmekteyiz. Kanaatimizce engelli veya özürlü

---

[105] Hahn, s. 101.

[106] Kanter, Arlene S., "The Globalization of Disability Rights Law", Syracuse J. Int'l L. & Com (Vol.30:241 2003), s. 247

[107] Kanter, s. 247.

kavramı tıbbi veya hukuki metinlerde sanal olarak yaşamakta; tıp, hukuk ve sosyoloji arasındaki dayanışma eksikliğinin bir sonucu olarak uydurulmuş olarak dillerde dolaşmaktadır. Özellikle sosyolojinin engelliliğe olan ilgisi yetersiz seviyede kalmıştır.[108] Bunun sebebi ise engelliliğin hem tıbbi mesele hem de bireysel bir problem olarak değerlendirilmiş olmasıdır.[109]

Engel, kişinin topluma katılmasıyla açığa çıkmaktadır. Örneğin, bir eli olmayan altı aylık bir bebek için hiç kimse engelli bebek terimini kullanmamaktadır. Görülüyor ki engellilik bu bebek büyüyüp zamanla toplum içine karıştıkça toplum tarafından oluşturulacaktır. Ayrıca engelli olmadığı halde engelliymiş gibi muamele gören kişilerin (obezler, görüntü bozukluğu olanlar) durumu da sorunun ve ayrımcılığın toplumdan kaynaklandığını göstermektedir.

Aslında "*bozukluk ve eksiklik*" kavramı da bazı konuları açıklayamamaktadır. Örneğin, bir elde beş yerine altı adet parmak bulunması tıbbi açıdan bozukluk sayılmasına rağmen, kişinin engelli olduğunu göstermemektedir.

Aslında engelli insan yoktur. Engelli diye bir olgu da yoktur. Sadece insan vardır. İnsanlardaki çeşitli durumları gruplayarak toplum içinde farklılaştırılmış insan kitleleri oluşturmak yanlıştır.

---

[108] Oliver, Mike, "A Sociology of Disability or A Disablist Sociology?", Disability and Society: Emerging Issues and Insights (Ed: Len Barton), England 1996, s. 18; Barton, Len, "Sociology and disability: some emerging issues", Disability and Society: Emerging Issues and Insights (Ed: Len Barton), England 1996, s. 6.

[109] Oliver, s. 18.

Cinsiyet ayrımına uğrayan kadınlar vardır. Zira toplumun diğer yarısı erkektir, renk ayrımına uğrayan siyahlar vardır. Çünkü diğerleri beyazdır. Engelli olarak ayrıma tutulan kimseler vardır. Ancak karşılarındaki kişiler tamamen engelsiz değildir.

Bir insanın engelli sayılabilmesi için karşısında, gözleri hatasız gören, kulakları hatasız duyan, sindirim, sinir ve dolaşım sistemi mükemmel ve hatasız çalışan, bütün iç organları kusursuz çalışan, ruhsal açıdan hiçbir eksikliği veya değişik bir durumu olmayan bir insan olmalıdır hem de hayatı boyunca. Böyle bir insan yoktur. Kaldı ki bu tip bir insanın toplum içinde bir tane olması da yetmez. Toplumsal bir grup olacak kadar çok sayıda mükemmel insan tipleri olsaydı o zaman engelliler gibi bir grup da olacaktı. İnsanlardaki çeşitli durumları kendi içinde gruplayarak, ve bu grupları ortalama olarak genellemelerle ulaşılmış değerlerle karşılaştırdıktan sonra aradaki farka bakarak bir kişinin engelli olduğu gibi bir sonuca gitmek, yapmak zorunda olmadığımız bir kıyaslamanın ürünüdür. İnsanlar arasında kıyaslamalar yaparak toplumsal gruplar ortaya çıkarmak yanlıştır. Bu cehaletten ve bilgisizlikten kaynaklanır.

Normal insan kaldırımda yürüyebilir, felçli bir kimse yürüyemiyor ise engellidir şeklinde karşılaştırma yapmak, engelliyi ortaya çıkarmaz. Kaldırımda yürüyebilen kişi duyamıyor ise o halde bir anda o da engelliler arasına katılmaktadır. Herhangi bir faaliyeti merkez noktası yaparak insanlar arasında karşılaştırma yapmak suretiyle toplumda bir "engelli grubu" oluşturmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü hayatın içinde koşmak, konuşmak, yürümek, düşünmek, mutlu olmak, mutsuz olmamak gibi birçok merkez noktası vardır. Hangi merkez noktasını kimin

belirleyeceği duruma ve zamana göre değiştiği ve ayrıca bu noktaları belirleyen bilimler (tıp, hukuk, sosyoloji) kendi kurallarıyla hareket ettiği için karmaşık ve uydurulmuş kavramlar ortaya çıkmaktadır.

O halde, ya bütün insanlar engellidir ya da engelli diye bir şey yoktur. Değişken ve belirsiz unsurlar toplum içinde grup oluşturmak için kullanılamaz. Kullanılsa bile kağıt üzerinde kalmaktan öteye gidemez. Dikkat edilirse engelli kalıbına sokulmak istenen kişi sayısı giderek artmaktadır. Bu artışla bir gün herkes engelli statüsünde olacaktır. Buna karşılık teknoloji ilerlemekte ve çoğu hastalık veya fonksiyon eksiklikleri ortadan kalkmaktadır. İşte bu çelişkinin nedeni, tıbbi açıdan yapılan engelli tanımlamaları ile sosyolojik veya hukuki açıdan yapılan tanımamaların ölçütlerinin farkı olmasıdır. Bizim anlatmaya çalıştığımız ise ölçüt bulmak zorunluluğunun olmamasıdır. İnsan hakları için ölçüte gerek yoktur, insan insandır. İnsanı merkez noktası yaptığımız takdirde bütün karmaşa sona erecektir.

Kölelik insan haklarına aykırı olduğu için kendiliğinden ortadan kalkmamış, hukuk kurallarıyla ortadan kaldırılmıştır. Engellilik de hukuk kurallarıyla kaldırılabilir. Hukukun kilit rolü de bu olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ HAKLARI

I–) HUKUK ve ENGELLİLİK

Hukuk, kişiler ve kişiyle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bütün kurallardır.[1] "*Hukukun işlevi, siyasi olarak yapılandırılmış toplumların gücü ile uygulanan toplumsal bir kontrol olmasıdır.*"[2]

Hukukun tek amacı insanlar arasındaki ilişkileri kurallara bağlamak değildir. Hukuk insanlar arasındaki ilişkileri düzenlerken aynı zamanda da mevcut eşitsizlik ve adaletsizlikleri de gidermektedir. Herhangi bir engelle yaşayan bir insanın o engele sahip olmayan çoğunluğun arasında ve yine o engele sahip olmayan insanların kuralları ile yaşaması adil değildir. Hayat şartlarının dengelenmesi ve eşitlenmesi gereklidir. İşte hukukun bir vazifesi de bu dengeleme ve eşitleme faaliyetini kurallara bağlamaktır.

Bazı hallerde eşitsizlikleri gidermenin yolu insanlara eşit davranmak değil

---

[1] Aliefendioğlu, Yılmaz, "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti", Ankara Barosu Dergisi, 2001, s. 29.

[2] Christoffel, Tom, Health and the Law, A Handbook for Health Professionals, 1985, s. 4.

aksine eşitsiz davranmaktır. Başka bir deyişle hukuk, engelli insan ile engelsiz insanı aynı yaşam standardına getirirken, engelli olana, diğerlerine verilmeyen bazı imtiyazlar vermelidir ki bizim eşitlik olarak algıladığımız kavram tam yerine otursun. Bu noktada hukukun engellilere tanıması gereken hak ve imtiyazların sınırı, engelsiz insanlara karşı haksızlık olması sınırı değildir. Oldukça iddialı bir yaklaşım olsa da temel hak ve özgürlüklere dokunulmamak kaydıyla, engelliye ayrıcalık tanınırken engelsizlere haksızlık edilmesine ses çıkarmamak bazı hallerde gerekebilir. Bunun sebebi, hukukun herkese eşit olarak tanıdığı haklardan bazı durumlarda engellilerin yararlanamamalarıdır. Bu husus engelin bedelini engelsize ödetmek gibi görünse de aslında engelsizler yaptıkları ayrımcılığın cezası olarak bu bedeli öderler.

Günümüzde engellilerin dışlanması, ağırlıklı olarak ayrımcılık şeklinde değerlendirilmektedir. Bir çok ülkenin engelli yasalarında "*ayrımcılık*-discrimination" kavramı yer almakta, hatta bazı kanunlar doğrudan engelli ayrımcılığını hedef alan isimlerle düzenlenmektedir.[3] Ayrımcılıkla mücadele, teoride engelli lehine görünse de pratikte engellinin ihtiyaçlarını sağlamayabilir. Örneğin kamu binalarına giriş çıkış engellilerin de hakkıdır. Ancak yeterli fiziksel düzenleme olmadığı için binalara giremeyen engellilere ayrımcılık yapıldığını iddia etmek, doyurucu ve etkin görünen bir çaba olsa da sonuçta "*fiziksel düzenleme*" olmadığı sürece engelliler kamu binalarına giremeyeceklerdir. Bu anlamda dış dünyada somut olarak ihtiyaç giderici hukuk kurallarının önemli olduğu gözardı edilmemelidir.

Hukuk, engellileri toplumun bakış açısından da korumaktadır. Özellikle engellilerin bazı şeyleri yapamadıkları gibi yanlış inanışlar sonucu ayrıma uğrayan

---

[3] Disability Discrimination Act gibi.

veya iş bulamayan engellilerin yasalar yardımıyla korunmaktadır.

A–) Engelli Kavramının Hukuki Tasniflerdeki Yeri

Mevzuatımızda engellilerle ilgili düzenlemeler çoğu zaman dar gelirli, muhtaç, düşkün, yoksul, kimsesiz gibi farklı sosyal gruplarla birlikte yapılmaktadır. Bunun nedeni engelli kavramı üzerinde yeteri kadar durulmaması; engellilerin bazı faaliyetleri yapamamaları nedeniyle sanki her durumda bağımlı, muhtaç gibi bir tablo çizilmesine ses çıkarılmamasıdır. Temelde ise negatif bir durumun genellemesi yapılmaktadır. Bu genelleme ile engelliler diğer gruplarla birlikte anılmaktadır.

Aslında, yoksulluk ve dar gelirli olmak, toplumda olumsuz bir durum olarak algılanır. Ancak her engellilik, bu algılamaya yol açmaz. Mevzuatta karşımıza çıkan bu genelleme doğru değildir. Zira olumsuz olguların genellemesi engellilerin hak etmedikleri, gerçeği yansıtmayan bir gruba dahilmiş gibi görünmesine yol açar. Bazı hallerde kişi bu sıfatların bir kaçını taşıyabilir. Engellidir ve aynı zamanda da kimsesizdir veya engellidir, aynı zamanda da dar gelirlidir. Fakat bunlar, her durum için geçerli değildir. Tasnifi birlikte yapmak böyle bir inanca sebep olmaktadır.

Bu bakımdan engellileri, yapılacak tasnifte ayrı değerlendirmek, bu sosyal grubun diğerleri arasından sıyrılarak bağımsızlaşmasını da sağlayacaktır.

1–) Doğrudan Engellilerin Durumlarını Düzenleyen Hukuki Metinler

Bazı kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve düzenleyici işlemler (tüzükler, yönetmelikler, genelgeler, talimatlar vs.) doğrudan bir ya da birden çok

engel grubunun durumlarını düzenlemek için oluşturulmuşlardır. (Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik[4] gibi). Bu grupta yer alan hukuki düzenlemelerin meydana getirilme amaçları doğrudan engellilere yöneliktir.

2–) Dolaylı Olarak Engellilerin Durumlarını Düzenleyen Hukukî Metinler

Başta Anayasa olmak üzere, başka amaçlarla çıkarılmış olan kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin veya düzenleyici işlemlerin içerisinde engellilere yönelik bir takım maddelerin bulunması mümkündür. Bu grupta çıkarılan hukukî metinler dolaylı olarak engellilerin durumları ile ilgili düzenlemeler getirirler. Çünkü bu düzenlemelerin çıkarılış amaçları genel ve soyuttur. (Gelir Vergisi Kanunu ve Otopark Yönetmeliği[5] gibi).

Başka konularda çıkarılmış olan hukuki düzenlemelerin içinde ne kadar çok engellilerle ilgili hüküm varsa, engelliler devlet tarafından o kadar çok hatırlanıyor demektir. Zira doğrudan engelliler için düzenlemeler yapılırken amaç engelliyi korumak olduğundan, engellinin unutulması zaten mümkün değildir. Buna karşılık başkaca bir konuda sözgelimi Gümrük Mevzuatı düzenlenirken bu mevzuatın içine

---

4 16.07.2006 tarihli ve 26230 sayılı Resmi Gazete.

5 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu için bkz. 06.01.1961 tarihli ve 10700 sayılı Resmi Gazete; Otopark Yönetmeliği için bkz. 01.07.1993 tarihli ve 21624 sayılı Resmi Gazete.

engellilerin durumlarıyla ilgili hükümler koymak, engellilerin gerçekten dikkate alındığını gösterir.

Yapılacak olan tüm mevzuat çalışmalarında engellilerin fikirlerinin alınması yararlı olacaktır. Hukuki veya sosyal problemler ortaya çıktıktan sonra yapılacak değişikliklerle engellileri korumak yerine, en baştan engellilerin dikkate alınması, hem zamandan hem de mutluluktan kâr etmek demektir. Mevzuat çalışmaları esnasında engellilere yönelik olarak kurulmuş derneklerden, vakıflardan, konfederasyonlardan; bunlarla birlikte devlet teşkilatı içinde yer alan Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlardan temsilcilerin bulunması bir çok sorunun daha ortaya çıkmadan yok edilmesini sağlayacaktır.

Kişinin engelli olması, engelsiz insan gibi işlem görmesine engel değildir. Çünkü istisnalar hariç olmak üzere engellilerle ilgili hükümler, engellileri korumak getirilmiş ve kendileri istediği takdirde kendilerine uygulanacak olan hükümlerdir. Örneğin engellilerin vergi indiriminden yararlanmaları hukuk düzeni tarafından kabul edilmesine rağmen engellilerin vergi indiriminden yararlanmaları zorunlu değildir. Engelliler, engelli olmalarına rağmen engelsiz insanlar gibi indirimden yararlanmadan vergilerini ödeyebilirler.

Ancak bazı hukuki düzenlemelerde engelliler, kendileri için öngörülmüş olan kurallara uymak zorundadırlar. (Örneğin sürücü belgesi almak isteyen bazı engellilerin engel durumu, sağlık raporlarında belirtilir).

B–) Engelliliğin Hukuken İspatı

Bazı engel türleri çoğu kez dışarıdan fark edilebildiğinden engellilerin kendilerine sunulan hizmetlerden yararlanmaları için engelli olduklarını ispat etmeleri beklenmez. Ancak çoğu engel grubunun dış görünüşten fark edilebilmesi mümkün değildir. Bu gibi durumlarda engellilerden durumlarıyla ilgili özel rapor, kimlik veya belge sunması gerekli görülebilir. Buradaki amaç engellilere sunulan ayrıcalıklardan engelsiz insanların yararlanmasını önlemektir. Örneğin, vergiden muaf olarak yurt dışından engelli tertibatı olan araç getirebilmek için kişinin bu durumunu belgelemesi istenir. Benzer şekilde su kullanım ücretinde engelliler için getirilen indirimden faydalanmak için de kişinin engelli olduğunu belgelemesi gerekir.

Bir kimsenin engelli olup olmadığını gösteren esas resmi evrak, sağlık kurulu raporudur. Sağlık kurulu raporu, eski düzenlemeye göre Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik[6] uyarınca alınmaktayken yeni yapılan düzenlemeye göre bu rapor Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere

---

[6] 06.02.1998 tarihli ve 98/10746 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 18.03.1998 tarihli ve 23290 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik", 16.07.2006 tarihli ve 26230 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik" ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik[7] hükümleri uyarınca verilmektedir.

Bununla birlikte yeni getirilen bir düzenlemeyle, kişilerin engel durumlarının yüzdelik oran üzerinden nüfus kağıdında belirtilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bu çerçevede Özürlüler Veritabanı Oluşturulmasına ve Özürlülük Bilgisinin Nüfus Cüzdanında Yer Almasına Dair Yönetmelik[8], nüfus cüzdanında yer alacak olan özürlü bilgisi ile ilgili düzenlemeler getirmektedir. Bu Yönetmelikle özürlüler veritabanı oluşturulması amaçlanmakta, aynı zamanda da özürlülere, hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere özür durumlarının belgelendirilmesi imkanı sağlanmaktadır.

Yönetmeliğin 2. maddesine göre "*doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle meydana gelen bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini yüzde kırk (%40) ve üstünde bir oranda kaybedenlerin özürlülük*" bilgisi nüfus kağıdında yer alabilecektir.

Yönetmeliğin 7. maddesi uyarınca nüfus cüzdanında özürlülüğüne ilişkin bilgi yer alan engelliler, münhasıran özürlülere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanabileceklerdir. Nüfus cüzdanlarında özürlülükle ilgili bilgiler yer almayan ve almasını istemeyen özürlüler de ilgili mevzuatla tanınan haklardan, Özürlüler İçin Sağlık Kurulu Raporunu ibraz ederek faydalanacaklardır.

Özürlülük bilgisinin nüfus cüzdanında yer alması uygulaması engellinin

---

[7] 16.07.2006 tarihli ve 26230 sayılı Resmi Gazete.

[8] 30 Ekim 2005 tarihli ve 25981 sayılı Resmi Gazete.

isteğine bırakılmış olup mecburi değildir.

Bu yeni uygulamayla birlikte, "**özürlü kimlik kartı**" uygulaması da kısmen ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Yönetmeliğin 10. maddesinde Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından mevcut özürlüler için verilmiş olan kimlik kartlarının halen geçerli olduğu; bununla beraber, özürlüler için kimlik kartının içerdiği bilgilerin değişmesi, kaybedilmesi, çalınması durumunda yeniden "*özürlüler için kimlik kartı*" düzenlenmeyeceği hüküm altına alınmıştır.

C–) Engelli Hukuku

Ülkemizde engelli hukuku, henüz bağımsız bir bilim dalı olarak oluşamamıştır. Bunun sebebi engelli haklarına yeterince önem verilmemesidir.

Engelliler sosyal yaşama katılamamışlardır. Sosyal yaşama katılamadıkları için de bağımsız bir hukuk dalını oluşturacak ölçüde problemler yaşanmamıştır. Yaşanan sorunlar ise sayıca çok olmasına rağmen hukuki alanda dile getirilememektedir.

Günümüz Türkiye'sinde engelli hukukunun bağımsız bir çalışma disiplini olmasının artık vakti gelmiştir. Bu bağımsızlık zamanla engellilerle ilgili doktrinin oluşmasını sağlayacaktır. Ülkemizde engellilerle ilgili hakların tam anlamıyla yerine oturmamasının sebebi engelli haklarının fikirsel tabandan yoksun olmasıdır. Bugün dünyadaki engelliler elde ettikleri hakları, "**insan hakkı**", "**ayrımcılık**", "**sosyal devlet**", "**hukuk devleti**" gibi kurumsallaşmış ve belli bir doktrine kavuşmuş kavramlar üzerinden elde etmişlerdir. Halbuki ülkemizde engellilere hak tanıma

faaliyetleri "*muhtaç olan kişilere yardım etmek*", "*kolaylık sağlamak*" gibi sığ ve günlük fikirler etrafında şekillenmektedir. Bu eksiklik önce eğitim ve daha sonra sistemli altyapılarla giderilmelidir.

Engellilerin yaşadığı sorunlar çok büyük olmasına rağmen çözülmeleri çok basittir.

Engelli hukukunun diğer hukuk dalları arasında yer alması, engellilere karşı yapılan ayrımcılıkla mücadelede büyük katkı sağlayacaktır.

Kanaatimizce kamu hukukunun bir alt dalı olarak engelli hukuk dalının hukuk fakültelerinde yer alması yerinde olacaktır.

Engelli hukukunun alanı, genel olarak engellilere yönelik olan hukuki uygulama ve düzenlemelerin incelenmesidir. Engellilere yönelik hukuki hükümler, anayasa ve diğer mevzuatta ile bağdaştırılması faaliyetini de üstlenmelidir.

II–) KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK VE ENGELLİLİK

Kanun önünde eşitlik ilkesi engelliler açısından büyük önem arzetmektedir. Bu ilke sayesinde bazı engel gruplarının toplum içindeki dezavantajlı durumları giderilmiş olmaktadır.

A–) Kanun Önünde Eşitlik Kavramı

Eşitlik, genel olarak herkesin aynı muameleye tabi olmasıdır. Bu ilke gerek uluslararası antlaşmalar gerekse ülkelerin milli hukukları tarafından üzerinde önemle

durulan bir kavramdır. Ülkemizde de eşitlik ilkesi, devlet yönetimine egemen olan temel ilkelerden bir tanesidir.[9]

Eşitlik mutlak ve nispi eşitlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mutlak eşitlik (diğer isimleriyle yatay eşitlik, şekli eşitlik, şekli hukuki eşitlik), insanların kişisel ve özel durumlarına bakmadan kanunların herkese eşit bir biçimde uygulanmasıdır.[10] Başka bir ifadeyle kanunların genel ve soyut olmak suretiyle herkese eşit olarak uygulanmasıdır.[11] Nispi eşitlik (diğer isimleriyle dikey eşitlik, maddi hukuki eşitlik) ise aynı durumda olan kişilere aynı işlemlerin yapılmasını ifade eder.[12] Buradan çıkaracağımız sonuç, eşit olmayan kişilere farklı uygulamaların yapılması eşitlik ilkesine aykırı değildir.[13] Anayasa Mahkemesi nispi eşitlik ilkesi açısından kanunların yargısal denetimini yaparken "**haklı neden**" ölçütünü kullanmaktadır.[14]

---

[9] Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara 2005, s. 137; Gözler, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı - Nisan 2006, Bursa 2006, s. 212; Eşitlik ilkesi hakkında ayrıca bkz. Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000, s. 180-192.

[10] Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 212.

[11] Özbudun, s. 137.

[12] Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 213; aynı görüş için bkz. Özbudun, s. 137-138.

[13] Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 213.

[14] Özbudun, s. 138; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 184.

Eşitlik ilkesi Anayasanın 10. maddesinde yer almaktadır: *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."*

Anayasa Mahkemesine göre, "*Anayasanın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesi ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmektedir. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere yasalar karşısında ayrım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır. Durum ve konumlardaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasanın öngördüğü eşitlik ilkesi çiğnenmiş olmaz. Nitelikleri ve durumları özdeş olanlar için yasalarla değişik kurallar konulamaz*".[15]

Anayasada yer alan eşitlik ilkesi hem idare makamlarına yani kanun uygulayıcılarına hem de kanunları yapan yasama organına hitap etmektedir.[16]

---

[15] 23.11.2005 tarihli, E. 2005/10, K. 2005/89 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. 25.02.2006 tarihli ve 26091 sayılı Resmi Gazete.

[16] Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 181.

1–) Eşitlik İlkesi ve Engelliler

Yukarıda görmüş olduğumuz gibi eşit durumda olmayan insanlara farklı uygulamalar yapmak eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmemektedir. Engellilerin bir kısmı ulaşım, erişim, çalışma hayatı gibi belli konularda engelsizlere kıyasen daha dezavantajlı durumdadırlar. Engellilere bu sebeplerden dolayı farklı muamelelerde bulunulması, özel kanunlar veya kanunlardaki özel hükümlerle ayrıcalıklar tanınması bir zorunluluktur. Sadece bu tarz ayrıcalıklar sayesinde engelli ile engelsiz arasında eşitliği sağlamak mümkündür. Dezavantajların söz konusu olmadığı hallerde elbette ki engellilere ayrıcalık tanınamaz aksi halde Anayasaya aykırılık hasıl olur.

Hukuk düzeni tarafından göz ardı edilmemesi gereken bir nokta engelliler arasında da bir takım eşitsizliklerin olduğudur. Topluca engelli kelimesi kullanılarak düzenlemeler yapılması, engelli ile engelsizi, kavram olarak dengeleyebilir. Ancak her engelli grubunun kendi ihtiyaçları üzerinde de ayrıca durulmalıdır. Amacımız engellileri kendi arasında eşitlemenin gerekliliği üzerinde durmak değil, her engel grubunu ayrı ayrı engelsiz insanlarla eşitlemek gerektiğine dikkat çekmektir. Engelli kelimesi kullanarak hukuki düzenleme yapılması her zaman ve her şartta bütün engellilerin ortak ihtiyaçlarının karşılandığı anlamına gelmemektedir.

Engellilerle ilgili uygulamalarda, engellilerin kendi arasında mutlak ve nispi eşitliğin söz konusu olup olamayacağı akla gelebilir. Engellilere yönelik olan düzenlemeler, ihtiyacı olduğu düşünülen engel grupları dikkate alınarak yapılmaktadır. Örneğin, engelli park yerleri ortopedik engelliler için ayrılmış özel park yerleridir. Buna karşılık bu park yerlerine işitme engelli sürücülerin park etme hakkı olup olmadığı tartışılabilir. Bu noktada, engelliye tanınan ayrıcalığın veya

düzenlemenin amacı ile ilgili engellinin durumu karşılaştırılmak suretiyle, her olay için ayrı ayrı değerlendirme yapılmalıdır. Örneğimizde işitme engelli kişinin, engelli park yerini kullanmaması gerekir. Çünkü engelli park yerlerinin amacı, ortopedik engelli sürücülerin en az hareket ve park yeri arama sorunundan etkilenmeden aralarını park etmelerini sağlamaktır. İşitme engelli bir kişinin hareket kabiliyeti ortopedik engelli gibi olmadığına göre bu imkandan faydalanmaması yerinde olur.

Kanun önünde eşitliği sağlamak, her zaman gerçek anlamda eşitliğin sağlandığı anlamına gelmeyebilir. Yasalarda eşitlik tamamen kabul edilse bile, sosyal ve ekonomik koşulların doğurduğu ayrılıkların neden olduğu haksızlıklar, eşitliği sağlamayı engelleyebilir.[17] Bu nedenle sosyal devlet ilkesi ayrıca önem kazanmaktadır. Sosyal devlet de bu tür eşitsizlikleri gidermektedir.

2–) Engellilere Yönelik Faaliyetlerin Hukuki Niteliği

Ülkemizde, engellilere tanınan hakların hukuki çerçevesi ile ilgili olarak detaylı bir araştırma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar, engelli haklarının teorik temelleri ile ilgili olmayıp doğrudan somut düzenlemeler etrafında şekillenmektedir. Kurallar ise pratik ihtiyaçlara göre belirlenmektedir. Sözgelimi engellilerin daha rahat hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla bina giriş çıkışlarına rampa yapılması zorunludur. Engelliler için böyle bir uygulamanın hukuki kalıbına kimse dikkat etmemektedir. Gerek kamusal merciler gerekse özel şahıslar için bu uygulamanın hukuki değerinin bir önemi yoktur. Kanunkoyucu rampa yapılmasını

---

[17] Duman, İlker Hasan, Sosyal Devlet, İstanbul 1997, s. 27.

emrettiği için rampalar yapılır. Çünkü tekerlekli sandalyenin merdivenden çıkartılması oldukça zahmetlidir. Rampa yapmanın özünde ne vardır? Sıradan bir yardım mı yoksa engellinin temel hak ve hürriyetlerini daha kolay elde etmesi için yapılan bir uygulama mı? O halde hareket noktamız bu tür faaliyetlerin hukuki ve teorik temelleri olacaktır.

Engellilere yönelik faaliyetlerin hukuki niteliğini ayrıcalıklı haklara sahip olmak, muafiyet, özel hizmet görmek ve kapsam (kategori) dışında bırakılmak olarak tasnif edebiliriz. Bu faaliyetlerin amacı (kapsam dışında bırakılmak başlığı hariç olmak üzere) engellinin temel hak ve hürriyetlerini kullanabilmesini sağlarlar. Kapsam dışında bırakılmanın hukuki temellerini engelli açısından değil, engellileri kapsam dışında bırakmak isteyenler açısından incelemeliyiz.

a–) Ayrıcalıklı Haklar

Ayrıcalıklı haklar, engelsiz insanlara tanınmayan, sadece engellilere yönelik ayrıcalıklı uygulamalardır.

Engellilere ayrıcalıklı hakların tanınması demokratik ilkelere ve eşitliğe aykırı gibi görünmesine rağmen engellilerin engelsiz insanlarla her zaman aynı şartlarda rekabet edebilme imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle ortada her hangi bir aykırılık bulunmamaktadır. Engelli sayısının engelsizlerden daha az sayıda olması, engelsiz insanların bu ayrıcalıklara ses çıkarmamasının nedendir. Eğer toplumdaki engelli oranı ile engelsiz oranı yarı yarıya olsa, veya engelli oranı %90 olsa idi, engellilere ayrıcalık tanınması durumunda (zaten böyle bir durumda mevzuat doğrudan engellilere yönelik hazırlanacağından ayrıcalıklar da ortadan kalkardı) engelsizlerin yaşam şartları zorlaşacaktı ki burada gerçekten bir eşitsizlik söz konusu

olurdu. Bu takdirde engelsizlere bir takım ayrıcalıklar tanınırdı.

Kanaatimizce engellilere tanınan hakları demokratik düzlemde meşru temellere oturtmak gereksiz bir çabadan ibarettir. Kabul etmek gerekir ki, engellilere tanınan haklar demokratik nedenlerle değil engellilerin ihtiyacı olduğu için kendilerine verilmektedir. "*Mecburiyete*" hukuki temel aramak her zaman engelliler açısından pratik açıdan önem arzetmemektedir. Engellilerin bazı durumlarda yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ayrıcalıklara ihtiyaçları vardır.

Ayrıcalıklı haklar bazı hallerde sadece engellinin yaşamını kolaylaştırmasına rağmen, bazı hallerde yaşamsal açıdan "*kolaylaştırmadan öte zarurîdir*".

Ayrıcalıklı hakların kullanılması zorunlu değildir.

Ayrıcalıklı haklardan bazıları şunlardır: Devlet tiyatrolarının, engelliler için ücretsiz olması, Devlet Demiryolları ile seyahatlerde indirim, belediyelerin verdiği ulaşım hizmetlerinde indirim veya bedelsiz ulaşım, Devlet memuru olan engelliler için Devlet memurları Kanununun Ek 39. maddesi[18] gibi.

---

[18] "*Devlet memurlarının, hayatını başkasının yardım veya bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede özürlü olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen eşi, çocukları ile kardeşlerinin, memuriyet mahalli dışında resmî veya özel eğitim ve öğretim kuruluşlarında eğitim ve öğretim yapacaklarının özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından belgelendirilmesi hâlinde, ilgilinin talebi üzerine eğitim ve öğretim kuruluşlarının bulunduğu il veya ilçe sınırları dahilinde kurumunda bulunan durumuna uygun boş bir kadroya ataması yapılır.*"

Özel teşebbüse ait girişimlerin bir kısmı da engellilere bazı ayrıcalıklı tarifeler uygulamaktadırlar.

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından verilen öğrenim kredisi ve katkı kredilerinin dağıtımında engelli öğrencilere öncelik tanınmaktadır.[19]

Belediyelere ait ve belediyeler tarafından işletilen veya kiraya verilen büfeler, otoparklar gibi işyerlerinin özürlüler tarafından işletilmesi konusunda kolaylık sağlamak[20] da ayrıcalıklı haklar arasında nitelendirilebilir.

b–) Muafiyetler

Muafiyetlerde engelliler, engelsiz insanların yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri yerine getirmezler.

Muafiyet kelimesi vergi muafiyetini akla getirmektedir. Ancak biz bu kavramı, hem vergi hem de diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinde engellilerin muaf olması anlamında kullanacağız. Bazı durumlarda engelliler, engelsiz insanların yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri yerine getirmekten muaf tutulmuşlardır. Sözgelimi engelli insanlar belli oranda vergi ödemezler.

Muafiyetleri ayrıcalıklı haklardan ayıran ölçüt, ödev olgusudur. Eğer engelliler, engellilerin yerine getirmekle yükümlü olduğu ödevleri yerine getirmekten saklı tutulmuşlarsa ortada bir muafiyet durumu vardır. Buna karşılık ayrıcalıklı

---

[19] Detaylı bilgi için bkz. Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 96.

[20] Eski 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun 15. maddesi. 5393 sayılı yeni Belediye Kanununda bu hüküm yer almamaktadır.

haklar da zorunluluk yoktur ve engelliye salt engelli olduğu için bir takım özel haklar verilmiştir. Ayrıcalıklı haklarda ödenen ücret ödev değil bedeldir.

Muafiyetler genelde vergi ve benzeri yükümlülüklerden muaf olmak veya indirimli olarak bu tür yükümlülükleri yerine getirmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Askerlik hizmeti bir ödev olmasına rağmen askerlik hizmetinden muaf olmak, bu anlamda muafiyet değildir. Burada alt başlıkta bahsettiğimiz "*Kapsam dışında bırakılmak – yasaklanmak*" hali mevcuttur. Zira engelli kişi askerlik yapmak istese bile gereken şartları taşımadığı için askere alınmamaktadır. Oysa vergi muafiyetinde engelli kişi, vergi indiriminden yararlanmak zorunda değildir. Dilerse bu ödevi engelsiz kimseler gibi yerine getirebilir.

Serbest meslek erbabı olan engelliler ile engelli bir kişiye bakmakla yükümlü olan serbest meslek erbabı ve ücretliler için vergi indirimi söz konusudur.

Özürlülerden, düşük oranda veya hiç vergi alınmaması, bedelsiz oto ithalatı, engellilerin ithal edeceği bazı eşyaların katma değer vergisinden müstesna tutulması gibi muafiyet örnekleri sıralayabiliriz.

c–) Özel Hizmet Görmek

Özel hizmet görmek, engelliler için özel olarak tasarlanmış uygulamalardır. Özel hizmetlerin amacı, engellilerin toplumla bütünleşebilmesi, rehabilitasyonlarının sağlanması veya hareket kabiliyetlerinin artırılmasıdır. Bu kategori içindeki hizmetler sadece engellilere yönelik hizmetler olarak sunulurlar. Bazı engel gruplarının sosyal yaşama katılabilmesi için kendilerine özel hizmetler sunulmaktadır. Ayrıcalıklı haklar ile muafiyetler hukuki olarak, özel hizmetler ise

fiziki alanda tanınmıştır. Başka bir deyişle ayrıcalıklı haklar ve muafiyetler hukuki bir statü olarak düzenlenirler, buna karşılık özel hizmetleri somut olarak görmek mümkündür.

Bir başka fark da, yasa belli hallerde engelsiz insanlara da bazı ayrıcalıklı haklar veya muafiyetler tanımasına rağmen, engellilere yönelik hizmetlerden engelsiz insanların yararlanması hukuki açıdan mümkün değildir. Yatırımı teşvik etmek için bazı meslek gruplarının vergiden muaf tutulmaları hukuki açıdan düzenlenebilir ve böyle bir durumda o meslek grubundaki engelli engelsiz herkes söz konusu muafiyetten yararlanabilirler. Ancak özürlüler için özel hizmet olarak tasarlanmış uygulamalardan engelsiz insanlar yasal olarak asla yararlanamazlar. Örneğin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sadece ilgili engelliler kalabilirler.

Engellinin yaşam şartlarını kolaylaştıran özel hizmetler genelde, bu hizmetleri yerine getiren birimler açısından zorunlu tutulmuştur. Ancak zorunlu olan her hizmet "*özel hizmet*" kategorisinde olmayabilir. Belediyelerin engellileri ücretsiz veya indirimli taşıması özel bir hizmet değil engelliye tanınmış ayrıcalıktır. Buna karşılık sadece engellileri taşımak için özel olarak taşıt çalıştırılması özel hizmettir.

Bu gruba en güzel örnek özel eğitim okulları, rehabilitasyon ve bakım merkezleri ile otoparklarda engelli sürücüler için ayrılan özel park yerleridir. Engelli otopark alanının temel amacı, engelli sürücülerin otoparklarda sıkıntı çekmeden araçlarını park etmelerini kolaylaştırmak ve bu tür park yerleri genelde çıkış bölümlerine yakın olduğundan engellilerin rahat bir şekilde, yaya olarak otoparka giriş ve çıkışlarını sağlamaktır. Görüldüğü gibi engelli insanlara hizmet sunmak amacıyla özel bir uygulama yapılmaktadır. Örnekleri çoğaltabiliriz:

Belediyelerin engellilere uygun düzenlemeleri standartlara uygun olarak yapması, seçim kurullarının oy kullanma işlemleri ile ilgili olarak engellilere yönelik düzenlemeler yapması, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı'nın yaptığı sınavlarda, engellilere özel sınav sistemlerinin uygulanması gibi.[21]

d–) Kapsam (Kategori) Dışında Bırakılmak, Yasaklanmak

Engellilerin belli konularda veya alanlarda faaliyette bulunmalarına hukuken izin verilmemesidir. Bu durumda engellilerin belli haklardan yararlanmaları kanun tarafından engellenmektedir. Örneğin bazı mesleklere kabul edilebilmek için herhangi engelin taşınmaması gerekmektedir. Böyle bir durumda engelliler, engelli olduğu için yasaların engelsizlere tanıdığı haklara sahip olamamaktadırlar.

Engellilerin belli haklardan yararlanmasına mani olurken genelleme yapılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi engel grupları arasında farklılıklar olduğu gibi aynı derecede engeli olan iki insan arasında dahi kişisel kabiliyet bakımından farklılıklar olması ihtimali çok yüksektir.

Konumuza istihdam açısından yaklaşırsak, özel sektör, iş konusunda yeteri kadar engelli istihdam etmemektedir. Özel sektörü engelli çalıştırma hususunda özendirici veya zorlayıcı düzenlemeler olmasına rağmen henüz istenilen seviyede istihdam sağlanamamıştır.

Engellilerin devlet tarafından istihdam edilmesinde olumlu gelişmeler söz konusudur. Buna karşılık, kamu personel alımları esnasında engelliler bazı hallerde

---

[21] Detaylı bilgi için bkz. Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 96 vd.

işe alınmamaktadırlar. Engellilerin belli konularda engelsiz insanlar gibi hareket edememeleri kendilerine tevdi edilecek bütün görevleri yapamayacakları anlamına gelmediğinden, engelli insanların kamu hizmetlerine alınması sırasında şahsi beceri ve kabiliyetleri ayrıca dikkate alınmalıdır. Daha en baştan sınav şartları arasında engelli olmama şartının getirilmesi Anayasanın 61. maddesine ters düşmektedir. Anayasanın 61. maddesine göre Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri almakla görevlidir.

Maddedeki "korumak" kelimesi, salt tehlikelerden korumak olarak dar yorumlanmamalıdır. Sağlık, eğitim, istihdam gibi alanlarda yapılacak olan yardımların da koruma olarak nitelendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Buradaki koruma kavramı gözetme, himaye etme, ayrıcalıklar tanıma gibi engellilerin menfaatine olan uygulamaları da içine almaktadır.

B–) Ayrımcılık Yasağı

Ayrımcılık insanlık için her boyutuyla kabul edilmez bir olgudur. Hemen hemen bütün ülkelerin anayasalarında ve mevzuatında ayrımcılığı yasaklayan hükümler bulunmaktadır.

Ayrımcılık birçok çeşidi olan bir kavramdır. Genel olarak ilk akla gelen ayrımcılık türleri dil, din, mezhep, ırk, renk, ve cinsiyet ayrımcılığı olmaktadır.

Ülkemizde ayrımcılık yapmak, Anayasa'nın 10. maddesi, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi, imzalamış olduğumuz başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi olmak üzere diğer bazı uluslararası sözleşmeler

tarafından yasaklanmıştır. Sadece engelliler için ise 5378 sayılı Kanun ayrımcılığı yasaklamaktadır.

C–) Engelli Ayrımcılığı

Engellilere karşı olan ayrımcılık, çoğu kez ırk, renk, cinsiyet ve milliyet ayrımcılığından farklı olarak kendini göstermektedir.[22] Çoğu kez kasıtlı olarak yapılmasa da engelli ayrımcılığı, engellileri istihdam ve ulaşım gibi günlük aktivitelerden mahrum bırakan engeller ortaya çıkarmaktadır.[23]

Engellilere karşı ayrımcılık ve engellilerin toplumun dışında bırakılması, ekonomik sıkıntıda ve engellilerin topluma sağlayacakları üretkenlik kapasitelerinin kaybında başrol oynamaktadır.[24]

Aslında, Ergün'ün de belirttiği gibi, "*özürlülere karşı olumsuz tutum ve yargılar, genellikle özürlü olmayan diğer bireylerin özürlülerle iletişim kuramamasından kaynaklanmaktadır*."[25] Bu nedenle, her türlü ayrımcılığı önlemek

---

[22] Poston, Sarah, "Developments In Federal Disability Discrimination Law: An Emerging Resolution To The Section 504 Damages Issue", 1992/1993 Annual Survey of American Law, s. 419.

[23] Poston, s. 419.

[24] Kanter, s. 246.

[25] Ergün, Mehmet, "Ayrımcılık ve Özürlüler", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 379.

için, yeterli bilinç oluşana kadar insanları kanunlarla zorlamak gerekmektedir.

Ayrımcılığın önlenmesi, engellilerin toplumdan dışlanmaması hem kendi ekonomik durumlarının düzelmesine katkı sağlayacak hem de tüm toplumun toplam üretim ve refah seviyesini artıracaktır.

1–) Ayrımcılık Türleri

Ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık (direct discrimination) ve dolaylı ayrımcılık (indirect discrimination) olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

a–) Doğrudan Ayrımcılık:

Doğrudan ayrımcılıkta kişi, sahip olduğu engel neden gösterilerek ayrıma tabi tutulur. "*Doğrudan ayrımcılık, engelli bir kişinin engelsiz bir kişiden daha az* (düşük seviyede) *ilgi görmesi halinde meydana gelir.*"[26]

Doğrudan ayrımcılık aşağıda göreceğimiz üzere 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun tarafından yasaklanmakta ve ayrıca Türk Ceza Kanunu tarafından suç teşkil etmektedir.

---

[26] Basser, Lee Ann – Melinda Jones, "The Disability Discrimination Act 1992 (CTH): A Three Dimensional Approach To Operationalising Human Rights", Melbourne University Law Review (Vol 26 2002), s. 268.

b–) Dolaylı Ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılık, engelli kişilerin baş edemeyecekleri koşullar sonucu ortaya çıkan ve onları toplumdan haksız yere eşit katılımdan dışlayan durumdur.[27] Dolaylı ayrımcılıkta kişi, engeli neden gösterilerek değil, başka bir sebep gösterilmek suretiyle ayrıma maruz kalır. Örneğin bir iş başvurusunda tekerlekli sandalye kullanan kişi, engeli neden gösterilerek işe alınmazsa bu doğrudan ayrımcılık, kişinin sözgelimi sürücü belgesi olmadığı gerekçesiyle işe alınmaması dolaylı ayrımcılıktır.

Bazı ülkelerin engellilikle ilgili yasalarında, doğrudan ve dolaylı engelli ayrımcılığı açıkça düzenlenmiştir. Avustralya'da 1992 "Engelli Ayrımcılığı Yasası'nın"[28] 5. ve 6. maddeleri; Bulgaristan'da "Engellilerin Korunması, Rehabilitasyonu ve Sosyal Entegrasyonu Kanunu"nun 5a/1,2,3,4. maddesi[29], İsveç'te "Ayrımcılığı Yasaklayan Yasa"nın[30] 3/1,2. maddesi doğrudan ve dolaylı ayrımcılık olarak düzenleme getirmişlerdir.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde de ayrımcılık konusunda hassas davranılmaktadır. Engellilik ve istihdam alanındaki kanunlarında engelli ayrımcılığına karşı hükümler getirilmiştir. 2000 Yılında yapılan bir araştırmaya göre

---

[27] Basser/Jones, s. 268-269.

[28] Disability Discrimination Act 1992. İngiliz engelli ayrımcılığı yasası ile Avustralya engelli ayrımcılığı yasasının isimleri aynıdır.

[29] Law For Protection, Rehabilitation And Social Integration Of Disabled, Art. 5a (New, SG 31/01)

[30] Act Prohibiting Discrimination, 3§ 1,2.

Birleşmiş Milletler üyesi 189 ülkenin 40'tan fazlasının mevzuatında engellilere yönelik ayrımcılık karşıtı düzenlemeler yapılmıştır.[31]

"İrlanda'da 1998 İstihdam Eşitliği Yasası (Employment Equality Act 1998), İngiltere'de 1995 Engelli Ayrımcılığı Yasası (Disability Discrimination Act 1995, İsveç'te 1999 Engelli Kişilere Karşı Çalışma Hayatında Ayrımcılığı Yasaklayan Yasa (Act Prohibiting Discrimination in Working Life against Persons with Disabilities in 1999), Norveç'te Çalışma Ortamı Yasası (Work Environment Act)" başlıca yasalardır.[32]

Ülkemizde engelliler açsından doğrudan ve dolaylı engelli ayrımcılığı şeklinde ayrıma gidilmemiştir. 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 4. maddesi engellilere karşı ayrım yapılamayacağını düzenlemektedir. Bu maddeye göre *"Devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürlülerin ve özürlülüğün her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürlüler aleyhine ayrımcılık yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esasıdır."*

Anayasanın 10. maddesinde yer alan *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin*

---

[31] O'Reilly, Arthur, The Right To Decent Work Of Persons With Disabilities, IFP-Skills Working Paper No. 14, International Labour Organization 2003, s. 60.

[32] Detaylı bilgi için bkz. Definitions of Disability in Europe, s. 68 vd.

kanun önünde eşittir" ifadesindeki "**ve benzeri sebepler**" ibaresinin kapsamına engelliliğin de girdiği şüphesizdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14. maddesinde de ayrımcılık yasaklanmıştır. Madde hükmü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde tanınan temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada, her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır.[33] Ancak maddede yer alan ayrımcılıkla mücadele genel bir yasaklama olmayıp sadece Sözleşmedeki haklardan yararlanmada söz konusudur.

Madde metininde engelli olmak sayılmamıştır. 14. maddeye göre *"Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa sahip olma, servet, doğuş veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrım gözetilmeksizin sağlanır."*[34] Bu hükümde yer alan "**her hangi başka bir durum**" çerçevesi içine engelliliği sokmak tabi ki mümkündür. Ancak madde içerisinde ayrıca sayılması toplumun dikkatini, engelli ayrımcılığına çekmek açısından daha faydalı olacaktır. Çünkü, eğer her türlü ayrımcılık yasak ise o halde cinsiyet, dil, ırk gibi ayrımcılık türleri neden sayılmıştır?

---

[33] Ünal, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, Ankara 2001, s. 312.

[34] Ünal, s. 312. Detaylar için bkz. Gözübüyük, A. Şeref – Gölcüklü, Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 11. Ek Protokola Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 5. Bası, Ankara 2004, s. 400 vd.

Batı ülkelerinde engelli haklarının yerleşmiş görünüyor olması, engellilere ayrımcılık yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Engellilere karşı ayrımcılık yapılması bütün dünyada yaşanan bir sorundur. Birçok ülke engelli ayrımcılığına karşı hukuki düzenlemeler yapmıştır. Engellilere karşı ayrımcılığı yasaklayan hukuk kurallarını harekete geçiren ilk ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İspanya olmuş; İngiltere, İsveç, İsrail ve Avustralya da ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir.[35]

Engellilere yapılan ayrımcılıklar, kadınlara yapılan ayrımcılıklar veya renk ayrımcılığı gibi dikkat çekmemiş, bunların arkasında kalmıştır. Halbuki bu tür ayrımcılıklar her zaman her ülkede aynı derecede olmasa da engelli ayrımcılığı hemen hemen bütün ülkelerde ve benzer alanlarda yaşanmaktadır. Buna rağmen bütün dünyada bir "*özürlü hakları hareketi*" de oluşmayı başarmıştır.[36]

Ayrımcılık yapmak hem uluslararası hem de milli hukuk kurallarıyla yasaklanmış olsa da halen devam etmektedir. Ayrımcılık yapan kimseleri tespit etmekteki güçlük, ayrımcılığın engellenmesini zorlaştırmaktadır. İnsanların ayrım yapmadan faaliyetlerde bulunması için eğitim zorunlu bir unsurdur. Çünkü önemli olan ayrım yaptıktan sonra kişiyi cezalandırmak değil, ayrımın hiç doğmamasını sağlamaktır.

---

[35] Kanter, Arlene S., "The Globalization of Disability Rights Law", Syracuse J. Int'l L. & Com (Vol.30:241 2003), s. 249.

[36] Winter, Jerry Alan, "Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi", Çeviren: Mehmet Ergün, ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, s. 341 vd.

Ayrımcılık çeşitleri ve yaşam şartları dikkate alındığında bu tarz hareketlerde bulunan kimselere yaptırım uygulamak pratikte çok zordur. Bu yüzden insanları ayrımcılığa iten sosyal ve psikolojik davranışların, insan zihnine yerleşmeden ortadan kaldırılması gerekir.

Ayrımcılık yapan kimseler, bu yöndeki iradelerini her zaman dışa vurmamaktadırlar. Örneğin bir kimseyi engelli olduğu için işe almak istemeyen bir işveren, bu hususta ayrım yapmadığını, kişinin engeli olduğu için değil, mesleki vasfının iş için yeterli olmadığını veya benzeri nedenleri ileri sürerek engelli kişiyi istihdam etmekten kaçınacaktır. İşverenin gerçekten engelli ayrımcılığı yaptığını ispat etmek bazı hallerde imkansızdır.

2–) Engelli Ayrımcılığının İncelenmesi

Engellilerin dışlanması son birkaç yüzyılda ve özellikle günümüzde daha yoğun yaşanmaktadır. İlk ve orta çağ toplumlarında bugünkü anlamda engelliliği inceleyen eserler mevcut değildir. Buna karşılık diğer tarihi belgelerden yararlanılarak yapılan incelemelerde eski çağlarda yaşayan engellilerin bugünkü gibi şiddetli ayrımcılığa maruz kalmadıkları görülmektedir. Antik Yunanda insanlar "*elverişli bünyeye sahip*" veya "*engelli*" şeklinde kodifiye edilmemişler; sağlık durumları veya görünüşleri temel alınarak otomatik olarak belli bir kategori içine sokulmamışlardır.[37] Antik Yunan dönemine ait destanlarda engelliler, orduda yer alıp

[37] Edwards, Martha L., "Constructions of Physical Disability in the Ancient Greek World – The Community Concept", The Body and Physical Difference,

savaşlara katılmışlardır.[38]

Osmanlı döneminde insan hakları veya engelli hakları gibi kavramlar olmamasına rağmen engellilerin, yaşlılar evinde koruma altına alındığı veya bazı engellilerin yeteneklerine uygun işlerde çalıştırıldıkları bilinmektedir.[39]

İlerleyen uygarlık çoğu engeli azaltıp veya ortadan kaldırmasına rağmen sosyal açıdan ayrımcılığın sona ermemesi ilginçtir.

Modern toplumlarda engellilik, sosyal farklılaşmanın önemli bir yöntemi haline gelmiştir.[40]

İnsanı insan yapan faktörlerin bedensel beceriler olmadığı, insanların doğumla birlikte hür ve eşit haklara sahip olduğu bilincinin yerleşmesi ile ayrımcılık hareketlerinin zamanla ortadan kalkacağını umuyoruz.

Engelli olan ve tarihte büyük roller oynamış birçok kimse vardır. Hatta uygarlığa büyük katkısı olmuş kimselerin bir kısmının engelli olması, engellilerin topluma katkısı olmadığı yönündeki inançların ne kadar asılsız olduğunu göstermektedir.

Discourses of Disability, Editors: David T. Mitchell and Sharon L. Snyder, The University of Michigan Pres 1997, s. 43.

[38] Detaylı bilgi için bkz. Edwards, s. 39 vd.

[39] I. Özürlüler Şûrası, s. 82.

[40] Barton, Len, "Sociology and disability: some emerging issues", Disability and Society: Emerging Issues and Insights (Ed: Len Barton), England 1996, s. 13.

Örnek vermek gerekirse *engelli mucit ve bilim adamları* arasında: **Alexander Graham Bell** (öğrenme bozukluğu), **Thomas Edison** (–Dört farklı engele sahipti. İşitme engeli, öğrenme bozukluğu 12 yaşına kadar okumayı öğrenememiştir–, şeker hastası ve dyslexic (konuşma bozukluğu)[41]), **Albert Einstein** (Otizmin bir türü olan Aspergers Sendromu ve ayrıca dyslexic), **Henry Ford** (dyslexic), **Isaac Newton** (kekeme ve sara), **Leonardo Da Vinci** (dyslexic), **Pytagoras** - Pisagor (sara), **Stephan Hawking** (motor neuron disease),[42] **Michael Faraday** (dyslexic)[43] yer almaktadır.

Sanatçılardan, ünlü ressam **Pablo Picasso** (dyslexic), heykeltraş **Auguste Rodin** (dyslexic) ve yazar **Hans Christian Anderson** da (dyslexic) engelliler arasındadır. Ünlü besteci **Ludwig van Beethoven** da işitme yetisini zamanla kaybetmiş ve işitme engelli olmuştur. Güncel yaşamdan da ünlü tekstil tasarımcısı **Tommy Hilfiger** (dyslexic), ünlü sinema yönetmeni **Steven Spielberg** (dyslexic),[44] engelliler arasında yer almaktadır.

Engelli devlet adamları arasında ise: Büyük Roma İmparatoru **Julius Caesar** (sara), **Lenin** (sara), **Rus Çarı Büyük Peter** -Peter The Great- (asthma), **Winston Churchill** (lisp), **Franklin D. Roosevelt** (polio sonucu oluşan hareket engelleri) ve

---

41 http://www.lesblind.is/dislexic1/index.cfm?ccs=149&cs=308

42 http://website.lineone.net/~starfive/DisFamScience.htm

43 http://www.dhea.org.uk/dyslexia/famous_dyslexics-2.html

44 http://www.lesblind.is/dislexic1/index.cfm?ccs=149&cs=308

George Washington'un (öğrenme bozukluğu) olduğunu görmekteyiz.[45] Ayrıca Timur İmparatorluğu'nun lideri **Timur**'un bir bacağının daha kısa olduğu, **Büyük İskender'**in ise boynunda bir eğrilik olduğu bilinmektedir.

Yapılan araştırmalar "*engelli bireylerin yaşamlarını idame ettirmede, toplumda kendilerini ifade etmede yaşadıkları sorunlara karşı farklı çözüm yöntemleri geliştirdiklerini, toplumda diğer bireylere göre sorun çözmede daha becerikli olduğunu göstermektedir.*"[46]

Yine bazı araştırmalara göre engellilerin işgücü piyasasındaki konumları incelendiğinde "*onların tüm çalışanlar arasında en verimsiz bireyler oldukları gibi bir sonuca varılmadığı, aksine özürlü çalışanların en az özürlü olmayan iş arkadaşları kadar performans gösterdiği ve sıklıkla daha güvenilir ve verimli, ayrıca işe devamları ve iş güvenlikleri açısından da eşit veya daha iyi durumda bulundukları*" görülmektedir.[47]

Batı dünyası engellilerle ilgili yasal çalışmalarında ayrımcılıkla mücadeleye büyük önem vermektedir. Ülkemizde engelliler ne yazık ki ayrımcılıkla karşı karşıya gelecek kadar dahi sosyal yaşama katılamamaktadırlar. Katılabilenler ise ileri derecede bir ayrımcılıkla karşı karşıyadırlar. Her ne kadar hem Anayasa hem de

---

[45] http://website.lineone.net/~starfive/DisPoliticians. htm

[46] Şahin, Hatice, "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, s. 50.

[47] Yılmaz, Zühal, "Çalışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, s. 194.

diğer mevzuat, ayrımcılığı yasaklayan hükümler getirmiş olsa da pratikte ayrımcılık henüz tam anlamıyla durdurulamamıştır.

Engellilere yönelik ayrımcılık faaliyetleri daha çok istihdam alanında yaşanmaktadır. İşe girişlerde yaşanan ayrımcılığın yanısıra iş hayatında da çeşitli ayrımcılıklarla karşılaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle engelli şahsın iş sahibi olması ile her zaman sorunlar bitmemektedir.

Bununla birlikte bazı hizmetlerde engellilerin unutulmasını, kasten olmasa da ihmâl yoluyla yapılan bir ayrımcılık olarak nitelendirebiliriz. Engellilerin ihtiyaç duyduğu fiziksel düzenlemelerin yapılmaması gibi. Çoğu ülkede engellilerin ihtiyaç duyduğu fiziksel düzenlemeler belli kurallara bağlanmıştır. Standart olarak belirlenmiş bu düzenlemelere uyulması zorunludur. Yapılan yeni binalar bu kurallara uymak zorunda olduğu gibi önceden inşa edilmiş yapıların da bu standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu hususta idareye önemli görevler düşmektedir. İdare hem yapılan uygulamaları kontrol etmek hem de kendine ait yapılarda bu standartları yerine getirmekle görevlidir.[48]

Başta imar mevzuatı olmak üzere mevzuatta fiziksel düzenlemelere ilişkin pek çok hüküm yer almaktadır. Ayrıca Türk Standartları Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu bina içi, bina yakın çevresi ve açık alanlarla ilgili standartlar da fiziksel

---

[48] Ülkemizde tüm kamu binalarının engellilere yönelik uygulamaları yerine getirmesi için yedi yıllık süre öngörülmüştür. Bu süre, 12.07.2006 tarihli ve 26226 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2006/18 sayılı Başbakanlık genelgesi ile 07.07.2006 tarihinde başlamıştır.

çevrenin engellilere uygun hale getirilmesini amaçlamaktadır. Örneğin:

"***TS 9111****: Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları,*

TS 12460*: Şehir İçi Yollar - Raylı taşıma Sistemleri Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları,*

TS 12574*: Şehir İçi Yollar - Raylı Taşıma Sistemleri- Bölüm 10: İstasyon İçi İşaret ve Grafik Tasarım Kuralları,*

TS 12575*: Şehir İçi Yollar - Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 14: İstasyon Platformu Oturma Elemanları,*

TS 12576*: Şehir İçi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları.*"[49]

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 4/a maddesine göre *"Devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürlülerin ve özürlülüğün her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürlüler aleyhine ayrımcılık*

---

[49] II. Özürlüler Şûrası, Yerel Yönetimler ve Özürlüler, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, 26-28 Eylül 2005 Ankara, s. 9. Söz konusu standartlar fiziksel çevreye ilişkindir. Bunlardan başka engellilerin bir kısmının kullandığı ortopedik implântlar, tekerlekli sandalye ve koltuk değneği gibi araç ve gereçlerle ilgili standartlar da bulunmaktadır. Bu standartlar için bkz. Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 129-130.

yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esasıdır."

Engelliler için temel yasalardan biri olan 5378 sayılı Yasada ayrımcılığın yasaklanması son derece olumlu bir gelişmedir. Bugün için sorun yaşanan konu engellilerin hakları olup olmadığı değil, zaten var olan haklarını ayrımcılık nedeniyle kullanamamalarıdır. Ayrımcılık, engellilerin, hem engelli olduklarından hem de bir insan oldukları için sahip oldukları hakları kullanmalarına mani olmaktadır. Engelli bir insana kanunlarla çalışma ve eşitlikten faydalanma hakkı verilse bile kişi, engeli nedeniyle işe alınmaz veya iş yerinde ayrımcılıkla karşılaşırsa kanunlar pratiğe dökülememiş demektir. Hakkın tanınması değil kullanılabilirliği önem arzetmektedir.

5378 sayılı Yasayla, Türk Ceza Kanunu'na getirilen değişiklikle birlikte özürlülere yapılan ayrımcılık suç sayılmaktadır. Nitekim, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinde, kişinin özürlü olması dikkate alınarak;

> *"a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,*
>
> *b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,*
>
> *c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,*
>
> *kimseler hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası verileceği"*

düzenlenmiştir.

Her ne kadar özürlülere karşı yürütülen ayrımcılık yasada suç sayılsa da, her

durumda bu hususu ispat etmek oldukça güçtür.

Engelli ayrımcılığıyla mücadelede cezai yaptırımların öngörülmesi faydalı olsa da esasen yapılması gereken toplum bilincinde yerleşmiş olan engelliye bakış açısının silinmesi gerekliliğidir. Bunun için en önemli şart eğitim faaliyetlerine önem verilmesi ve ayrıca imkan dahilinde engelliler ile engelsiz kişilerin bir arada yaşamasını sağlamaktır. Örneğin engelli çocukların eğitim almaları normal devlet okullarında da mümkündür. Mümkün olduğu derecede engelliler ile engelsizler birbirleriyle aynı ortamda eğitim almalıdırlar.

III–) ANAYASAL HAKLAR AÇISINDAN ENGELLİLER

Engelli haklarının anayasalarda yer alması, devletin bu hakları teminat altına aldığının bir göstergesidir. Sadece engelli haklarını koruyan hükümler değil, diğer hak ve özgürlüklerle ilgili olan hükümler de engelliler için önem arz etmektedir.

A–) Genel Olarak

Anayasalar bir ülke içerisindeki temel normlardır. Çıkarılacak diğer bütün kanun ve düzenleyici işlemler, anayasanın belirlediği ölçütler dahilinde yaşama geçirilirler. Yasama, yürütme ve yargı organları anayasaya aykırı hareket edemezler. Ayrıca devletin yapmak zorunda olduğu tüm faaliyetler de anayasada belirtilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken iki husus karşımıza çıkmaktadır. Birincisi devletin anayasada belirtilen vazifeleri yapmak zorunda olduğudur. İkincisi ise devletin, faaliyetlerini gerçekleştirirken anayasada yer alan hükümlere aykırı

davranamamasıdır. Anayasa, hem yol gösterici hem de koruyucu olmaktadır.

Bir hakkın anayasada tanınması demek, o hakkın ülke sınırlarında o andan itibaren kabul edilmiş ve teminat altına alınmış olduğunu gösterir. Ancak hakkın tanınması elbette ki yeterli olmamaktadır. Bu hakkı ve gereken uygulamaları hayata geçirecek faaliyetlerinde yerine getirilmesi gerekir. Bununla birlikte yine o hakkın ihlali durumunda devreye girecek olan koruma mekanizmalarının da bulunması şarttır. Aksi halde ilgili hak, kağıt üzerinde tanınmış olmaktan öteye gidemeyecektir.

Kanaatimizce önemli olan nokta, hakların uygulamaya geçirilmesi ve korunması aşamasında, devletin üstlendiği etkin roldür. Bugün çoğu devletin anayasasındaki hükümler hemen hemen birbiri ile aynı veya çok benzer maddeler içermektedir. Uluslararası anlaşmalar, uluslararası örgütlerin faaliyetleri ve toplumlar arasındaki etkileşimler nedeniyle dünya toplumları, bir çok konuda birbirine yaklaşır hale gelmiştir. Ancak anayasalar birbirine benzer olsa da uygulamalar çok farklı olmaktadır. Konumuz olan engelliler bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Engellilerin korunması anayasalarda yer almasına rağmen, bazı ülkelerde engelliler (örneğin tekerlekli sandalye kullananlar), yapılan çevresel düzenlemelerle sokaklarda kendi başlarına dolaşabilmekte, buna karşın bazı ülkelerde ise uygulamalardaki yetersizlikler nedeniyle kendi evlerinden dışarıya dahi çıkamamaktadırlar.

Anayasada öngörülen hakların yaşama geçirilmesi, idare teşkilatının faaliyetleri ile olacaktır. Aksi halde bu haklar, teşkilatın organlarıyla halka ulaştırılmadığı sürece etkisiz kalacaktır. Yerinden yönetim kuruluşları, görevli oldukları coğrafi bölge veya hizmetle ilgili oldukları alanda gereken tedbirleri alırken; merkezi idare de tüm ülkeye yayılmış olan teşkilat ağıyla hizmetlerin bütün

bireylere ulaşmasını sağlayacaktır.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da temel haklar konusundadır. Temel haklar anayasalarda yer almasına ve korunmasına rağmen "*devlet tarafından yaratılmış değillerdir, onun tanımasına gereksinmeleri yoktur ve onun tarafından kesinlikle ortadan kaldırılamazlar*."[50] Temel haklar "*sadece yasa dışı baskılara değil devlet yasalarının baskısına karşı da özgürlüğü garantilerler*."[51]

Kişiler toplumun kendilerini engelli olarak dışlaması sonucu temel haklarından yeterli ölçüde yararlanamayabilirler. Her ne kadar bu haklara doğuştan sahip olsalar bile; bir hakka sahip olmak onun kullanılabilirliğini de beraberinde getirmemektedir. Gerekli hukuki ve fiziksel düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. En temel hak olan yaşama hakkını ele alalım. Bizler yaşama hakkına sahip olduğumuz için biyolojik olarak yaşamıyoruz; kişiler veya olaylar hayatımıza son vermediği için yaşamaktayız. İşte birilerinin veya olayların hayatımızı sona erdirme tehlikesine karşı bireyleri korumak devletin görevi olmaktadır. Ceza yasaları, kolluk kuvvetleri gibi mekanizmalar bu hakkın çiğnenmesini engellemektedir.

B–) 1982 Anayasasında Engelli Hakları

Başta belirtmek isteriz ki, Anayasalarda engellilere yönelik hiçbir hüküm bulunmasa bile devlet, engellileri korumak, gözetmek, eğitmek ve gereken tedbirleri almak zorundadır. Çünkü devletin varoluş nedenlerinden bir tanesi kamuya hizmet

---

[50] Gören, Zafer, Temel Hak Genel Teorisi, 4. Bası, İzmir 2000, s. 37.

[51] Gören, Temel Hak, s. 38.

etmektir. Bu hizmetin içinde, hizmetin türüne ve bu hizmetin ulaşacağı kişilere göre ayarlamalar yapmak da dahildir.

Devletin bu görevlerinin anayasada yer alması, hizmetin daha belirgin bir şekilde ve aynı zamanda farklı yorumlara yer vermeksizin, hizmetin hızla yerine getirilmesi için önem taşır. Ayrıca bu türden hükümlerin anayasada yer alması, anayasanın hiyerarşik olarak altında bulunan kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik gibi normların yapılışlarına yön vereceği için ayrı bir önemi de haizdir.

Anayasa, tüm bireyleri ve idareyi kapsadığı için bütün düzenlemeler, bir "**birey**" olarak engellileri de ilgilendirmektedir. Ancak bazı düzenlemeler doğrudan engellilerin hukuki ve sosyal yaşamlarına ilişkin anayasal hükümlerdir. Engellilere doğrudan işaret eden hükümleri üç başlık altında görmekteyiz.

1–) Eğitim-Öğrenim Hakkı ve Engelliler

Anayasanın Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi'ni düzenleyen 42. maddesine göre *"Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz."* Bu genel hüküm eğitim ve öğrenim hakkından herkesin yararlanacağını göstermektedir. Fakat bireylere eğitim ve öğrenim hakkını sadece tanımak yeterli değildir, bu hakkın kullanılabilmesini sağlamak da gereklidir.

Engellilerin bir kısmı Özel Eğitime ihtiyaç duyarken diğerleri normal şartlarda eğitimlerine devam etmektedirler. Kişinin engelli olması muhakkak özel eğitim almasını gerektirmemektedir.

Devletin, özel eğitim gören engelliler kadar özel eğitim görmeyen (normal okullara devam eden) engellileri de koruması gerekir.

Engellilerin eğitim haklarıyla ilgili bir düzenleme 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 15. maddesinde yer almaktadır.[52] Maddede yer alan "**bütünleştirilmiş**

---

[52] *"(1) Hiçbir gerekçeyle özürlülerin eğitim alması engellenemez. Özürlü çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve özürlü olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır. (2) Özürlü üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, özürlülere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulur.(3) Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usûl ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu ile Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken hazırlanan yönetmelikle belirlenir.(4) İşitme özürlülerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk Dil Kurumu Başkanlığı tarafından Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik çalışmaların esas ve usûlleri Türk Dil Kurumu Başkanlığı koordinatörlüğünde, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.(5) Özürlülerin, her türlü eğitim ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabartma, sesli, elektronik*

ortam" kavramı kanaatimizce son derece önemlidir. Engellilere yönelik eğitimin, engelli olmayan öğrencilerle birlikte verilmesi (özel engel grupları hariç olmak üzere) hem engelliler hem de toplum için son derece yararlı ve gereklidir. Bir yandan toplum engellilere alışırken diğer yandan da engelliler topluma adapte olacaklardır. Toplumun engellilere alışması uzun vadede, engelli kişilerin ihtiyaçlarının neler olduğu hususunda toplumu bilinçlendirecektir. Engelli arkadaşlara sahip olan kimseler, gerek işbölümü yaparken gerekse bir faaliyette bulunurken engeli olan kimseleri dikkate almayı öğreneceklerdir.

a–) Özel Eğitim

Türkiye'de özel eğitim ilk olarak üstün zekalı ve üstün özel yetenekli çocukların eğitimi ile başlamış; 1365 yılında II. Murat döneminde kurulan İç oğlanların Şehzade Okulu, daha sonra Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Enderun Mektebinin bir nüvesi olmuştur.[53] Enderun mektebi, üstün zekalı ve üstün özel yetenekli çocukların yetiştirildiği ilk örgün eğitim kurumudur.[54]

Günümüzde bazı engellilerin, engelsiz öğrencilere göre ayarlanmış eğitim sisteminden yararlanması mümkün değildir. Özel eğitim denen eğitim sistemi ile

---

kitap; alt yazılı film ve benzeri materyal üretilmesini teminen gerekli işlemler, Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca müştereken yürütülür."

[53] Çağlar, Doğan, "Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi", Özel Eğitimden Yansımalar, 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Ahmet Konrot,1. Baskı, Ankara, Ekim 2004, s. 16.

[54] Çağlar, s. 16.

eğitim ve öğrenimde bulunmaları gerekir. Nitekim Anayasanın 42. maddesinin devamında *"Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır"* şeklinde bir düzenleme getirilerek özel eğitim de hüküm altına alınmıştır.

Özel eğitimle ilgili olan hükümle ilgili olarak eleştirmek istediğimiz bir nokta mevcuttur. Cümle içerisindeki bakış açısının "*topluma yararlı olmak açısından*" değil de "*engelsizlerle eşit imkânlara sahip olmak*", "*refah içinde yaşamak*" veya "*kendi hayatını devam ettirebilmek*" şeklinde olması daha yerinde olurdu. Zira, cümlenin tersinden (mefhum–u muhalifinden) özel eğitime ihtiyacı olan kimselerin bu eğitimi almamaları halinde topluma yararlı olmayan bireyler oldukları gibi bir sonuç çıkmaktadır. Kaldı ki yukarıda belirttiğimiz gibi devlet, özel eğitime ihtiyacı olanları zaten korumak ve eğitmek zorundadır. Zira eğitim bir hizmettir ve devletin de bu hizmeti vermesi gereklidir. Bu zorunluluğu yerine getirirken de haliyle değişik insan gruplarının özelliklerini dikkate alarak koruma ve eğitim vazifesini ifa edecektir.

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesine göre:

> *"a)* ***Özel eğitim gerektiren birey****, çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyi,*
>
> *b)****"Özel eğitim****, özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi"*

ifade etmektedir.

Özel eğitim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu konu Milli Eğitim Bakanlığı başlığı altında detaylı olarak incelenmiştir.

Özel eğitim alacak öğrencilerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulan ödenekten karşılanmaktadır.[55]

b–) Üniversite Öğreniminde Engelliler

İsteyen engelli bireyler, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinin düzenlediği üniversitelere giriş sınavlarında, engel durumlarına göre özel olarak sınava tabi tutulmaktadırlar. Bu durum zorunlu olmayıp isteğe bağlıdır.

Üniversite öğrencisi olan engelliler için ise Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği'nin[56] 1. maddesi uyarınca

---

[55] 3797 sayılı Kanun Ek Madde 3 (Ek: 1.7.2005-5378/35 md.): "*Görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukuluğu, zihinsel ve ruhsal özürlü çocuklardan özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.*"

[56] 20 Haziran 2006 tarihli ve 26204 sayılı Resmi Gazete.

"yükseköğrenim gören özürlü öğrencilerin, öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için gerekli tedbirleri almak ve bu yönde düzenlemeler yapmak üzere, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı bünyesinde kurulan Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi ve üniversiteler bünyesinde oluşturulacak özürlülerle ilgili birimlerin" oluşturulacağı düzenlenmiştir.

2–) Çalışma Hakkı ve Engelliler

Engellileri ilgilendiren bir başka hüküm de Anayasanın 50. maddede düzenlenen "*Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı*"dır. Bu maddeye göre *"Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar."* Buradaki "**gücüne uymayan**" kavramı çok geniş kapsamlı anlamlar ihtiva etmesine rağmen, bu kapsam içine engellilerin de sokulabileceği kanaatindeyiz.

Bedenî ve ruhî yetersizlik betimlemesi ise son derece olumlu olup, çalışma şartları açısından engelli olmanın kesinliğine (mutlak olmasına) zorunluluk bırakmamaktadır. Başka bir deyişle fıkra, engellileri kapsamakla beraber, geçici olarak bedenî veya ruhî yetersizlik durumunda olanları[57] da düzenleme alanı içine almaktadır.

---

[57] Örneğin bir kırık ameliyatında bacağına çivi konulan kimse, belli bir süre yürüme zorluğu çekmekte; esasen engelli olmamasına rağmen, bu süre zarfında genel olarak engelli olarak tabir edilen kimseler gibi yaşamaktadır.

3–) Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler

Sosyal güvenlik, insanın yarınından emin olmak ihtiyacının bir ifadesidir.[58] "*Sosyal güvenlik, fiziki, ekonomik ve sosyal unsurların yanısıra; umut, güven duygusu, fırsat eşitliği gibi psikolojik unsurları da kapsamaktadır.*"[59]

Sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. "*Sosyal sigortalar mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik tehlikelerden dolayı geliri sürekli olarak kesilen veya azalan bireylerin geçimini ve yaşama ihtiyacını karşılayan, devlet güvencesine dayalı zorunlu bir sistemdir. Sosyal yardımlar ise, sosyal sigortaların kapsayamadığı grupları veya sosyal sigortalara sahip olup korunamayanları çeşitli sosyal tehlikelere karşı korumaktadır.*"[60]

Sosyal güvenlik hakkı engelliler açısından son derece önemli haklardan bir tanesidir. Ülkemizde ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların %47.55'i, süreğen hastalığı olanların ise %63.67'si sosyal güvenliğe sahiptir.[61] Hemen hemen engellilerin yarısının sosyal güvenliği yoktur.

Anayasa engellilerin sosyal güvenlik haklarını, "*Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler*" başlığı altında, 61. maddede düzenlenmiştir:

---

[58] Özer, Ahmet, "Sosyal Hizmetler Alanında Mülki İdare Amirlerine Verilen Başlıca Görevler", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 2.

[59] Özer, s. 2.

[60] Özer, s. 3.

[61] Türkiye Özürlüler Araştırması – Turkey Disability Survey 2002, s. 16.

"Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur."

Anayasanın 61. maddesinin ikinci fıkrası doğrudan engellilere yöneliktir. Bu hüküm, bütün olarak engellileri içine alır. Engellilerin korunmasını ve toplum hayatına intibaklarının sağlanmasını devletin yerine getirmek zorunda olduğunu göstermektedir.

Hemen belirtelim ki, maddedeki "**sakat**" kelimesinin, hiç değilse "**engelli**" kelimesi ile değiştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim, son dönemlerde yapılan mevzuatta sakat kelimesi terk edilmeye başlanmıştır.

Anayasanın 61. maddesi ne yazık ki engellilere karşı yapılan ayrımcılıkla ilgili bir düzenleme getirmemiştir. Her ne kadar Anayasanın 10. maddesinde herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu kabul edilse de bu düzenlemeler, engelli ayrımcılığını ortadan kaldırmakta yetersiz kalmaktadır[62].

Yukarıda saymaya çalıştığımız maddeler içinde engellilerin adının geçtiği, bir bakıma doğrudan engellilerin sosyal yaşamlarıyla ilgili maddelerdir. İçinde engel,

---

[62] Bu konu detaylı olarak engelli ayrımcılığı başlığı altında incelenecektir.

özür, sakatlık gibi kelimeleri barındırmasa bile yine doğrudan engellileri ilgilendiren anayasa hükümleri de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi kanaatimizce Anayasanın 5. maddesidir. Anayasanın 5. maddesine göre *"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak;* ***kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır****."*

Maddeye göre devletin görevlerinden bir tanesi de kişinin temel hak ve hürriyetlerine yönelik engelleri kaldırmaktır. Kanaatimizce bu maddenin önemi, engellilere yönelik olan uygulamaların, kişilerin temel hak ve hürriyetlerinden yola çıkarak değerlendirilmesidir. Engellilerin yaşamını hukuken veya fiziken zorlaştıracak engeller koymak veya bu engelleri kaldırmamak temel hak ve hürriyetlere karşı bir ihlal olacaktır. Maddenin devamında yer alan maddi ve manevi varlığın gelişmesini sağlamak da devletin amacı ve görevdir.

Yukarıdaki maddeler çerçevesinde değerlendirdiğimizde devletin bir başka görevi de Toplum Temelli Rehabilitasyon denen stratejinin gelişmesi ve yaygınlaşması için faaliyetlerde bulunmaktır. 1994 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Ortak Bildirisine göre Toplum Temelli Rehabilitasyon, "*Tüm özürlü bireylerin rehabilitasyonu, eşit haklardan yararlanması ve sosyal hayata uyum*

sağlaması için toplumun bilinçlendirilmesini sağlayacak bir stratejidir."[63] Bu stratejinin hayata geçirilmesi için özürlünün kendisinin, ailelerin ve sivil toplum örgütlerinin ortak çabası gerekmekte, ve bu ortak çabanın gerçekleşmesi için uygun sağlık, eğitim, mesleki ve sosyal servislerin kurulması gerekmektedir.[64]

Toplum Temelli Rehabilitasyonun yaşatılması için en önemli rol hükümete düşmekte, Toplum Temelli Rehabilitasyonun tüm toplumu kapsaması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için Devletin işbirliği, desteği ve katılımı gerekmektedir.[65]

Kanaatimizce devletin hem bir devlet olarak hem de sosyal devlet ilkesini kabul etmiş bir devlet olarak Toplum Temelli Rehabilitasyon stratejisinin programlar aracılıyla hayata geçirilmesinde plânlamalar yapması gerekir. Destek ise çok yönlüdür. Parasal destekten işbirliği sağlama faaliyetine kadar bütün alanlarda ve konularda devletin aktif rol alması gerekmektedir.

Rehabilitasyon engelliler için önemli bir olgudur. Rehabilitasyon "*özürlü kişinin fizyolojik, anatomik ve çevresel limitasyonları içerisinde mümkün olabilen en üst fonksiyonel, psikososyal ve mesleki bağımsızlığa ulaştırılması olarak*" tanımlanabilir.[66] Rehabilitasyon faaliyeti; Tıbbi Rehabilitasyon, Mesleki

---

[63] Bölükbaşı, Renan, "Toplum Temelli Rehabilitasyon", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, s. 17.

[64] Bölükbaşı, s. 17-18.

[65] Bölükbaşı, s. 23.

[66] I. Özürlüler Şûrası, s. 20.

Rehabilitasyon ve Sosyal Rehabilitasyon olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.[67]

Tıbbi Rehabilitasyon engellinin fiziksel kapasitesinin geliştirilmesi; Sosyal Rehabilitasyon çevresel, sosyal ve kültürel alanlarda çalışmalar yapılması; Mesleki Rehabilitasyon ise engellilerin çalışma, istihdam ve ekonomik yaşamlarıyla ilgili olan faaliyetleri kapsamaktadır.[68]

4–) Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti

Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti, Anayasanın 23. maddesinde düzenlenmiştir.[69] Maddede herkesin yerleşme ve seyahat hürriyetine sahip olduğu, ve ayrıca bunların sınırlandırılma şartları belirtilmiştir.

Yerleşme ve seyahat hürriyeti, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de yer almaktadır. Beyannamenin 13. maddesine göre:

---

67 I. Özürlüler Şûrası, s. 20.

68 I. Özürlüler Şûrası, s. 20-21.

69 "*Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz*".

"1) Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.

2) Herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir."

Bir devletin anayasasında yerleşme ve seyahat hürriyetini salt tanımış olması yetmemekte, bu hürriyetleri ortadan kaldırmaya çalışan veya zedeleyen faktörlere karşı da koruması gerekmektedir.

Bu hürriyetleri olumsuz etkileyen faktörlerden ilk akla gelen genelde insan unsuru olmaktadır. Örneğin, bir şahsın başka bir şehre gitmek üzere yola çıkması ve yolculuğunun bir kişi tarafından engellenmesi halinde seyahat hürriyeti ihlal edilmiş olacaktır. Ayrıca söz konusu ihlal, ceza kanununa göre de suç sayılacaktır.[70]

Kişinin yerleşme ve seyahat hürriyetini engelleyen insan dışı faktörler de olabilir. Örneğin, Anayasada korunan yerleşme ve seyahat hürriyetini engelleyen bir kanun veya düzenleyici işlem bu hakkın kullanılmasını zorlaştırabilir. Böyle bir durumda ilgili kanun veya düzenleyici işlemler, yargı yoluyla ortadan kaldırılacaktır.

Konumuz açısından ele aldığımızda, idarenin sorumluluğunu gündeme getiren bazı faaliyetler de yerleşme ve seyahat hürriyetini engelleyebilir. Örneğin Danıştay, bir kararında "*Bilgisayar kayıtlarını düzenli bir şekilde tutmak ve güncellemek yükümlülüğündeki idarenin, bu hizmetini gereklerine uygun olarak*

---

[70] Türk Ceza Kanunu Madde 109: (1) "*Bir kimseyi hukuka aykırı olarak bir yere gitmek veya bir yerde kalmak hürriyetinden yoksun bırakan kişiye, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir*".

yürütmemesi, davacının Anayasayla teminat altına alınan, seyahat ve yurt dışına çıkma hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğurmuştur"[71] sonucuna varmıştır.

Anayasa ve diğer mevzuatta gösterilen görevlerin idarece yapılmaması, eksik yapılması veya hizmet sunumunda gereken özenin gösterilmemesi gibi durumlarda kişilerin ve/veya engellilerin yerleşme ve seyahat hürriyetleri kısıtlanabilir.

Anayasada, uluslararası anlaşmalarda, bir çok kanunda ve düzenleyici işlemlerde engellilerin hayatını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür ve idarenin bu faaliyetleri gerçekleştirmemesi veya eksik

---

[71] "*Davacının bakaya durumunun kaldırıldığı … Askerlik Şubesinin …1988 tarihli yazısıyla davalı idareye bildirilmiş, tahdit durumu ortadan kalkmış ve davacı da askerliğini tamamlayarak …1993 tarihinde geçici terhis belgesini almış olduğu halde; yurtdışına çıkış tahdidi bilgisayar kayıtlarından düşülmeyen ve … öğretim üyeliğini sürdüren davacının … tarihleri arasında Kıbrıs'ta yapılacak olan … Sempozyumuna katılmak üzere 30 kadar meslektaşıyla gittiği havaalanında, bilgisayar kayıtları nedeniyle yurtdışına çıkışı engellenmiştir. Bilgisayar kayıtlarını düzenli bir şekilde tutmak ve güncellemek yükümlülüğündeki idarenin, bu hizmetini gereklerine uygun olarak yürütmemesi, davacının Anayasayla teminat altına alınan, seyahat ve yurt dışına çıkma hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğurmuştur. Adı geçenin bakaya durumu …1988 tarihli işlemle kaldırıldığı halde bunun bilgisayar kayıtlarına işlenmemiş olması nedeniyle …1993 tarihinde yurtdışına çıkışının engellenmesi olayında idarenin hizmet kusuru ve tazmin sorumluluğu bulunmaktadır*. Danıştay 10. D., 24.02.1998, E. 1996/5023 K. 1998/807.

gerçekleştirmesi kanaatimizce hizmet kusurunu gündeme getirmektedir. Engelli kişiler idarenin bu kusuru yüzünden hareket kabiliyetlerini kullanamıyorlar ise o halde yerleşme ve seyahat hürriyetleri zedelenmiş demektir. Çünkü gerekli fiziksel düzenlemeler olmadan engellilerin cadde ve sokaklarda, kamuya açık alanlarda hareket etmeleri son derece zorudur.

Kaldı ki yukarıda da belirttiğimiz üzere, Anayasanın 5. maddesine göre *"Devletin temel amaç ve görevleri, …, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."* Yerleşme ve seyahat hürriyeti de temel hak ve hürriyetlerden olduğuna göre, bu hürriyetin kullanılmasını güçleştiren veya imkansız kılan engellerin de ortadan kaldırılması gerekir.

Kanaatimizce çevresel düzenlemelerin yetersiz olması, sosyal engele neden olan faktörlerden bir tanesidir. İnsanın sosyalleşebilmesi için her alanda toplum içine çıkabilmesi gerekir. Bunun şartı ise sağlıklı ve düzenli bir çevredir. İnsanların sosyal yaşama dahil oldukları yerler, çoğunlukla ev dışında yer alan işyerleri, eğlence mekanları, kültürel mekanlar gibi mekanlardır.

Anayasa'nın 61. maddesinde düzenlenen *"Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır"* hükmünde, maddede yer alan toplum hayatına intibakın sağlanması için, biraz önce belirttiğimiz gibi kişileri toplumsal mekanlara ulaştırmayı kolaylaştıran fiziki düzenlemelerin de yapılması gerekir. Bu nedenlerden dolayı, engelliler açısından yerleşme ve seyahat hürriyeti,

salt bir noktadan başka bir noktaya hareket etmek değildir. Sosyalleşme, sosyal yaşama intibak, çalışmak gibi olguları ve bunların olumlu psikolojik sonuçlarını (mutlu olmak, kendi hayatını devam ettirebilmek vb.) sağlamaya yarayan bir hürriyettir.

C–) Engellilerin Anayasal Haklarını Kullanmalarını Zorlaştıran veya Ortadan Kaldıran Etkenler

Engelliler, bir insan olarak sahip oldukları anayasal haklara çeşitli nedenlerden dolayı ulaşamamaktadırlar. Engelliler bu haklara engelli oldukları için değil bir insan olarak sahiptirler. Anayasada doğrudan engellilere yönelik olan hüküm, engellileri bir hukuki grup olarak belirtmektedir. Oysa engellilerin bir birey olarak, anayasada düzenlenmiş olan insan hak ve özgürlükleriyle ilgili tüm hükümlerden yararlanmaları insan olmalarının doğal sonucudur. Örneğin eğitim hakkından yararlanmak isteyen ve tekerlekli sandalye kullanan bir öğrenci, oturduğu semtteki okullarda yeterince rampa olmadığı veya kaldırımlarda yeterli düzenleme olmadığı için okula gidip gelirken yani anayasal hakkını kullanırken zorluk çekmektedir. Görüldüğü gibi bu öğrenci, anayasal olarak sahip olduğu haklardan (eğitim, ulaşım) bazı nedenlerden dolayı yararlanamamaktadır. Başka bir ifadeyle kişi engellenmektedir.

Bu durum göstermektedir ki engelli insanlar aslında "**engelli birey**" değil "**engellenen bireylerdir**".

Bazı hallerde bütün engellilere aslında "**hukuksal engelli**" demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Anayasal hakları kullanmada çekilen güçlükleri eğitim, çalışma ve sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve kanaatimizce en önemlisi olan erişilebilirlik alanlarında görmekteyiz. Bu hakların kullanılmasını engelleyen davranışlar, bir şahıs veya kurum tarafından kasten olabileceği gibi (örneğin bir kimsenin bir kimseyi tutsak etmesi gibi); ihmâl, dikkate alınmama gibi davranışlarla "kasıtlı olmadan da" söz konusu olabilir. Birinci hal, ceza hukukunu ilgilendirmektedir. Bizi ilgilendiren durum istemeden yapılan ihlallerdir. Bilgisizlik, plânsız hareket etmek, ihmâl gibi olgular bir engellinin anayasal haklarını kullanmasını zorlaştırabilir. Örneğin engelli işçi adayları, işle ilgili olarak ayrımcılığa karşı korunmaktadırlar. Ancak koruma hükümlerinin hem engelli hem de işveren tarafından yeterince bilinmemesi, ayrımcılık olduğu zaman hangi mekanizmaların devreye gireceği hususunda bilgi sahibi olunmaması gibi nedenlerle engelli bireyler anayasal haklarına kavuşamamaktadırlar.

Bu olumsuz durumların yaşanmaması için eğitim şarttır. Eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri (kamu kurumları veya sivil toplum örgütlerince) toplumsal bilgi düzeyinin artmasında faydalı olacaktır.

Bilgilenme hususunda engellilere de vazifeler düşmektedir. Engelliler hem haklarından haberdar olmalı hem de haklarını koruyan mekanizmaları bilmelidirler. Gerektiğinde haklarını aramaktan da çekinmemelidirler. Engelli haklarının yaşamda yer alması uzun süre ve aşama gerektirir. Engelli haklarının kullanılabilmesi ve korunabilmesi için engellilerin sosyal yaşam ve hukuk ile bütünleşerek yoğrulması gerekir.

IV–) KAMU HİZMETİ AÇISINDAN ENGELLİLERİN DURUMU

Devletin bireylere sunduğu hizmetlerin büyük bir kısmı teknik anlamda kamu hizmeti kavramının içerisinde yer almaktadır. Kamu hizmetinin ne anlama geldiğini bilmek konumuz açısından önemlidir.

A–) Engelliler Açısından Kamu Hizmeti Kavramı

Kamu hizmeti kavramı çok yönlü ve tanımlaması zor bir kavramdır. Çalışmamızda kamu hizmetinin anlamı ve özelliklerini detaylı olarak incelemek yerine engelli haklarının kamu hizmetleri içerisindeki yerini tartışmayı uygun görmekteyiz.

Kamu hizmeti, siyasi makamlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen bir faaliyetin, bir kamu kuruluşunca görülmesi veya kamu kuruluşunun denetimi ve gözetimi altında özel sektöre gördürülmesidir[72]. Kısaca kamu hizmeti, bir kamu

---

[72] Onar, Sıdık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, c. I, İstanbul 1966, s. 13; Balta, Tahsin Bekir, İdare Hukuku, c. 1, Genel Konular, Ankara 1972, s. 18; Günday, Metin, İdare Hukuku, 9. Bası, Ankara 2004, s. 296 Giritli, İsmet – Bilgen, Pertev – Akgüner Tayfun, İdare Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 845; Gözübüyük, A. Şeref – Turgut Tan, İdare Hukuku, Cilt 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Ankara 2006, s. 641 vd.; Gülan, Aydın, "Kamu Hizmeti Kavramı", İHİD, Prof. Dr. Lutfi Duran'a Armağan Özel Sayısı, y. 9, sy. 1–3,

kurumunun ya kendisi tarafından ya da yakın gözetimi altında özel kişi tarafından kamuya sağlanan hizmetlerdir.[73]

Kamu hizmetinin organik, maddi ve şekli tanımları yapılmaktadır. Ayrıca bir hizmetin kamu hizmeti olup olmadığının belirlemesinde de çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.[74]

Konumuz açısından önemli olan kamu hizmetinin niteliğinin saptanması değil, her hangi bir görüş doğrultusunda oluşmuş bir kamu hizmetinde engelli haklarının durumudur. Bu çerçevede, kanaatimizce, engellilerin kamu hizmetlerinden yararlanmasının, kamu hizmetinin niteliğiyle de bir ilgisi bulunmamaktadır.

Kamu hizmeti kavramı ile engellilere sunulan diğer sosyal hizmetler birbirine karıştırılmamalıdır. Hizmet alanları bazı hallerde çakışmasına rağmen bu iki kavram birbirinden farklıdır. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa göre *"Sosyal Hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre*

1988, s. 147; Gözler, Kemal, İdare Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ekim 2005, s. 423 vd.

[73] Gözübüyük, A. Şeref, Yönetim Hukuku, Güncelleştirilmiş 17. Bası, Ankara 2002, s. 8.

[74] "Faaliyetin niteliğini dikkate alan görüş", "Faaliyetin toplumsal önemine bakarak onu kamu hizmeti sayan görüş" ve "Faaliyetin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesinin kanunkoyucunun takdirinde olduğu" görüşü. Anayasamız bu son görüş yanlısı bir tutum içindedir. Kalabalık, Halil, İdare Hukuku Dersleri, Ekim 2004, s. 256-257.

şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü" olarak tanımlanmıştır. Kamu hizmetinde ise faaliyetin kamuya yararlı herhangi bir faaliyet olması yeterli olup; ayrıca maddi, manevi veya sosyal yoksunluğun mevcut olmasına gerek yoktur. Ancak bir sosyal hizmetin, bir kamu hizmeti olarak devlet tarafından görülmesi veya özel sektöre gördürülmesi mümkündür.

Engellilere yönelik olan faaliyetlerin kamu hizmeti kavramı içinde yer alması, bu faaliyetlerin hukuki açıdan sağlam temellere oturmasına ve bir doktrin etrafında gelişmesine yardımcı olacaktır. Teknik anlamda kamu hizmeti, halka yapılan bütün hizmetler anlamına gelmemektedir. Aksi halde halka yararı olan her hizmet kamuya hizmettir şeklinde bir yaklaşım bizi bütün hizmetlerin birer kamu hizmeti olduğu gibi bir sonuca götürecektir.

Bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için: "*Hizmetin kamuya yöneltilmiş ve kamuya yararlı olması*", "*hizmetin ya kamu kuruluşlarınca ya da ilgili kamu kuruluşunun denetimi altında özel kişilerce yürütülmesi gerekmektedir*".[75]

Kamu hizmetleri genel olarak idari (yönetsel) kamu hizmetleri, iktisadi kamu hizmetleri, sosyal kamu hizmetleri ve bilimsel,teknik ve kültürel kamu hizmetleri olarak dört grupta toplanmaktadır.[76] İlk bakışta engelliler açısından sosyal kamu

---

[75] Gözübüyük, Yönetim Hukuku, s. 262.

[76] Gözübüyük, Yönetim Hukuku, s. 262-263; Kalabalık, s. 264.

hizmetleri daha fazla önem taşıyor gibi görünse de esasen tüm kamu hizmetleri engelliler açısından aynı öneme sahiptir. Engellilerin sorunu sosyal kamu hizmetlerinden faydalanamamak değil; tüm kamu hizmetlerinden yararlanabilecek alt yapıya sahip olabilmektir. Örneğin, Devlet Opera ve Balesi, kültürel anlamda kamu hizmeti vermektedir. Ancak engellilerin tiyatro salonlarına erişimleri sağlanmazsa engelliler, bu hizmetten mahrum kalacaklardır. Oysa ki kültürel kamu hizmeti verme faaliyetinin içerisinde, tiyatro müştemilatında yer alan erişim imkanlarının da dahil olması gerekir. Görüldüğü gibi sadece sahnede bir tiyatro oyununun oynanması, kültürel bir kamu hizmetinin tamamlanması açısından yeterli değildir. Bu kültürel faaliyetin kitlelere ulaştırılması da görülen kamu hizmetinin bir parçası olarak algılanmalıdır.

B–) Kamu Hizmeti Genel İlkelerinin Engellilerin Hizmetlerden Yararlanmaları Açısından Durumu

Kamu hizmetlerinin genel ilkeleri de engelliler açısından önem arz etmektedir. Kamu hizmetleri; sürekli olma, değişken olma, nesnel ve eşit olma, ve en son olarak bedelsiz olma şeklinde dört temel ilkeye sahiptir.[77]

---

[77] Duran Lutfi, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982, s. 308–309; Özay, İl Han Günışığında Yönetim, İstanbul 1996, s. 241; Günday, s. 297-300; Giritli – Bilgen – Akgüner, s. 854; Gözübüyük, A. Şeref, Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Son Değişikliklere Göre Düzenlenmiş 7. Bası, Ankara 2001, s. 31-32..

1–) Sürekli Olma (Süreklilik İlkesi)

Kamu hizmetleri toplumun ortak ihtiyaçlarını karşıladıkları için sürekli ve düzenli olarak görülmeleri gerekmektedir.[78] Ancak bu süreklilik yani hizmetlerin kesintiye uğramadan görülmesi anlayışı, hizmetlerin gece-gündüz görülmesi anlamında değildir.[79] Amaç sürekliliğin sağlanmasıdır. Kamu hizmetlerinde grev yasağı veya görevi sona eren kamu görevlisinin yerine yenisi göreve başlayana kadar görevine devam etmesi gibi uygulamalar, Devamlılık ilkesi olarak da adlandırılan bu ilke sonucudur.[80]

Bu ilkenin engelliler açısından önemi, özellikle bakıma muhtaç engellilere verilen bakım hizmetlerinde sürekliliğin bozulmamasının sağlanmasıdır.

2–) Değişken Olma (Değişkenlik İlkesi)

Bu ilke "*kamu hizmetinin değişen koşullara ve kamunun ihtiyaçlarına uyumlu bir şekilde görülmesi, teknolojik gelişmelerin dikkate alınması, hizmetin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesini*"[81] ifade etmektedir. Bu nedenle, ilkenin engelliler açısından önemi büyüktür.

Teknolojik gelişmeler bazen engellilerce bizzat kullanılmaktadır (konuşan

---

78 Kalabalık, s. 261.

79 Kalabalık, s. 261.

80 Gözler, İdare Hukukuna Giriş, s. 205.

81 Kalabalık, s. 261.

saatler, elektronik protezler gibi). Bazı durumlarda da teknolojik gelişmeler dış dünyada uygulanmak suretiyle engellilerin yaşamına girmektedir (asansörlü yaya geçitleri, hidrolik kaldırıcısı bulunan ve aşağı-yukarı inip çıkabilen otobüs modelleri gibi).

Teknoloji hayatın her alanında bulunduğuna göre, kamu hizmetlerinin görülmesi sırasında da böyle teknolojik yeniliklere ihtiyacımız vardır. Bu tür gelişmelerin kamu hizmetlerinde uygulanması engellilerin sosyal yaşamla bütünleşmeleri ve hizmetten tam olarak yararlanması açısından gereklidir. Bir kamu hizmeti teknolojik olarak geliştirilirken, engellilere yönelik adaptasyonlarla birlikte hayata geçirilmelidir.

3–) Nesnel ve Eşit Olma (Hizmetten Herkesin Eşitçe Faydalanabilmesi İlkesi)

İdare kamu hizmetlerini yürütürken nesnel ve tarafsız hareket etmek zorundadır.[82] Kişiler, kamu hizmetlerinden yararlanma ve bu hizmetlere katılma açısından eşit konumdadırlar.[83] Bu ilke, Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin bir yansımasıdır.[84]

Bu ilke de konumuz açısından oldukça önemlidir. Kamu hizmetlerinden herkesin eşit olarak faydalanabilmesi engellilerin de bu haklardan diğer insanlarla

---

[82] Günday, s. 299.

[83] Günday, s. 299.

[84] Gözler, İdare Hukukuna Giriş, s. 206.

eşit olarak yararlanacağı anlamına gelmektedir. Ancak ne yazık ki, hizmet sunumundaki düzensizlikler ve yetersizlikler nedeniyle engelliler, kamu hizmetlerinden her zaman etkin bir biçimde yararlanamamaktadırlar. Özellikle hizmetlerin sunumunda engellilerin erişimini sağlayacak alt yapının eksik olması nedeniyle engelliler, engelsizlerle eşit durumda olamamaktadırlar. Ulaşım, sağlık, kültürel ve sanatsal hizmetler gibi alanlarda verilen bir çok hizmetten engelliler ya hiç yararlanamamakta veya yararlanırken eziyet çekmektedirler. Bu nedenle, kamu hizmetlerinden engellilerin de diğer insanlarla eşit biçimde yararlanabilmesi için, hizmetlerin niteliklerinde düzenlemeler yapılmalıdır.

4–) Bedelsiz Olma (Uygun Bedel İlkesi)

İdarenin kamu hizmetlerini görme amacı, özel kişilerin özel kâr ve menfaat sağlama amacının aksine, toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve kamu yararının gerçekleştirilmesidir.[85]

Bu noktada engellileri hedef alan kamusal hizmetler ile diğer tüm kamu hizmetlerinde "*toplumsal ihtiyaç karşılama ve kamu yararı sağlama*" ilkesi nedeniyle dar gelirli ve çalışmayan engellilerin hizmetten yararlanmalarında bir takım kolaylıklar sağlanmalıdır. Her ne kadar kamu hizmetinin özelliklerinden bir tanesi de bu hizmetlerin bedelsizliği ilkesi olsa da; günümüzde hizmetlerin çoğalması nedeniyle parasız olarak yürütülen hizmetlerin yükünün o hizmetten yararlanmayanlara yüklenmesini önlemek amacıyla, hizmetten yararlananlardan

---

[85] Kalabalık, s. 259.

katılma payı alınmaktadır.[86]

Bu uygulamada engelliler için bazı ayrıcalıkların olması gerektiği kanaatindeyiz. Engelsiz bir kimse, bedel ödemek istemediği için belli bir kamu hizmetinden yararlanmak hakkından vazgeçebilir. Buna karşılık bazı kamu hizmetleri engelliler için zaruridir ve mutlaka bu hizmetlerden yararlanmaları gerekmektedir. Bu kamu hizmetlerinden yararlandıkları kesin olduğu için engellilerden, katılma payının çok düşük alınması veya alınmaması düşünülebilir. Nasıl ki milli güvenlik ve eğitim hizmetlerinden herkes eşit olarak faydalanmakta ve bu hizmetler bedelsiz ise; bazı kamu hizmeti türleri de engellilerin tamamının yararlanmak zorunda oldukları kamu hizmetleridir. Bu konuya sağlık ve ulaşım hizmetlerini örnek gösterebiliriz.

C–) Engellilere Verilen Hizmetlerin Kamu Hizmeti Niteliği

Engellilere verilen kamu hizmetinin "*kamu hizmeti olma*" niteliği, salt engelli oldukları için yapılmasından kaynaklanmamaktadır.

Engellilerin yaşamasını kolaylaştıracak imkânların sağlanması ve hayat şartlarını zorlaştırıcı sorunların giderilmesi toplumsal bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın tatmin edilmesi gereklidir. Ancak burada ilk göze çarpan bu hizmetlere toplumun değil, sadece engellilerin ihtiyacı olduğudur. Burada engellilerin toplumdan ayrıksı bir grup da olduğu düşünülebilir. Fakat farklı kitlelere ayrı hizmetler götürülmesi toplum içinde ayrıksı grupların olduğu anlamına kanaatimizce gelmez. Örneğin toplu

---

[86] Günday, s. 300; Kalabalık, s. 262.

taşımacılık bir kamu hizmetidir. Buna karşılık özel aracı olan veya yürümeyi tercih eden insanların da olduğu bir toplumda toplu taşımaya ihtiyacı olan insanlara ayrıksı grup demek nasıl yanlış olacaksa, engelli olmayanlar arasında yaşayan engellilere hizmet sunulması da aynı nedenle engellileri ayrıksı grup yapmaz. Başka bir deyişle her kamu hizmetinin toplumun bütün fertleri için aynı oranda ve aynı zamanda geçerli olması gerekliliği gibi bir zorunluluk yoktur. Milli savunma veya çöplerin toplanması toplum içindeki her bireyi ilgilendirir. Buna rağmen engellisine sahip çıkan toplum bilincine ulaşmak isteyen engelsizlerin de gelişmiş bir toplumda yaşama arzularının gerçekleşmesi açısından engellilere yönelik faaliyetlerden dolaylı ve manevi bir tatmin duymaları, bizi, bu faaliyetlerin tüm toplumu ilgilendirdiği gibi bir sonuca da götürebilir.

Kanaatimizce, engelliler düşünülerek, yani unutulmadan kamu hizmeti görülmesi, zaten genel hizmetin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Örneğin, toplu taşımacılık engelsizler için ayrı, engelliler için ayrı bir kamusal hizmettir demek yerine, toplu taşıma hizmetini tek bir hizmet sayıp, engellilerin hareketini kolaylaştırıcı faaliyetlerin de zaten bu bir olan hizmetin içine dahil olduğunu düşünebiliriz. Ancak böyle düşündüğümüz zaman devletin engellilere yönelik verdiği imtiyazları bazı hallerde kısmış oluruz. Çünkü engelliye bazı konularda özel olarak hizmet verilmesi zarurî olmaktadır. Engelsize verilen hizmete engelliyi dahil edersek, engellilerin imtiyazlı haklarına az da olsa gölge düşürmüş oluruz.

Engellilerle yapılan hizmetleri ayırmadan doğrudan kamu hizmetinin içerisinde görmek, toplumda ve idarede, oturmuş bir "*engelli insan*" bilincine ihtiyaç duyar. Hizmetler sunulurken engellilerin unutulmaması gerektiğinin bilinci, idareye

yerleşmiş olmalıdır. Nitekim 5393 sayılı Belediye Kanununun 14. maddesinde *"Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır"* şeklinde bir düzenleme getirilerek, yapılacak tüm hizmetlerde engellilerin unutulmaması gerektiğine işaret edilmiştir.

Ulaşım araçlarının engellilere uygun hale getirilmesi ayrı bir hizmet değil, herkes için geçerli olan normal ulaşım hizmetinin içinde yer alan bir faaliyettir. Başka bir deyişle engelliye kolaylık sağlayan uygulamalar asıl hizmet olan ulaşım hizmetinin içinde kalmaktadır. Buna karşılık genç ve yetişkin özürlüler için bölgenin işgücü piyasasına uygun mesleklerde, meslek ve beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri ve yaşamevleri açmak, başlı başına engellilere verilen özel hizmetlerdir.

Engellilere yönelik hizmetlerin görülmesi devletin tekelinde değildir. Özel sektör de bu türden hizmetler görebilir. Buna karşılık devletin engellilere yönelik hizmetler sunması mecburidir. Başka bir deyişle devlet, bu görevini kısmen dahi özel sektöre devrederek yükümlülükten kurtulamaz. Bu çerçevede örneğin hizmeti devretse dahi bedelini karşılamak zorundadır. Özel sektörün amacı kâr etmek olduğu için engelliyi bedel almadan himaye etmesi mümkün değildir. Bu nedenle aynı eğitim hizmetinde olduğu gibi devlet ile özel sektör aynı anda faaliyet gösterebilirler. Buna karşılık devletin engellilere yönelik bir hizmeti topyekün özel sektöre bırakılmasının, engelli haklarını zedeleyeceği açıktır. Böyle bir durum, Anayasanın 61. maddesinde yer alan *"Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır"* hükmüne de aykırı olur.

Kanaatimize göre, engellilere yönelik olan hizmetlerin ücretsiz olarak verilmesi gereklidir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği "**Avrupa Kentsel Şartı**", özürlülerin bir mesleğe yönlendirilmesi, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanılması ve özürlülerin geliştirilmesi ve bu hizmetlerin ücretsiz olarak özürlülere sunulmasını öngörmektedir"[87] Bu kıstas, sadece çalışma hakkı ile sınırlı kalmamalı, diğer alanlarda da uygulama alanı bulmalıdır.

Ç–) Engellilere Yönelik Hizmetlerinin Yerine Getirilmesinde İdarenin Sorumluluğu

Anayasanın 125. maddesine göre *"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır"* ve *"İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür"*. Engelliler hem bir birey hem de kendileriyle ilgili olarak bir "**engelli birey**" olarak idarenin sorumluluğuyla ilgili hukuki mekanizmaları harekete geçirebilirler.

Bilindiği gibi, idarenin sorumluluğu, kusur sorumluluğu (kusurlu sorumluluk) ve kusursuz (objektif) sorumluluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Kusur sorumluluğu, "*idarenin kusurlu eylem ve işlemleriyle yol açtığı zararı tazmin etmesi yükümlülüğüdür*."[88] Bu durumda idarenin bir fiilden sorumlu tutulabilmesi için

---

[87] I. Özürlüler Şûrası, Çağdaş Toplum/Yaşam ve Özürlüler, Ön Komisyon Raporları, 29 Kasım – 02 Aralık 1999, Hacettepe Üniversitesi – Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, s. 5.

[88] Duran, Lutfi, Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Ankara 1974, s. 27; Gözler, İdare Hukukuna Giriş, s. 276.

kusurlu olması gereklidir ki bu kusura, "hizmet kusuru" adı verilir. İdarenin sorumluluğu hususundaki kusur anlayışı, *"kişilerde aranan sübjektif mahiyetteki kusur olmayıp, kişilerin dışında kalan ve her kamu hizmetinin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili, objektif bir şekil ve mahiyette olan bir kusurdur."*[89] Kusursuz sorumlulukta ise "*idarenin kusursuz eylem ve işlemlerinden doğan zararları bazı durumlarda tazmin etmesi yükümlülüğü*"[90] söz konusudur. Kusursuz sorumlulukta *"idarenin işlem ve eylemi dolayısıyla kendisine veya ajanlarına yüklenmesi mümkün bir kusur olmamasına rağmen, ortaya çıkan zararın idarece tazmin edilmesidir."*[91] Başka bir ifadeyle idarenin kusuruna bakmaksızın, faaliyetin niteliğini esas alarak idareyi bu faaliyetinden dolayı sorumlu olarak kabul etmekteyiz.

Hizmetin hiç işlememesi, geç işlemesi veya kötü işlemesi şeklinde karşımıza çıkan hizmet kusuru[92], "*idarenin hizmetin kuruluşundaki, işleyişindeki ve ilgili personeli üzerindeki gözetim ve denetim görevini yerine getirmemesindeki nesnel ve*

---

89 Atay, E. Ethem – Hasan Odabaşı – Hasan Tahsin Gökcan, İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara 2003, s.56.

90 Gözler, İdare Hukukuna Giriş, s. 281.

91 Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 118.

92 "*Bilindiği gibi, kamu hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü olan idarelerin, kuruluş, işleyiş ve etkinliklerinde görülen eksiklik, hata, aksaklık, düzensizlik, boşluk ve bozukluk olarak tanımlanabilecek olan kusur kavramı idarenin sorumluluk nedeni olarak kabul edilmekte, hizmetin kötü işlemesi, geç işlemesi veya hiç işlememesi gibi haller hizmet kusuru sayılan durumlar olarak kabul edilmektedir*." Danıştay 10. D., 11.07.2005, E. 2003/4798 K. 2005/4018.

anonim nitelikteki kusuru" dur.[93] Kusurun anonim olması, hizmet kusurunun belli bir ya da birkaç kamu ajanının tutum ve davranışına mal edilememesi, onlara atıf ve izafe olunamaması anlamına gelmektedir.[94] "Hizmet kusurunda kusur, hizmetin yapısında aranmaktadır.[95]

Danıştay'a göre, "*idare kendisine tevdi edilen kamu hizmetlerinin ifası sırasında önce gerekli teşkilatı kurarak bu teşkilatın ayni, şahsi ve mali imkan ve vasıtalarını hizmete hazır bulundurmakla yükümlüdür. Bunların temin ve ifasındaki kusur sonucu hizmetin hiç işlememesine veya kötü yahut geç işlemesine sebebiyet verilmiş olması, idareye, zarar gören kimselerin bu zararlarının tazmini sorumluluğunu yükler*"[96]. Yine "*hukuk devleti uyarınca faaliyetlerini hukuka uygun biçimde yürütmek zorunda olan idarenin, hukuka aykırı eylem yapması, işlem tesis etmesi, kural olarak hizmet kusurudur.*"[97]

Engellilere yönelik hizmetlerinin yerine getirilmesinde idarenin sorumluluğunun belirlenebilmesi için sorumlulukla ilgili hükümlerin engellilerin

---

[93] Armağan, Tuncay, İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları, Eylül 1997, s. 17. Hizmet kusuru hakkında detaylı bilgi için bkz. Gözübüyük/Tan, s. 820 vd.; Kalabalık, s. 296 vd.; Gözler, İdare Hukuku Dersleri, s. 606 vd.; Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 55 vd.

[94] Armağan, s. 17.

[95] Kalabalık, s. 297.

[96] Danıştay 10. D., 12.10.1999, E. 1997/3568 K. 1999/4782.

[97] Danıştay 10. D., 06.10.1993, E. 1992/1449 K. 1993/3681.

yaşam biçimleri açısından titizlikle değerlendirilmesi zorunludur.

Engellilere yönelik hizmetlerinin yerine getirilmesinde idarenin kusurlu veya kusursuz sorumluluğunun söz konusu olması için, muhakkak açık, "maddi" bir zararın doğmuş olması zorunlu değildir. İdarenin, engellinin hareket kabiliyetini kısıtlaması veya mevzuatta "zorunlu" tutulmuş olan, engellinin hareket kabiliyetini kolaylaştıran bir faaliyeti yapılmaması "**hizmet kusuru**" olarak nitelendirilebilir. Örneğin belediyelerin kaldırımlara rampa yapmaması nedeniyle belde halkı arasında yaşayan ve tekerlekli sandalye kullanan engellilerin hareket kabiliyetleri kısıtlanmış olacaktır. Böylece belediyenin çevre düzenleme hizmeti kötü işlemiş veya engelliler açısından hiç işlememiş olarak kabul edilecektir. Bu durumda ortada açık bir maddi zarar olmamakla birlikte, bir yerden başka bir yere hareket edememenin verdiği duygusal rahatsızlık sonucu oluşan manevi bir zararın varlığı açıktır. Bu nedenle, idarenin, yapması gereken düzenlemeyi yapmamış veya (rampa yapmanın, doğrudan kaldırım yapma hizmetinin bir parçası olduğu kabulüyle) kötü yapmış olması nedeniyle ortaya çıkan manevi zarar gizli veya örtülü bir zarar biçiminde de olsa bu noktada idarenin hizmet kusuru nedeniyle meydana gelen bu manevi zararı tazminle yükümlü olduğu kanaatindeyiz. Danıştay da "*Kamu idareleri, yapmakla yükümlü oldukları kamu hizmetlerini yürütürken hizmetin işleyişini sürekli olarak denetlemek ve hizmetin ifası esnasında gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler. İdarenin bu yükümlülüğü yerine getirmeyerek hizmetin kötü veya geç işlemesi veyahut gereği gibi işlememesi ve bu yüzden zarara neden olunması halinin idareye bu zararın, hizmet kusuru kriterlerine göre tazmini sorumluluğunu yükleyeceğini*" belirtmektedir.[98]

---

[98] Danıştay 8. D., 11.06.2003 E. 2003/1833 K. 2003/2827.

Anayasanın 5. maddesine göre *" kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak."* zorunda olan Devlet, bu amaçları doğrultusunda hareket etmezse ortaya çıkacak maddi ve manevi zararlardan, öncelikle, hizmet kusuru nedeniyle sorumlu olacaktır.

Konuyla ilgili genel çerçeveyi bu şekilde ortaya koyduktan sonra engelli hakları açısından hizmet kusuru sayılabilecek ihtimalleri şu şekilde belirleyebiliriz:

1– Engellilerin yaşama katılmalarını kolaylaştıracak olan fiziki düzenlemelerin yapılmaması veya eksik/hatalı yapılması ilgili idari birimin hizmet kusur işlediğini göstermektedir. Sözgelimi eğitim hizmeti vermekle görevli bir kamu kuruluşu (üniversite, yüksekokul) engelli öğrencilerin ihtiyaç duyabileceği düzenlemeleri yapmak zorundadır. Bu düzenlemeler eğitim hizmetinin bir parçasıdır ve yapılmadıkları takdirde eğitim hizmeti hiç işlememiş veya kötü işlemiş olacaktır.

2– İdare, çalıştırdığı engelli memurlarına karşı da engelli memurun çalışmasını kolaylaştıracak tedbirleri almak zorundadır. Nitekim memur alımıyla ilgili olarak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53. maddesine göre *"Mevzuata uygun olmak kaydıyla; özürlülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır."* Kanaatimizce bu tedbirlerin alınmaması da hizmet kusurunu gündeme getirecektir. Anayasanın 5. ve 61. maddeleri aynı zamanda uluslararası anlaşmaların iç

hukukumuzdaki yeri dikkate alındığında bu yükümlülüğün yerine getirilmemesinin hizmet kusuru oluşturacağı şüphesizdir.

3– Engelliler için özel olarak öngörülmüş düzenlemelerin yapılmaması veya eksik yapılması da hizmet kusurudur. Yine, herkes için yapılan hizmetlerde engellilerin göz ardı edilmesi de hizmetin kusurlu işletilmesidir.

V–) SOSYAL DEVLET İLKESİ VE ENGELLİLER

Sosyal devlet ilkesi, devletin, engellilere yönelik olan plân, program ve bakış açısının temelini oluşturan Anayasal bir ilkedir. Sosyal devlet politikaları hem bütün bireyler için hem de toplum içinde belli statüde veya durumda olan gruplar için önlemler getirmektedir.

A–) Sosyal Devlet Anlayışı

Sosyal devlet, "*devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini meşru ve gerekli gören bir anlayışı ifade etmektedir.*"[99] Bu çerçevede, bir ülke halkının her alandaki yaşam düzeyini

[99] Özbudun, s. 123. Sosyal devlet ilkesi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Bilgen, Pertev, İdare Hukuku Dersleri, İstanbul 1999, s. 29 vd; Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa 2000, s. 138-149; Giritli, İsmet – Jale Sarmaşık, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar: Türk Anayasa Hukuku, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Bası, 2. Baskı, Ekim 2001, İstanbul, s. 112-114; Teziç,

iyileştirmek için devlet tarafından alınması yararlı ve gerekli maddi ve manevi önlemlerinin bütünü belirler."[100] Bu anlayışa göre devlet, bireyin gelişmesi için gerekli her koşulu hazırlamakla yükümlüdür."[101]

Sosyal devlet ilkesi; enerji, eğitim, ulaşım gibi devletin yerine getireceği edimleri "*insan onuruna yakışır bir yaşamı güvence altına almak için yerine getirmek üzere devleti yükümlendirmektedir*."[102]

Sosyal devletin amacı sadece mutlak ekonomik eşitlik sağlanması anlamına gelmemektedir. "*Amaç, toplumsal yaşamı dengesiz, birey yaşamını da dayanılmaz*

Erdoğan, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, 9. Bası, Eylül 2004, s. 314-316; Tanör, Bülent – Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 6. Bası, Eylül 2004 – İstanbul, s. 87-89; Sözer, Ali Nazım, Türkiye'de Sosyal Hukuk, II. Baskı, İzmir 1998, s. 5 vd; Sabuncu, Yavuz, Anayasaya Giriş, Ek: 1982 Anayasası, 6. Bası, Ankara 2000, s. 107 vd.; Dal, Kemal, Türk Esas Teşkilat Hukuku, Ankara 1984, s. 136-137; Akıllıoğlu, Tekin, "Avrupa Sosyal Andlaşması ve Türkiye", Anayasa Yargısı 15, Ankara 1998, s. 17-18; Gözübüyük/Tan, s. 49-54; Duman, s. 16 vd.; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 154 vd.; Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 206-208; Özer, s. 1; Gözübüyük, Türkiye'nin Yönetim Yapısı, s. 16 vd.; Kalabalık, s. 51-55.

[100] Müftüoğlu, Güneş, Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti, 1. Baskı, Ankara 1996, s. 19.

[101] Göze, Ayferi, Sosyal Devlet Sistemi, İstanbul 1976, s. 135-136.

[102] Gören, Zafer, Anayasa ve Sorumluluk, II. Cilt, İzmir 1999, s. 182.

duruma sokan koşulların iyileştirilmesidir."[103]

Anayasa Mahkemesine göre "*Sosyal hukuk devleti, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir*."[104]

Yüksek Mahkeme bir başka kararında ise, sosyal devleti şu şekilde tanımlamaktadır: "*Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir*."[105]

Sosyal devlet anlayışı her durumda dar gelirliyi, muhtaç olanı veya düşkünü

---

[103] Sabuncu, s. 108.

[104] Ana. Mah., 18.02.1985, E. 1984/9, K. 1985/4, AMKD., S. 21, s. 59.

[105] Ana. Mah., 26.10.1988, E. 1988/19, K. 1988/33, AMKD., S. 24, s. 451.

korumak olarak algılanmamalıdır. Örneğin ekonomik dengeleri sağlamaya çalışmak, enflasyonu önlemek gibi faaliyetler de sosyal devlet anlayışının hayata geçirilmesinin biçimleri olabilir. Her bireyin refah içinde yaşama, makul bir ücret karşılığında çalışma ve ayrım görmeme gibi hakları ve beklentileri vardır. Sosyal devlet her sosyal grubun ihtiyacı olan şartları sağlamakla görevlidir. Başka bir deyişle sosyal devlet, her sosyal grubun kendine özgü ihtiyaçlarını, bu gruplar içinde birini diğerine tercih etmeden, eşit ve adil davranarak karşılamayı amaç edinmektedir. Sosyal devletin bazı faaliyetleri bütün toplumu ilgilendirirken (ekonomik projeler, vergide adalet gibi) bazı faaliyetleri de belli gruplar içindir (dar gelirliler, yaşlılar gibi).

Sosyal hukuk devletinin özünü, engelli olsun veya olmasın tüm insanların onurlu bir yaşam sürdürmesini güvence altına almak, insanların kişiliklerinin özgürce gelişmesinin koşullarını sağlamak oluşturmaktadır.[106]

Sosyal devlet anlayışında bireyler arasında "*şematik bir eşitleme değil, objektif, sosyal eşitleyici bir ayrım anlamında differensiyel bir adalet*" amaçlanır.[107]

Sosyal devlet uygulamalarında "**yaşam kalitesi**" kavramı ayrı bir öneme sahiptir. "*Yaşam kalitesi, başkalarına zarar vermeksizin bireyin yaşamını iyileştirecek, refah düzeyini yükseltecek, mutluluğunu artıracak yaşam koşullarının*

---

[106] I. Özürlüler Şûrası, s. 12.

[107] Gören, Zafer, "Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi", Anayasa Yargısı 14, Ankara 1997, s. 141.

toplamı olarak tanımlanabilir."[108]

Engelli bireylerinin yaşam kalitesinin artırılmasında sosyal devlete büyük görevler düşmektedir. Engellilerin yaşam kalitesini artırırken onlara salt engelsiz bireylere tanınan hakları tanımak, yaşam kalitelerini artırmaya yetmeyecektir. Yaşam kalitesi gerçekleştirilirken engellilere, engelsizlere sağlanan olanak ve önlemlerden daha fazlası sağlanmalıdır. Engellilerin ayrımcılığa maruz kalma ve dışlanma gibi iki önemli dezavantajı bunu gerektirmektedir.

Bilindiği gibi Anayasanın 2. maddesi, devletin *"sosyal bir hukuk Devleti"* olduğunu ifade edilmekte; aynı şekilde 5. maddesinde de, *"sosyal hukuk devleti"* ile bağdaşmayan unsurları ortadan kaldırma ödevine vurgu yapılmaktadır. O halde devlet, aktif olarak sosyal ve ekonomik iyileştirmeleri yapmak, sosyal devletin gereğini yerine getirmekle yükümlü olmanın yanında; sosyal hayata zararlı etkenleri ortadan kaldırmakla da yükümlüdür.

B–) Sosyal Devlet İlkesi Gereğince Engellilerin Hukuki Durumlarının İyileştirilmesi

Devletin görevi engellileri himaye etmektir. Engelli-engelsiz ayrımı ortadan kalkana kadar farklılıktan doğan mevcut eşitsizlikler karşısında engelliyi korumak devletin görevidir. Engelliyi korumak veya yardım etmek ekonomik olabilir, hukuki olabilir veya tesis açmak, ulaşım kolaylığı sağlamak gibi faaliyetlerin icrasıyla da olabilir. Engelin türüne ve hizmetin niteliğine göre yapılacak olan iyileştirmeler

[108] Gören, "Sosyal Devlet İlkesi", s. 93.

birbirinden farklıdır. Engellilerin yaşama katılmalarını sağlayacak tedbirler iki aşamada gerçekleşmelidir. Birinci aşamada gereken mevzuat düzenlemeleri yapılmalı ikinci aşamada ise mevzuatın gerektirdiği faaliyetler hayata geçirilmelidir. Hemen belirtmek isteriz ki engellilere yönelik hukuk kuralları koymak tek başına yeterli olmamaktadır. Bu kuralların ihlâl edilmesi halinde gereken yaptırım mekanizmalarının da işlemesi gerekir. Verilecek cezaların ise insan haklarına karşı işlenmiş suçlar gibi değerlendirilmesi yararlı olur. Çünkü engelliye karşı işlenen fiiller ya engellinin çalışma hakkını ya hareket kabiliyetini, büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Sosyal devlet anlayışının engellilerin yaşamlarına yansıması genelde çeşitli sosyal yardımlarla olmaktadır. Bu yardımların başlıcaları; 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu; 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet tarafından Karşılanması hakkında Kanun, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği'nin ilgili hükümlerince yapılan sosyal yardımlardır.[109]

Sosyal devlet, tüm bireylere huzur ve refah içinde geçirecekleri bir yaşam alanı sağlamakla görevlidir. Çalışanlar için koruyucu tedbirler alınmasından vergide adaletin sağlanmasına kadar pek çok konuda sosyal devlet anlayışı etkin bir rol oynamaktadır. Bununla beraber konumuz olan engelliler açısından önemini ise şu

[109] Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 126.

başlıklar etrafında toplayabiliriz:

1– Engellileri sosyal ve ekonomik yönden koruyucu tedbirlerin alınması,

2– Engellilerin huzur ve refah içinde yaşamasına mani olan sosyal, kültürel ve ekonomik sınırlamaların ortadan kaldırılması,

3– Özel olarak eğitime ihtiyaç duyan engelliler için eğitim kurumlarının sayılarının artırılması,

4– Engellilerin ihtiyaç duyduğu fiziki düzenlemelerin yapılması ve böylece sosyal hayata katılmalarının sağlanması,

5– Engellilerin çalışma hayatında yaşadığı adaletsiz uygulamaların ortadan kaldırılması, engel nedeniyle iş imkanlarına kavuşamamalarının önüne geçilmesi,

7– Korumalı işyeri, toplum temelli rehabilitasyon gibi projelerin hayata geçirilmesi için faaliyetlerde bulunması,

8– Engellilere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması,

9– Yukarıda saymaya çalıştığımız faaliyetlerin devamlı ve etkin bir biçimde sürmesi için gereken denetimin yapılması.

VI–) DEMOKRATİK HAKLAR ve ENGELLİLER

Demokrasi kavramı, hukuk ve siyaset bilimleri açısından bir siyasi sistemi ve bir yönetim biçimini ifade ettiği gibi, bazı sosyal bilimler açısından da toplumdaki

her türlü ilişkide uyulması gerekli ideal bir hoşgörü ortamını ifade etmektedir.[110]

Demokrasi ilkesinin engellilere yansımasını belirgin olarak üç alanda görebiliriz: Birincisi engellilerin siyasal haklardan yararlanmaları, ikincisi engellilere yönelik sivil toplum örgütlerinin demokratik faaliyetleri, üçüncüsü ise engellilerin idari kararların alınma sürecine katılmalarıdır.

1– Siyasal haklar dediğimiz zaman seçme, seçilme, siyasi parti kurabilme veya siyasi partilerin üyesi olabilme hakları ilk başta akla gelen haklardır. Bu açıdan engellilere yönelik herhangi bir kısıtlama yoktur.

Engelliler açısından seçme ve seçilebilme hakkının istisnası "*kısıtlı olma durumudur*" Türk Medeni Kanunu'nun kısıtlılığı düzenleyen maddeleri uyarınca[111]; 405. maddeye göre *"Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır"*; 408. maddeye göre ise *"Yaşlılığı, sakatlığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin kısıtlanmasını isteyebilir."* Eğer engelliler arasında kanunen kısıtlı olanlar varsa bu kişiler ve oy kullanamazlar. Çünkü 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 8. maddesine göre kısıtlı olanlar seçmen olamazlar. Bu nedenle 298 sayılı kanuna göre

---

[110] Alpar, Erol, "Hukuk Devleti", Türk İdare Dergisi, Eylül 1993, S. 400, s. 161.

[111] Kısıtlanmanın mahkum olmak, alkol bağımlısı olmak gibi başka çeşitleri de vardır. Türk Medeni Kanunu kısıtlılığı 405 ve 408. maddeler arasında düzenlemiştir. 405. ve 408. maddeleri engellileri ilgilendirmektedir.

kısıtlılar, *"Özel kanunlara göre yapılacak milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği, muhtarlık, ihtiyar meclisi üyeliği, ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde ve Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halk oyuna sunulmasında"*[112] oy kullanamazlar.

Seçilebilmek için de kısıtlı olmama şartı karşımıza çıkmaktadır. Milletvekili olabilme şartlarını düzenleyen anayasanın 76. maddesinde ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11. maddesinde kısıtlı kimselerin milletvekili olamayacağı düzenlenmiştir. Benzer şekilde belediye başkanlığına, il genel ve belediye meclisi üyeliğine seçilebilmek için de kısıtlı olmamak gerekir. 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'un 9. maddesinde belediye başkanlığına, il genel ve belediye meclisi üyeliğine seçilebilmek için 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 11 inci maddesinde belirtilen şartlar esas alınmıştır. 11. madde ise kısıtlı olmamayı gerektirmektedir.

Yukarıda saydığımız durumlar dışında engelliler seçme ve seçilme haklarını kullanabilirler. Siyasal yaşamda söz sahibi olabilirler.

2– Engelliler, sivil toplum örgütlerine ve bunların çalışmalarına katılmak suretiyle demokratik haklardan yararlanabilirler. Engelliler, doğrudan engellilerin menfaatini gözeten örgütlerde yer alabilecekleri gibi başka amaçlarla kurulmuş olan sivil toplum örgütlerinde de faaliyet göstererek demokratik yaşama katılabilirler. Bu örgütlere katılım için kişinin engelli olmamasını gerektiren şartlar mevcut değildir.

3– Kamu hizmetine ve bu hizmete ilişkin kararların alınmasına "genel" ya da

---

[112] 298 sayılı Kanun'un 1. maddesi.

"özel" usullerle, "*oy kullanmak*" suretiyle katılım bakımından engelliler açısından herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Buna karşılık idari kararların alınma sürecinde "yetkili" olarak idari yetkileri kullanabilmeleri için engellilerin, yürütme yetkisini kullanan hükümet ya da genel idare içerisinde görev almaları gereklidir

Engelli bir kişinin "kural olarak", kamusal meslek kollarında yer almasına mani olacak her hangi bir şart yoktur. Anayasadaki ilkeler gereğince tüm engelliler tıpkı engelsiz insanlar gibi kamusal çalışma hayatına girebilirler.

Buna karşılık bazı kurumların personel alımı sırasında özel sağlık şartı ileri sürdükleri dikkat çekmektedir. Genellikle "seyahat etmeye mani olacak engeli olmamak" şeklinde şartlar konularak engellilerin iş imkanları ve idari kararlara katılmaları, kamu hayatında seslerini duyurabilme imkanları ortadan kaldırılmaktadır. Oysa engelli insanın bazı hallerde seyahat zorluğu çekmesinin nedeni kendisi değil, başta plânsız ve çarpık oluşturulan kentleşme, standartlara uygun olmayan yol ve trafik şartları, engellilere hizmet eden toplu taşım araçlarının yeterli sayıda olmaması gibi faktörlerdir. Bu faktörlerin "tam olarak" ortadan kalkması için bu konuda çözüm, sorunları ve çözüm yollarını "*en iyi bilen*" kişiler olarak engellilerin de kamusal yaşama katılmalarıdır.

Anayasa'nın, kamu hizmetine girme hakkını düzenleyen 70. maddesine göre *"Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez."* Aslında asıl anlamı ve emri, "kamu hizmetine girişte ayırım gözetilmemesi" olan bu hüküm, ne yazık ki tersine yorumlanarak, "hizmete alınmada özel nitelik aranabilir" şeklinde uygulanmaktadır. Anayasa emri açıktır: , Kamu hizmetine girişte ayırım gözetilmez. Anayasa koyucu bu kuralın istisnasını ve sınırını

da ortaya koymuştur: Kamu hizmetine alımda "genellik" ilkesi, ancak görevin getirdiği niteliklerle sınırlanabilir. O halde idari makamlar kamu hizmetine personel alımı esnasında Anayasanın bu hükmünü geniş yorumlayamazlar. Bu maddeyi öne sürerek kapsamı genişletemez; özellikle engellilere yönelik bir sınırlama haline getiremezler. Aksi uygulama her şeyden önce Anayasa'nın 14. maddesine aykırılık teşkil eder. Anayasa'nın 14. maddesinin ikinci fıkrasına göre *"Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan* ***temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini*** *veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz."* Görüldüğü gibi engellilerin salt engelli olduklarını ileri sürerek seyahat zorlukları olduğu, mesleğin gerektirdiği bedensel hareketleri yapamayacakları gibi çerçevelerin engel grubuna göre ayrı ayrı ve çalışma hakkını zedelemeden hazırlanması gerekir. Aksi halde temel hak ve hürriyetlerden biri olan çalışma hakkı ortadan kalkar.

Diğer taraftan Anayasanın 5. maddesine göre temel hak ve hürriyetlerinden biri olan çalışma hakkını, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak devletin vazifesidir. Bu hüküm uyarınca idarenin kendisinin engellinin önüne yeni bir engel koyması, zaten düşünülemez.

İdarenin engelliye yönelik bu tür işlemlerde genelleme yapmaması, en azından engelleri kendi içinde gruplaması, temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından büyük ölçüde faydalı olacaktır. Unutulmamalıdır ki engel türleri oldukça fazladır ve kimi zaman aynı engele sahip iki kişi arasında dahi yaşamsal standartlara uyum

açısından farklılıklar olabilmektedir. Bu nedenle kamu görevine alınmada "gerçekten gerektiği düşünülerek", hizmetin gerektirdiği bazı sınırlamalar getirilecekse "seyahate engel özrü bulunmamak" gibi müphem ve belirsiz ifadeler yerine daha somut şartlar getirmek gerekir. Aksi halde, örneğin seyahate engel özrün ne olduğunu kim belirleyecektir? Kişi engelli olmasına rağmen seyahat imkânına sahipse işe alınacak mıdır? gibi sorulara cevap bulmak mümkün olamayacaktır.

VII–) ENGELLİLERİN ÇALIŞMA HAKLARI

Anayasanın 49. maddesine göre çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Engellilerin çalışma hayatına katılmalarını sağlamak son derece önemlidir. Çünkü bir işte çalışıyor olmanın ekonomik sonuçları olduğu kadar sosyal ve psikolojik sonuçları da vardır.[113] "*Özürlüleri bir insan hakkı olan çalışma hakkından yoksun tutmak önce insancıl açıdan sonra da sosyal hukuk düzeni bakımından kabul edilmez bir durumdur*."[114]

Engellilerin, engelli olmayan bireylere nazaran daha çok istihdam edilmeye ihtiyaçları vardır. Çünkü bu ihtiyacın giderilmesi, engellinin toplumdan

[113] Meşhur, H. Filiz Alkan, "Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, s. 177.

[114] Meşhur, s. 177-178.

soyutlanmasını önlemektedir.[115]

A–) Genel Olarak

2004 Hane Halkı İşgücü Anketi verilerine göre Türkiye'de işsizlik oranı %10,3 olup engellilerde bu oran %15,5'tir. Engellilerin işgücüne katılma oranı ise %21,7 dir. Bu durum göstermektedir ki, **her beş özürlüden sadece bir tanesi işgücünde yer almaktadır**.[116]

Engelliliğin oluşumuna etki eden faktörlerin azaltılması, teknoloji ve modern yöntemlerle mümkün olsa da dünyamızda nüfusun giderek artması sonucu kaynakların kullanım biçimi, daha önceden var olan engel nedenlerinin değişerek artmasına neden olmuştur.[117] Bu durum göstermektedir ki daha uzunca bir süre engelliler var olacaktır. Toplumların ve ülke yönetimlerinin ortada var olan sayısal gerçeği göz ardı etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle engellilerin istihdamı bir sorun olarak değil sosyal devletin bir görevi olarak kabul edilmelidir.[118]

Engellilerin çalışma hakları iki boyutludur. Birincisi, çalışma güçleri normal

---

[115] I. Özürlüler Şurası, s. 53.

[116] Erdiken, Behram, "Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu'ndan Mezun Olmuş İşitme Engelli Öğrencilerin İstihdamı, İş Durumu ve Ayrımcılık", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 390.

[117] I. Özürlüler Şurası, s. 53.

[118] I. Özürlüler Şurası, s. 54.

şartlarda çalışmaya elverişli olan engellilerin, engelsizlerle birlikte çalışma hakkına sahip olmalarıdır. İkincisi ise engellilerin, mevcut engelleri nedeniyle özel olarak oluşturulmuş yerlerde veya programlarda çalışabilme haklarına sahip olmalarıdır.

Eğer engel, işle ilgili olan faaliyetlerin yerine getirilmesine mani olmuyor ise, kişi engelli veya engelsiz olarak istihdam olmuş demektir. (Örneğin işitme engelli bir kimsenin bir fabrikada sadece ellerini ve gözlerini kullanarak paketleme bölümünde çalışması gibi). Ancak engel, normal şartlarda çalışmayı zorlaştıracak veya imkansız kılacak nitelikteyse, bu gibi durumlarda engelliler, çalışma haklarına, özel çalışma türleri veya özel statülü işyerleri vasıtasıyla sahip olabileceklerdir.

Engellilerin çalışma hayatına katılması altı başlık altında toplanabilir. Bunlar, **(1)** yasal zorunluluk olmadan işveren tarafından çalıştırılma, **(2)** yasal zorunlulukla çalıştırılma, **(3)** korumalı işyerleri, **(4)** evde çalıştırma, **(5)** kişisel çalışma yöntemi ve **(5)** kooperatif çalışma yöntemleridir.[119]

Bunlar arasında korumalı istihdam ve korumalı işyeri olarak adlandırılan programlar, çalışma hakkının elde edilmesi için son derece önemlidir.

Korumalı istihdam "*bir dizi farklı programı kapsayan, özürlülere korunaklı bir ortamda istihdam sağlayan rekabetten uzak bir program*" olarak tanımlanır.[120] Korumalı işyeri ise kısaca, *özürlülere, normal çalışma ortamlarında olduğu varsayılan yarışma ve başarısız olma riski olmadan çalışma fırsatı veren*

---

[119] Meşhur, s. 181, detaylı bilgi için bkz s. 181-183.

[120] Aktaş, Canan Et al, "Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, s. 155.

*işyerleri*dir.[121]

B–) Korumalı İşyeri Kavramı

Korumalı işyeri kavramı, engellilerinin korunduğu işyerleri anlamına gelmemektedir. Korumalı işyeri teknik bir kavram olup sadece normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin çalışabildiği özel nitelikli işyerlerini ifade etmektedir. 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 14. maddesine dayanılarak çıkarılan "Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik"[122], korumalı işyerlerini, *"Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, Devlet tarafından ilgili mevzuatta teknik donanımın sağlandığı ve mali yönden desteklendiği, çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri"* olarak tanımlamaktadır.

Yönetmeliğin 4. maddesine göre Korumalı İşyerlerindeki çalışan sayısı, büyükşehir belediyesi sınırları içinde en az otuz, büyükşehir belediyesi sınırları dışında en az on beş kişi olmalı ve çalışanların yüzde yetmişbeşi engelli olmalıdır.

Korumalı işyerlerine başvuracak olan engellilerde özel şartlar aranmaktadır. Başka bir deyişle her engelli birey, korumalı işyerinde çalışamaz. Yönetmeliğin 17. maddesine göre bir engellinin korumalı işyerinde istihdam edilebilmesi için;

---

[121] Aktaş, Et al, s. 155.

[122] 30.05.2006 tarihli ve 26183 sayılı Resmi Gazete.

"a) En az %40 oranında zihinsel, ruhsal-duyusal ve davranışsal özürlü olmak veya diğer özür gruplarından ise %60 ve üzeri özürlü olmak,

b) Kuruma kayıtlı olmak (Türkiye İş Kurumu),

*c) 15 yaşını bitirmiş olmak"*şartlarını taşıması gerekir.

Normal bir işyerinin korumalı işyeri statüsüne geçmesi veya korumalı işyerinin kurulması, Yönetmelikte, korumalı işyerinin bulunduğu yerde emniyet ve trafik güvenliğinin sağlanması (madde 11), yangından korunma ve ısıtma şartlarının sağlanması (madde 12) ve fiziksel koşulların yerine getirilmesi (madde 13) gibi şartlara bağlanmıştır.

Bu tarz çalışma ve işyerleriyle ilgili programlar, engellilerin çalışma haklarını kullanabilmesi ve bunun sonucunda hem gelir elde etmeleri hem de çalışmanın verdiği psikolojik mutluluğu tadabilmeleri açısından gerekli olmaktadır.

Özel program veya yardımlara ihtiyaç duyan engellilere, bu uygulamaların sağlanmasında, yasama organı ve idareye büyük görevler düşmektedir. Yasama organı bu uygulamaları kanunla düzenlemeli; idare, yapacağı işlemlerle bu programları teşvik etmeli ve hizmet aşamasında da denetlemelidir. Engellilerin çalışma şartlarıyla ilgili programların sadece engelliler ve işverenler tarafından oluşturulması çok zordur. İdarenin bu gruplara yardım ve öncülük etmesi zorunludur. Nitekim Anayasanın 50. maddesi de bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunması gerektiğini emretmektedir.

C–) Engellilerin İstihdamı

Engelli bireylerin istihdamında iki boyut vardır. Birincisinde engelliler, aynı engelsiz kişiler gibi istihdam edilirler. Bu durumda isteyen işveren, istediği engelliyi işe alabilir. İkinci olarak ise engelliler, kanunlar işverenleri zorladığı için istihdam edilirler. Bu ikinci halde söz konusu istihdam alanı engellilere ayrılmış olmakta ve engelsiz vatandaşlar bu iş imkanından yararlanamamaktadırlar.

1–) Engellilerin İşçi Olarak İstihdamı

Engelli kişilerin işçi olarak çalışabilmeleri mümkündür. İşverenler de dilediği sayıda engelli istihdam edebilirler. Engelli çalıştırmak için azami bir sınır yoktur. Buna karşılık işverenlerin engellilere ayrım yapmasını önlemek maksadıyla belirli sayıda engelli çalıştırma zorunlulukları vardır.

Toplam işçi sayısına göre belli oranda engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü ülkemizden başka Avusturya, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya ve Japonya gibi ülkelerde de uygulanmaktadır.[123]

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesine göre işverenler (kamu ve özel sektör), 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde belirli oranlarda özürlü, eski hükümlü ve terör mağdurunu meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde

[123] Bu oranlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Weber, Mark C. , "Reciprocal Lessons Of The ADA And European Disability Law", ASIL Proceedings 1999, Am Soc'y Int'l L. Proc. , s. 340.

çalıştırmakla yükümlüdürler. Özürlü, eski hükümlü ve terör mağdurlarının toplam oranı % 6 dır. Buna karşılık özürlüler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olmayacaktır. Bu oranlar her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenmektedir. 19.03.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 2004/6976, sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre bu oranlar:

Kamuya ait işyerlerinde;

Özürlüler için % 4

Eski hükümlüler için % 2

Özel sektöre ait işyerlerinde;

Özürlüler için %3

Eski hükümlüler için % 1

Terör mağdurları için % 1

Özel sektörde boş kalan % 1 kontenjan ise işverenin tercihine göre özürlü veya eski hükümlüler arasından seçilecektir.

Yine 30. maddeye göre işverenler; özürlü, eski hükümlü ve terör mağdurlarını Türkiye İş Kurumu aracılığı ile istihdam ederler.

İş Kanunu'nun 30. maddesi işçilere ve işverenlere bir takım kolaylıklar getirmektedir. Malûlen işten ayrılmak zorunda kalmasına rağmen malûliyetin ortadan kalkmasıyla birlikte kişinin aynı işe dönme hakkı, belirlenen orandan daha fazla özürlü çalıştıran işverenler ile özürlü ve eski hükümlü çalıştırmak zorunda olmadığı

halde bu kişileri istihdam eden işverenlerin veya çalışma gücünü yüzde seksenden fazla kaybetmiş özürlü işçi çalıştıran işverenlerin bu şekilde işçiler için ödeyeceği işveren sigorta prim hisselerinin yarısını Hazinenin ödemesi gibi bazı avantajlar da İş Kanunu'nda yer almaktadır.[124]

---

[124] "Özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu MADDE 30 – ***(1)*** *İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda özürlü ve eski hükümlü ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun ek 1 inci maddesinin (B) fıkrası uyarınca istihdamı zorunlu olan terör mağduru işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı yüzde altıdır. Ancak özürlüler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamaz. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplânır.* ***(2)*** *Bu kapsamda çalıştırılacak işçi sayısının tespitinde belirsiz süreli iş sözleşmesine ve belirli süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar, çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür. Oranların hesaplânmasında yarıma kadar kesirler dikkate alınmaz, yarım ve daha fazla olanlar tama dönüştürülür.* ***(3)*** *İşyerinin işçisi iken sakatlanan, eski hükümlü ya da terör mağduru olanlara öncelik tanınır.* ***(4)*** *İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar.* ***(5)*** *Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yöneltilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl*

işe alınacakları, Adalet Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca birlikte çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Yer altı ve su altı işlerinde özürlü işçi çalıştırılamaz ve yukarıdaki hükümler uyarınca işyerlerindeki işçi sayısının tespitinde yer altı ve su altı işlerinde çalışanlar hesaba katılmaz. Bir işyerinden malulen ayrılmak zorunda kalıp da sonradan maluliyeti ortadan kalkan işçiler eski işyerlerinde tekrar işe alınmalarını istedikleri takdirde, işveren bunları eski işleri veya benzeri işlerde boş yer varsa derhal, yoksa boşalacak ilk işe başka isteklilere tercih ederek, o andaki şartlarla işe almak zorundadır. Aranan şartlar bulunduğu halde işveren iş sözleşmesi yapma yükümlülüğünü yerine getirmezse, işe alınma isteğinde bulunan eski işçiye altı aylık ücret tutarında tazminat öder. Eski hükümlü çalıştırılmasında kanunlardaki kamu güvenliği ile ilgili hizmetlere ilişkin özel hükümler saklıdır. Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranların üstünde özürlü ve eski hükümlü ve terör mağduru çalıştıran işverenlerin kontenjan fazlası işçiler için özürlü ve eski hükümlü çalıştırmakla yükümlü olmadıkları halde özürlü çalıştıran veya çalışma gücünü yüzde seksenden fazla kaybetmiş özürlüyü çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özürlü için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre ödemeleri gereken işveren sigorta prim hisselerinin yüzde ellisini kendisi, yüzde ellisini Hazine öder. Bu maddeye aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek para cezaları Türkiye İş Kurumu bütçesinin Maliye Bakanlığınca açılacak özel tertibine gelir kaydedilir. Bu hesapta toplânan paralar özürlü ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurma ve bu gibi projelerde kullanılmak üzere Türkiye İş Kurumuna aktarılır. Toplânan paraların nerelere ve ne kadar verileceği Türkiye İş Kurumu Genel

Özürlülerin kamu kurum ve kuruluşlarına işçi olarak girebilmeleri "*Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Olarak İstihdam Edilecek Özürlü ve Eski Hükümlülere Uygulanacak Sınav Yönetmeliği*" hükümlerine göre Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan sınavla gerçekleşmektedir. Ancak Yönetmeliğin 11. maddesine göre zihinsel ve ruhsal özürlüler merkezi sınavdan muaf tutulmuşlardır ve 12/2 maddesine göre başvuru sıralarına göre kamu kurum ve kuruluşlarına mülakata gönderilirler. Bunun yanısıra zihinsel ve ruhsal özürlüler, eğer isterlerse 15. maddede düzenlenen kur'a yöntemine de katılabilirler. Yönetmeliğin 15. maddesi ise ilköğretim ve altı eğitim düzeyinde istihdam edilecek olan işçilere uygulanacak kur'a sistemini düzenlemektedir.

Özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğuna aykırılık durumu, İş Kanunu'nun 101. maddesinde düzenlemiştir. 101. maddeye göre İş Kanunu'nun *"30 uncu maddesindeki hükümlere aykırı olarak özürlü ve eski hükümlü çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline çalıştırmadığı her özürlü ve eski hükümlü ve çalıştırmadığı her ay için yediyüzelli milyon lira para cezası verilir. Kamu kuruluşları da bu para cezasından hiçbir şekilde muaf tutulamaz."* Bu ceza Kamu

---

Müdürlüğünün koordinatörlüğünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ve en çok işçi ve işvereni temsil eden üst kuruluşların birer temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından karara bağlanır. Komisyonun çalışma usul ve esasları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir."

Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Olarak İstihdam Edilecek Özürlü ve Eski Hükümlülere Uygulanacak Sınav Yönetmeliği'nin 20. maddesinde düzenlenmiştir. Verilecek cezayı Türkiye İş Kurumu il müdürü uygular. Bundan başka Türkiye İş Kurumu il müdürünce, 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu'nun 20. maddesindeki idari para cezaları da uygulanır. Yasaya uygun işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığının tespit ve denetimini yapmak Türkiye İş Kurumu'nun görevidir.

Türkiye'de engelli işçi alımında kota sistemi kabul edilmiştir. Ancak bu uygulamanın başarısız olduğu iddia edilmektedir.[125] Kırsal kesimlerde 50'den fazla işçi çalıştıran işyeri sayısının az olması, özürlülerin temel ve mesleki eğitime yeterince sahip olmamaları gibi nedenler kota sisteminin yetersiz kaldığını göstermektedir.[126]

Ayrıca, iş yerinde çalıştırılacak olan özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru sayısı belirlenirken, İş Kanunu'nun 30/3. maddesine göre oran hesaplamalarında yarım ve daha fazla olanların tam sayıya dönüştürülmesi nedeniyle İş Kanunu'nun ilgili hükümleri çelişmekte ve farklı sayıda "*zorunlu olarak çalıştırılacak işçi sayısı*" elde edilmesi problemi yaşanmaktadır.[127]

---

[125] Meşhur, s. 185.

[126] Meşhur, s. 185. Başarısızlığın diğer nedenleri hakkında geniş bilgi için bkz. s. 185-186.

[127] Uşan, M. Fatih, "Kamu ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı (4857 sayılı İş Kanunu ve Buna Dayalı Düzenlemelerin Getirdiği Hükümlerin Eleştirel Açıdan Değerlendirilmesi)", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, s. 222 vd.

2) Engellilerin Devlet Memurluğuna Girmeleri

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 50[128]. ve 53.[129] maddeleri,

---

Bununla beraber Bakanlar Kurulunun belirlediği oranların yine Bakanlar Kurulunca değiştirilmesi durumunda iş sözleşmeleri açısından bir belirsizlik yaşanacaktır. Diğer eleştiriler ve daha fazla bilgi için bkz Uşan, "Kamu ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı", s. 223 vd.

[128] "Madde 50 – *Devlet kamu hizmet ve görevlerine Devlet memuru olarak atanacakların açılacak Devlet memurluğu sınavlarına girmeleri ve sınavı kazanmaları şarttır. Sınavların yapılmasına dair usul ve esaslar ile sınava tabi tutulmadan girilebilecek hizmet ve görevler ve bunların tabi olacağı esaslar Devlet Personel Başkanlığınca hazırlanacak bir genel yönetmelikle düzenlenir. Özürlüler için sınavlar, özürlü kontenjanı açık olan kurum ve kuruluşlarca ilk defa Devlet memuru olarak atanacaklar için açılan sınavla eş zamanlı, böyle bir sınava ihtiyaç duyulmamışsa, özürlü kontenjanı açığı bulunduğu sürece ayrı zamanlı olmak üzere özür grupları ve ulaşılabilirlikleri gözönüne alınarak yapılır. Özürlüler için sınavlar, özürlü grupları dikkate alınarak sınav sorusu hazırlamak ve değerlendirmek üzere özel sınav kurulu teşkil edilerek ayrı yapılır.*"

[129] "Madde 53 **–** *Mevzuata uygun olmak kaydıyla; özürlülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Özürlülerin Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel*

özürlülerin devlet memuru olabilmesi için gereken usulleri göstermektedirler. Devlet memurluğuna giriş, sınava tabidir. Bu yüzden 657 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 3. cümlesine göre *"Özürlüler için sınavlar, özürlü grupları dikkate alınarak sınav sorusu hazırlamak ve değerlendirmek üzere özel sınav kurulu teşkil edilerek ayrı"* yapılmaktadır. Özürlülerin devlet memurluğuna alınması için yapılan sınavlar da Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik[130] hükümlerine göre gerçekleştirilmektedir.

657 sayılı Kanun'un 53. maddesinin 2. cümlesine göre Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında özürlü çalıştırmak zorundadır. %3'ün hesaplânmasında ilgili kurum veya kuruluşun (taşra

---

özürlülerin hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir. Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında özürlü çalıştırmak zorundadır. %3'ün hesaplânmasında ilgili kurum veya kuruluşun (taşra teşkilatı dahil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır. Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları ve işten ayrılan özürlü personel sayısını üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığına bildirmekle yükümlüdür. Bu Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda, ikinci fıkrada tespit edilen oranda özürlü personel çalıştırma yükümlülüğünün yerine getirilmesinin takip ve denetiminden Devlet Personel Başkanlığı sorumludur."

[130] 16.09.2004 tarihli ve 25585 sayılı Resmi Gazete.

teşkilatı dahil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır.

Kamu sektöründe engelli işçi çalıştırmak zorunda olmasına rağmen çalıştırmayan kamu kurum ve kuruluşlarına yaptırım uygulanabilmesine karşın, engelli memur çalıştırmak zorunda olup da çalıştırmayan kurum ve kuruluşlara yaptırım ne yazık ki öngörülmemiştir. Başka bir ifadeyle kamu kurum ve kuruluşları %3 oranında engelli memur çalıştırmak zorunda olmasına rağmen bu kurala uymadıkları takdirde her hangi bir yasal yaptırıma maruz kalmayacaklardır. Kanunun %3 oranında engelli memur çalıştırılması yönündeki emredici kuralı işlevini yitirmektedir. Kanaatimizce %3 kuralına uyulmaması durumunda işleyecek zorlayıcı bir mekanizmanın mevzuatta yer alması gerekmektedir. Aksi halde idare, hiçbir engelli memuru çalıştırmasa bile yaptırımla karşılaşmayacaktır.

Engellilerin kamu hizmetlerine girememeleri dolaylı olarak bütün engellilerin sosyal yaşama katılamamaları gibi bir sonuç da doğuracaktır. Engelli bir memurun bir kamu kurumunda memur olarak çalışması idari kararlara katılmasını sağlayacaktır. Böylelikle yapılan hizmetlere engellilerin de iştirak etmesi sağlanmış olacaktır. Özellikle hizmetlerin plânlanması ve yürütülmesi aşamasında engellilerin ihtiyaçlarının neler olabileceğini tespit etmek, engelli memurların katılımı ile daha kolaylaşacaktır gelecektir. Bir tek engelli memurun bir kamu kurumunda memur olarak görev alması bile, o kurumdaki kişilerin engellilerin nasıl yaşadığını, nelere ihtiyaç duyduğunu, engellilerin gereksinim duyduğu ihtiyaçların aslında çok basit ve ucuz yöntemlerle çözülebilecek sorunlar olduğunu görmelerine olanak tanıyacaktır. Temelde engelli ihtiyaçları giderilirken de engellilerin fikirlerinin alınması gereklidir aksi halde çabalar yetersiz kalabilir. Hayatı boyunca tekerlekli sandalye kullanmamış

bir kimsenin bu sandalyenin dönüş çapından haberi yoktur, olması da beklenemez.

Ç–) Türkiye'de Makul Yerleştirme (Reasonable Accommodation)

Engelli Amerikalılar Yasasında detaylı olarak düzenlenen bu kavram engelliye, işe başvurudan itibaren çalışma hayatında sunulacak olan bütün kolaylıkları ifade etmektedir.[131]

Türkiye'de "**Reasonable Accommodation**" uygulamasını doğrudan düzenleyen bir mevzuat hükmü bulunmamaktadır. Ancak bu kavramın sağlamak istediği amaç olan engellilerin çalışma hayatını kolaylaştıran tedbirlerin alınması, gereken tadilat ve düzenlemelerin yapılması gibi hususlar, 5378 sayılı "*Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*", "*657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu*" ve "*Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik*" hükümleri arasında yer almaktadır. Başka bir ifadeyle ismi konmamış ve kapsamı fazla geniş tutulmamış olmasına rağmen "*Reasonable Accomodation*" uygulamasını hukuk sistemimizde de görmekteyiz.

1–) 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Kanunun 14. maddesine göre;

---

[131] Kavram, Birinci Bölümde "*Amerika Birleşik Devletleri*" başlığı altında incelenmiştir.

"İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz.

Çalışan özürlülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özrüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz.

Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürlülerin karşılaşabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Özürlülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır. Korumalı işyerleriyle ilgili usûl ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir."

Madde son derece etkili ve yararlı hükümler ihtiva etmektedir. Birincisi, "*hem çalışan hem de iş başvurusunda bulunan engellilerin*" ayrı ayrı düşünülmüş olması, engellilerin istihdamı ve istihdam devam ederken korunmaları açısından oldukça faydalıdır. Engellilerin çalışma hayatı ile ilgili sorunları, sadece bir iş bulabilmekten ibaret değildir. İş başvurusunun yapılmasından, engelli kişinin emekli olmasına veya işin sonlanmasına kadar yaşanan tüm aşamalarda engelli haklarının çiğnenmemesi gereklidir.

İkinci olarak, "*işyerinde fiziksel düzenlemeler yapılması gerekliliğinin*" açıkça belirtilmesi de oldukça önemli bir düzenlemedir. Engellilerin çalışmasını zorlaştıran

faktörlerin çoğu, engelliler düşünülmeden yapılan ve bazen de "*kullanışlılık ve erişim*" yerine salt estetik kaygılarla yapılan uygulamalardır. Bu uygulamaları engelsiz insanların oluşturduğu çevresel yapılar, binalar, işyerleri ve bunlar içerisinde yer alan eşya, araç ve gereçlerde görmekteyiz.[132] Hatta diyebiliriz ki, çoğu çevresel ve bina içi düzenleme, engelsiz insanların da rahatsız şartlarda çalışmasına neden olmaktadır. Çalışma şartlarını zorlaştıran veya yok eden bu olumsuzlukların giderilmesi gerekmektedir.

2–) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu

Kanunun 53. maddesi uyarınca *"Mevzuata uygun olmak kaydıyla; özürlülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Özürlülerin Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel özürlülerin hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,*

---

[132] Örneğin, "ulaşılması zor, yüksek boyda imal edilmiş dolaplar", "güzel göründüğü sebebiyle yerlere ve merdivenlere döşenen kaygan mermer, granit gibi kaplama malzemeleri", "ortalama bir insan ayağı boyutundan daha küçük yapılmış basamaklar", "kapılarda yer alan gereksiz eşikler, ve yine gereksiz merdiven basamakları (özellikle boyutları birbirinden farklı olanlar), "ergonomik olmayan kapı kulpları", "dokunmatik cihazlar, asansörler", "ağır bir şekilde imal edilmiş bina giriş çıkış kapıları" gibi.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir."

Bu madde de makul yerleştirme açısından son derece önemlidir. Özellikle yardımcı araç ve gereçlerin zorunlu tutulması etkin bir uygulamadır.

3–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik

İşyerlerinin özürlülerin çalışma şartlarına göre düzenlenmesini emreden 24. madde uyarınca *"kamu kurum ve kuruluşları çalışma yerlerini ve eklentilerini, özürlülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirmek, özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak gerekli tedbirleri almak ve özürlülerin görev yaptıkları kadronun gereği olan işleri yapabilmeleri için özür durumlarına göre gerek duyulan yardımcı ve destekleyici araç-gereçleri temin etmek zorundadır."*[133]

Özürlülerin çalıştırılacakları işlerin tespit edildiği 25. maddeye göre, *"belirli bir mesleği olan özürlülerin meslekleri ile ilgili işlerde çalıştırılmaları esastır. Belirli bir mesleği olmayan veya mesleğine uygun kadro bulunmayan özürlüler, özür durumlarına göre, yapabilecekleri hizmetlere ait mevcut kadrolarda çalıştırılır. Özürlüler, özürlülüklerini artırıcı veya ek özür getirici işlerde çalıştırılamazlar."*

Yönetmelik, memur statüsünde olan engellileri kapsamaktadır. Kamu kurum

[133] Bu madde Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 12. maddesi ile değiştirilmiştir.

ve kuruluşlarında işçi olanlarla özel sektörde işçi olan engelliler hükmün dışında kalmaktadırlar.

VIII–) ENGELLİLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Mevzuat istisnai durumlarda engellilere de bir takım yükümlülükler yüklemiştir. Bu yükümlülükler bedensel veya parasal olmayıp daha ziyade hukuki statülerle ilgilidir.

A–) 1543 Sayılı Genel Nüfus Yazımı Kanunu'ndaki Yükümlülük

1543 Sayılı Genel Nüfus Yazımı Kanunu[134] Ek Madde 1'e göre *"Yazım kurulları, özürlülerin, özürlülük durumlarını belirtmek suretiyle yazımını sağlayacak tedbirleri alırlar. Herkes, kendisinin veya aile fertlerinin özürlülüğü ile ilgili bilgileri gerçek şekilde yazdırmaya, gerekirse sağlık kurulu raporunu göstermeye mecburdur. Bu maddede belirtilen özürlülük durumlarının tamamlanması için Sağlık Bakanlığı ile işbirliği yapılır."*

B–) 2908 Sayılı Dernekler Kanunu'ndaki Yükümlülük

6 Ekim 1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 88. maddesi uyarınca *"Sakatlara hizmet amacı ile kurulan derneklerin, Körler Federasyonu,*

---

[134] 24 Şubat 1972 tarihli Kanun için bkz. 9 Mart 1972 tarihli ve 14123 sayılı Resmi Gazete.

Sağırlar Federasyonu, Ortopedik Özürlüler Federasyonu, Zihinsel Özürlüler Federasyonu olmak üzere dört federasyon teşkil etmeleri ve bu federasyonların birleşerek Türkiye Sakatlar Konfederasyonunu oluşturmaları zorunludur." Geçici 6. maddeye göre ise *"88. maddede öngörülen federasyonların ve konfederasyonun kurulmasını izleyen üç ay içinde, kurulan federasyonlara katılmayan sakatlara yardım amacı ile kurulmuş dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır ve bu Kanunun 55. maddesine göre tasfiye edilirler."*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVZUATTA ENGELLİLERİN DURUMU

I–) ULUSAL MEVZUATTA ENGELLİLER

Mevzuatımızda engelli haklarına yönelik bir çok düzenleme bulunmaktadır. Bu bölümde önemli olduğunu düşündüğümüz bazı hükümlere yer vereceğiz. Tekrar olmaması açısından diğer bölümde yer alan mevzuat hükümlerine yer verilmeyecektir.

A–) 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

5378 sayılı Kanunun şüphesiz bütün engelliler ve engelli hakları için önem arzetmektedir. Buna karşılık tüm maddeler içerisinde en önemli olanı Geçici 2. Maddedir. Bu maddeye göre "*kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir.*"

Bu madde; yollara, yapılara daha doğru bir anlatımla hayata erişim sorunu yaşayan engellileri evlerinden çıkartacak en önemli maddedir.

B–) 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

Gelir Vergisi Kanunu'nun 25. maddesinin 1. fıkrasına göre *"ölüm, sakatlık, hastalık ve işsizlik sebepleriyle verilen tazminat ve yapılan yardımlar*"; 9. fıkrasına göre ise *"Yardım sandıkları tarafından statüleri gereğince kendi üyelerine ölüm, sakatlık, hastalık, doğum, evlenme gibi sebeplerle yapılan yardımlar"* gelir vergisinden müstesnadır.

Gelir Vergisi Kanunu sakatlık indirimini de düzenlemektedir. Bu indirim engellileri, sakatlık oranlarına göre %80, %60 ve %40 olarak üçe ayırmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 31/d. maddesine göre *"çalışma gücünün asgari %80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece sakat, asgari %60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece sakat, asgari %40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece sakat sayılır ve aşağıda sakatlık dereceleri itibariyle belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilir. Sakatlık indirimi; Birinci derece sakatlar için 440,000,000.- lira, İkinci derece sakatlar için 220,000,000.- lira, Üçüncü derece sakatlar için 110,000,000.- liradır. Sakatlık derecelerinin tespit şekli ile uygulamaya ilişkin esas ve usuller Maliye, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarınca bu konuda müştereken hazırlanacak bir yönetmelik ile belirlenir."*

Kanunun 89. maddesine[1] göre ise;

---

[1] 16.07.2004 tarihli ve 5228 sayılı Bazı Kanunlarda ve 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 21. maddesi ile değişik madde.

"Gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirlerden aşağıdaki indirimler yapılabilir:

1. Beyan edilen gelirin % 10'unu (bireysel emeklilik sistemi dışındaki şahıs sigorta primleri için, beyan edilen gelirin % 5'ini) ve asgarî ücretin yıllık tutarını aşmamak şartıyla, mükellefin şahsına, eşine ve küçük çocuklarına ait hayat, ölüm, kaza, hastalık, sakatlık, analık, doğum ve tahsil gibi şahıs sigorta primleri ile bireysel emeklilik sistemine ödenen katkı payları (sigortanın veya emeklilik sözleşmesinin Türkiye'de kâin ve merkezi Türkiye'de bulunan bir sigorta veya emeklilik şirketi nezdinde akdedilmiş olması, prim ve katkı tutarlarının gelirin elde edildiği yılda ödenmiş olması ve ücret geliri elde edenlerin ücretlerinin safi tutarının hesaplânması sırasında ayrıca indirilmemiş bulunması şartıyla, eşlerin veya çocukların ayrı beyanname vermeleri halinde, bunlara ait prim ve katkı payları kendi gelirlerinden indirilir). Bakanlar Kurulu bu bentte yer alan oranları bir katına kadar artırmaya ve belirtilen haddi asgarî ücretin yıllık tutarının iki katını geçmemek üzere yeniden belirlemeye yetkilidir."

C–) 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 sayılı Yasanın 12. maddesine göre *"mecburi ilköğrenim çağında bulundukları halde, zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır."* Maddenin lafzından sanki tüm engelli çocukların özel eğitime tabi tutulmaları gerektiği gibi bir sonuca varılmaktadır. Halbuki özel eğitim her engelli çocuğun görmesi gereken bir eğitim

şekli değildir. Özel eğitim, engelsiz çocuklara verilen eğitime uyum sağlayamayacak derecede veya bu türden engellere sahip çocuklar için öngörülmüş bir eğitim türüdür.

Ç–) 3194 Sayılı İmar Kanunu

İmar Kanunu'nun Ek 1. maddesinin[2] getirdiği düzenlemeye *göre "fiziksel çevrenin özürlüler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar plânları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur."*

Kanaatimizce engellilerin sosyal yaşama katılabilmeleri açısından milli mevzuatta yer alan düzenlemeler içerisinde, belki de en önemli olanı İmar Kanunu'nun bu maddesidir. Fiziksel çevrenin engelliler için kullanılabilir olmasını sağlayıcı başka yönetmelik veya kanun maddeleri olmasına rağmen, İmar Kanunu'nun imarla ilgili temel kanun olması önemini daha da artırmaktadır. İmar Kanunu fiziksel düzenlemelerin en baştan, yani plân aşamasında yapılmasını öngörmektedir. Böylelikle engellilerin hareket imkanı düşünülmeden yapılmış plânlar ve yapılarda, daha sonradan engellilere uygun düzenleme yapılmasının önüne geçilmiş olmaktadır.

Bu madde özellikle ortopedik engellilerin evlerinden dışarı çıkabilmelerine olanak tanımaktadır. Engellilerin hem sosyal yaşama katılmaları hem de işyerlerine kolayca gidebilmelerinin tek ve vazgeçilemez şartı, fiziksel düzenlemelerin gereken

---

[2] Bu madde 30.05.1997 tarihli ve 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile eklenmiştir.

seviyede yapılmış olmasıdır.

Fiziksel düzenlemelerle ilgili olan önemli bir husus da bu düzenlemelerin Türk Standartları Enstitüsünün belirttiği standartlara uygun olmasıdır. Genelde bu tür düzenlemeler teknik plânlara uygun olmaktan çok, göz kararı ile yapılmaktadır. Amaç ise engellinin hareket etmesini kolaylaştırmak değil, yapılması gereken bir düzenlemeyi salt yerine getirmiş olmaktan ibarettir. Oysa bir tekerlekli sandalyenin kolaylıkla çıkabileceği eğimin açısı, engelli tuvaletlerinde tekerlekli sandalyenin dönebilme çapı, kapı kulplarının biçimi, yüksekliği, merdiven korkuluklarının yüksekliği vb. gibi dikkat edilmesi gereken bir çok unsur vardır.

D–) 4857 Sayılı İş Kanunu

İş Kanunu'nun, özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğunu düzenleyen 30. madde, *"işverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda özürlü ve eski hükümlü ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun ek 1 inci maddesinin (B) fıkrası uyarınca istihdamı zorunlu olan terör mağduru işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı yüzde altıdır. Ancak özürlüler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamaz"* şeklinde bir düzenleme getirmektedir. Özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğuna aykırılık hali 101. maddede düzenlenmiştir. Madde hükmü uyarınca İş Kanununun *"30 uncu maddesindeki hükümlere aykırı olarak özürlü ve eski hükümlü çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline*

çalıştırmadığı her özürlü ve eski hükümlü ve çalıştırmadığı her ay için yediyüzelli milyon lira para cezası verilir. Kamu kuruluşları da bu para cezasından hiçbir şekilde muaf tutulamaz."

E–) 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun

2022 sayılı Yasanın 1. maddesine göre *"65 yaşını doldurmuş, kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan, mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip bulunmayan ve muhtaçlığını İl veya İlçe İdare Heyetlerinden alacakları belgelerle kanıtlayan Türk Vatandaşlarına hayatta bulundukları sürece, 300 gösterge rakamının her yıl bütçe kanunu ile tespit edilecek katsayı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanır."*

F–) 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu

2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun Sürücü Belgesi Sınıflarını düzenleyen 38. maddesine göre *"özel tertibatlı olarak, imal, tadil veya teçhiz edilmiş motosiklet veya otomobil türünden araçları kullanacak hasta veya sakatlar"*, "H" Sınıfı Sürücü Belgesi alabilirler.

Burada maddenin çok iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Engelliler "H" sınıfı

sürücü belgesi almak zorunda değildirler. Özel tertibat yardımı olmadan taşıt kullanamayan engelliler, "H" sınıfı sürücü belgesi alarak bu türden araç kullanabilirler. Başka bir deyişle kişi engelli olmasına rağmen özel tertibatı olmayan araç kullanabiliyorsa ilgili yönetmelik hükümlerine göre (hekimin uygun görmesiyle) "B" sınıfı sürücü belgesi de alabilir. Toplumumuzda engellilerin sadece "H" sınıfı sürücü almak zorunda olduğu gibi yanlış bir inanış vardır.

Kanunda engellilerin haklarını koruyan maddelerden bir tanesi de 61/(o) maddesidir. Maddeye göre özürlülerin araçları için ayrılmış park yerlerine park edilmesi halinde para cezasının iki kat artırılacağı düzenlenmiştir.

Kanunun 77/a maddesindeki düzenlemeye göre *"çocuk, hasta ve sakatlara ait motorsuz taşıtların sürücülerine, yayalarla ilgili hükümler uygulanır."*

Kanunun 77/b maddesi ise sürücülere yükümlülük getirmektedir. Madde uyarınca *"gözleri görmeyen ve yönetmelikte gösterilen özel işaret ve benzerlerini taşıyan kişilerin, taşıt yolu üzerinde bulunmaları halinde, bütün sürücülerin yavaşlamaları ve gerekiyorsa durmaları ve yardımcı olmaları zorunludur."* Bu kurala riayet etmeyen sürücüler, 77/c maddesi uyarınca para cezasına çarptırılırlar.

G–) 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 4/d maddesine göre *"c) Bizzat maluller tarafından kullanılan özel tertibatlı olarak imal edilmiş taşıtlar. Sakatlık dereceleri %90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malul ve engellilerin, bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtlar"*

vergiden müstesnadır.

Ğ–) 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu

5434 sayılı Yasaya göre Emekli Aylığı Bağlanacak Halleri düzenleyen 39/j maddesine göre *"sakatlıkları sebebiyle ilgili mevzuat uyarınca göreve alınanlardan en az 15 yıl fiili hizmeti bulunanların istekleri üzerine"* emekliye ayrılabilirler.

74. maddeye göre *"ölüm tarihinde iyileştirilmesi olanaksız hastalıklarının veya sakatlıklarının çalışmalarına engel olduğu sağlık kurulunca onaylanacak raporla tesbit edilenlere muhtaç olmaları şartıyla, ölüm tarihindeki yaşları ne olursa olsun ölüm tarihini izleyen aybaşından, sonradan bu şekilde mâlûl ve muhtaç duruma düştükleri anlaşılanlara kendileri veya veli veyahut vasileri tarafından Sandığa müracaat tarihlerini takip eden aybaşından itibaren aylık bağlanır."*

Kanunun Ek Geçici 22. maddesine göre *"sakat olup sakatlarla ilgili mevzuattan yararlanmaksızın ve 25.08.1971 tarihli ve 1475 sayılı İş Kanununun 25 inci maddesine göre tescili yapılmaksızın T.C. Emekli Sandığına tabi görevlere giren ve bedensel ve zihinsel yeteneklerindeki eksiklik nedeniyle çalışma güçlerini en az % 40 oranında yitirdiği sağlık kurulu raporu ile belgelenen ve 15 yıl ve daha fazla fiilî hizmeti olanlar da 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 39 uncu maddesine, 13.11.1981 tarih ve 2559 sayılı Kanunla eklenen (j) fıkrası hükmünden yararlanırlar"*

H–) Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik

Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmeliğin işyerlerinin özürlülerin çalışma şartlarına göre düzenlenmesini hüküm alan 24. maddeye[3] göre *"kamu kurum ve kuruluşları çalışma yerlerini ve eklentilerini, özürlülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirmek, özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak gerekli tedbirleri almak ve özürlülerin görev yaptıkları kadronun gereği olan işleri yapabilmeleri için özür durumlarına göre gerek duyulan yardımcı ve destekleyici araç-gereçleri temin etmek zorundadır."*

Yönetmeliğin bu maddesi, engellilerin yaşama katılmaları ve çalışma şartlarının kolaylaştırılması açısından son derece önemli bir düzenlemedir. Özellikle hareket kabiliyetinde kayıp olan engel gruplarının sosyal yaşama ve çalışma hayatına katılmalarına engel olan en önemli sorunlardan birisi de binalar içersindeki düzenlemelerin yetersiz ve düzensiz olmasıdır. Kamu kurumlarının istihdam ettiği engelliler için yaptıkları özel düzenlemeler, bu binalara diğer engellilerin de gelmesini kolaylaştıracağından kamusal açıdan çok önemli bir yere sahiptir.

I–) 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu

4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 7. maddesi;

---

[3] Bu madde Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 12. maddesi ile değiştirilmiştir.

"Bu Kanuna ekli; 2. (II) sayılı listede yer alan kayıt ve tescile tâbi mallardan;

a) 87.03 (motor silindir hacmi 1.600 cm³'ü aşanlar hariç), 87.04 (motor silindir hacmi 2.800 cm³'ü aşanlar hariç) ve 87.11 G.T.İ.P. numaralarında yer alanların, sakatlık derecesi % 90 veya daha fazla olan malûl ve engelliler tarafından,

b) 87.03 (motor silindir hacmi 1.600 cm³'ü aşanlar hariç), 87.04 (motor silindir hacmi 2.800 cm³'ü aşanlar hariç) ve 87.11 G.T.İ.P. numaralarında yer alanların, bizzat kullanma amacıyla sakatlığına uygun hareket ettirici özel tertibat yaptıran malûl ve engelliler tarafından,

Beş yılda bir defaya mahsus olmak üzere ilk iktisabı,"

şeklinde bir düzenleme getirerek, engelliler tarafından kullanılacak araçlarla ilgili, özel tüketim vergisinden muafiyeti düzenlemektedir.

İ–) 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun

Demokrasinin gerçekleşmesi hiç şüphesiz bireylerin seçme ve seçilme haklarını kullanabilmeleriyle mümkündür. Her birey gibi engelliler de ülke yönetiminde yer almasını istedikleri partileri veya adayları seçme hakkına sahiptirler. Ancak seçim olgusu pratik hayatta bazı altyapı düzenlemelerini beraberinde getirmektedir. Oy verilecek yerlerin tespiti, oy verme işleminde kullanılan bölmeler, sandıkların düzenlenmesi gibi hususlara özen gösterilmesi gerekmektedir.

Bu Kanundaki düzenlemeler engellilerin ve özellikle oy kullanmayı zorlaştıracak türden engele sahip kimselerin demokratik haklarını kullanabilmelerini sağlaması açısından son derece olumludur.

Kanunun 36. maddesine göre *"seçim kütüğü yazımı sırasında, seçmenin oyunu kullanmasını engelleyecek bir özürlülüğü varsa, forma kaydedilir."*

Sandığın konulacağı yeri düzenleyen 74. maddeye göre *"sandıkların konulacağı yerleri ve oy verme işinin vaktinde sona ermesi için gerekli tedbirleri ilçe seçim kurullarının denetiminde sandık kurulu tespit eder. Sandıkların konulacağı yerlerin belirlenmesinde seçmenin oyunu kolaylıkla, serbestçe ve gizli şekilde verebilmesi gözetilir. Özürlü seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri için gerekli tedbirler alınır"*

Kanunun 90. maddesi ise oy verme işleminde engellilerin sıra beklemeyeceklerini ifade etmektedir. Madde hükmü uyarınca *"oy verme günü sandık başına gelecek seçmenler, sandık kurulu önüne başkan tarafından sıra ile birer birer alınırlar. Gebeler, hastalar ve sakatlar bekletilemezler. Yaşlılar önce alınabilirler."*

Oy verme işlemini düzenleyen 93. maddeye göre *"kapalı oy verme yerinde birleşik oy pusulasını katlayıp yapıştırdıktan sonra, seçmen burasını terkeder ve birleşik oy pusulasını sandığa bizzat atar. Körler, felçliler veya bu gibi bedeni sakatlıkları açıkca belli olanlar, bu seçim çevresi seçmeni olan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilirler. Bir seçmen birden fazla malule refakat edemez. Kural başkanı oyunu kullanan seçmene, kimlik kartını verirken, seçmen listesindeki adı hizasına imzasını attırdıktan sonra ayrıca sol elinin işaret parmağını çıkmayan özel boya ile*

boyayarak bastırır. İmza atamayanların parmak izinin alınmasıyla yetinilir. Bu parmağı olmayan seçmenin hangi parmağını bastığını yanına yazar. Hiç parmağı olmayan seçmenin boyun nahiyesini bu boya ile işaretler."

J–) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na 5378 sayılı Kanunun 30. maddesi ile eklenen Ek Madde 7 hükmüne göre *"sosyal güvenlik kurumlarına tâbi olmayan, bakıma muhtaç özürlülerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetinin resmî veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi sağlanır. Bakıma muhtaç özürlülere sunulacak bakım hizmetlerinin kapsamı ve bu hizmetleri verecek olan gerçek ve tüzel kişilerin izin, çalışma usûl ve esasları, denetlenmeleri ile ücretlendirme ve ödemeleri Kurumun koordinatörlüğünde, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.*[4] *Bakıma muhtaç özürlülere sunulacak bakım hizmetinin karşılığı olarak her ay için kişi başına belirlenecek tutar, iki aylık net asgari ücretten fazla olamaz. Bakıma muhtaç özürlülerin, Kurumca bakılanlar dışındakilerin bakım ücreti bu*

---

[4] Bu Yönetmelikler; "*Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik*", "*Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği*" ve "*Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği*" şeklinde düzenlenmiş ve her üç Yönetmelik de 30 Temmuz 2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

amaçla Kurum bütçesine konulacak ödenekten karşılanır."

Yine 2828 sayılı Kanuna 5378 sayılı Kanunun 30. maddesi ile eklenen Ek Madde 8'e göre *"işitme ve konuşma özürlülerine gerek görüldüğü hâllerde tercümanlık yapmak üzere illerde işaret dili bilen personel görevlendirilir. Personelin işaret lisanı öğrenmeleri için gerekli kursların düzenlenmesi sağlanır. Bu personelin görev ve yetkileri, çalışma koşulları ile ilgili usûl ve esaslar Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir."*

K–) 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

Sosyal Sigortalar Kanunu'nun yaşlılık aylığından yararlanma şartlarını düzenleyen 60. maddesine göre *"b) Sakatlığı nedeniyle vergi indiriminden yararlanmaya hak kazanmış durumda olan sigortalılardan; ilgili mevzuatı uyarınca, I. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az onbeş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3600 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak, II. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az onsekiz yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak, III. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az yirmi yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4400 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmaları şartıyla yaşlılık aylığından yararlanırlar. Sakatlığı nedeniyle vergi indiriminden yararlanması dolayısıyla yaşlılık aylığına hak kazanarak yaşlılık aylığı alanlar Kurumca kontrol muayenesine tabi tutulabilir."*

L–) 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu

406 sayılı Yasanın 4. maddesi ile *"Telekomünikasyon hizmetlerinin yürütülmesinde ve/veya telekomünikasyon altyapısı işletiminde ve bu hususlarda yapılacak düzenlemelerde aşağıdaki ilkeler nitelik ve nicelik itibarı ile gözönüne alınır:…j) Özürlü, yaşlı ve sosyal açıdan korunmaya muhtaç diğer kesimlerin özel ihtiyaçlarının dikkate alınması ve Kurum tarafından belirlenen ilkeler, kurallar ve şartlar uyarınca kullanıcılara ekonomik avantajlar ihtiva eden özel programlar sunulması"* hükmü getirilerek, bu alanda sunulacak hizmetlerde engellilerin dikkate alınması gerektiği hususu, Yasada özel olarak düzenlenmiştir.

M–) 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

Türk Medeni Kanunu'nun 340. maddesi, engelli çocukları olan anne ve babaların çocuklarına, genel ve mesleki eğitim sağlamakla yükümlü olduklarına işaret etmektedir. Madde uyarınca *"ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar. Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel özürlü olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve mesleki bir eğitim sağlarlar."*

Kanunun "**velayetin kaldırılması**" hususunu düzenleyen 348. maddesine göre *"çocuğun korunmasına ilişkin diğer önlemlerden sonuç alınamaz ya da bu önlemlerin yetersiz olacağı önceden anlaşılırsa, hakim… Ana ve babanın deneyimsizliği, hastalığı, başka bir yerde bulunması veya benzeri sebeplerden biriyle velayet görevini gereği gibi yerine getirememesi"* nedeniyle velayetin kaldırılmasına

hükmedebilecektir. Eski düzenlemede bu sebepler arasında "*ana ve babanın özürlü olması*" durumu da yer almaktaydı. 5378 sayılı Kanunla bu sebep ortadan kaldırılmıştır. Ancak hastalık hali de nihayetinde bir engel halidir. Bu nedenle hastalık kavramı yerine "*sağlık sebebi*" gibi genel bir yaklaşımın Kanunda yer almasının daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

Kanunun "**istek üzerine kısıtlama**" konusunu düzenleyen 408. maddesine göre *"yaşlılığı, sakatlığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin kısıtlanmasını isteyebilir."* Maddede sakatlık ve ağır hastalık halinin ayrı ayrı sayılması yerine yukarıda belirttiğimiz gibi "*sağlık sebebi*" şeklinde bir düzenleme daha yerinde olacaktır. Bu maddeden çıkarabileceğimiz bir başka sonuç da kanunkoyucunun engelliliğe ve hastalık haline farklı kavramlarmış gibi yaklaşmasıdır. Oysa engelli olmak ile hastalık hali yeti kaybı açısından aynı sonucu verir. Bunun da sebebi hastalık halinin engel türlerinden biri olmasıdır. Hastalığın geçici, engelliliğin kalıcı olduğu gibi inanış da eksik bir anlayıştır. Bazı engeller ortadan kalkabileceği gibi bazı hastalıklar da kalıcı olabilmektedir.

Eğitim ve öğrenim giderleriyle ilgili olarak Kanunun 674. maddesi *"çocukların eğitim ve öğrenimi için yapılan giderler sebebiyle geri verme yükümlülüğü, mirasbırakanın aksini arzu ettiği ispat edilmedikçe, ancak alışılmış ölçüleri aşan kısım için mevcut"* olduğunu ve *"Eğitim ve öğrenimini tamamlamamış olan veya sakatlıkları bulunan çocuklara, paylaşmada hakkaniyete uygun bir ödeme"* yapılacağını emretmektedir.

N–) 6831 Sayılı Orman Kanunu

Orman Kanunu'nun 71. maddesi şu düzenlemeyi getirmektedir: *"Genel hükümlere göre tazminat talebi ile mahkemeye müracaat hakları mahfuz kalmak üzere, yangın söndürülürken sakatlananlara sakatlık derecelerine göre, Orman Genel müdürlüğünce olay tarihindeki devlet memuru 1 inci derece son kademe brüt aylığının üç misline kadar, ölenlerin kanunî mirasçılarına ise bu miktarın beş misli para tazminat olarak verilir. Devlet memuru olup da sakatlanan veya ölenler hakkında genel hükümler tatbik olunur. Ayrıca bu memurlar birinci fıkra hükmünden de yararlanırlar. Yukarıda belirtilen ödemeler, mahkemeler tarafından hükmolunacak tazminata mahsup edilmez. Yaralanan ve hastalananların hastanelere nakli ve tedavi masrafları orman idaresine aittir. Bunlar Devlet ve kamu kuruluşlarına ait hastanelerde parasız tedavi edilir."*

O–) 4123 Sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun

4123 sayılı Yasanın 4. maddesi *"bu Kanun kapsamına giren yörelerde tabiî afet nedeniyle hayatını kaybeden yurttaşların birinci derecedeki yakınlarına hayatını kaybeden yurttaşların birinci derecedeki yakınlarına ve sakat kalanlara Gelir Vergisi Kanununun sakatlık indirimine ilişkin 31 inci maddesinde belirtilen esas ve usuller çerçevesinde Bakanlar Kurulunca belirlenecek miktarda yardım yapılabilir. Ödemeler Başbakanlıkça uygun görülecek fonlardan yapılır"* hükmüyle konuyla dolaylı olarak ilgili bir düzenleme getirmiştir.

Ö–) 4373 Sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu

Konuyla dolaylı olarak ilgili bir başka hüküm de 4373 sayılı Kanun'un 11. maddesindeki *"bu işlerde çalıştırılırken sakatlananların sakatlık derecelerine göre kendilerine ve ölenlerin ailelerine polis ve jandarma efradı için tatbik edilen esaslar dairesinde tazminat verilir. Yaralananlar veya sakatlananlar en yakın hastanelere sevk edilir. Bütün hastaneler bu yaralı ve sakatları hemen kabul ve tedaviye mecburdurlar. Devlet ve âmme müessesesi hastanelerinde bunlar parasız tedavi ettirilirler. Hususi hastanelerde yapılan tedavi bedelleri Hükümetçe ödenir"* hükmüdür.

P–) 3160 Sayılı Emniyet Teşkilatı Uçuş Hizmetleri Tazminat Kanunu

Şehitlik ve Sakatlık Tazminatını düzenleye 10. madde uyarınca;

"a) Pilot, pilot adayı ve uçuş ekibi personelinin uçuş hizmeti faaliyetlerinden,

b) Hangi meslek ve sınıfta olursa olsun; vazifeli olarak hava vasıtasında bulunan emniyet personeli ile, bir emniyet hizmetinin ifası için bu vasıtalarda bulunanlar araçta bulundukları sırada;

Şehit olmaları, sakat kalmaları veya yaralanmaları halinde kendilerine veya kanuni mirasçılarına, bu Kanun hükümleri uyarınca tazminat ödenir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Havacılık Daire Başkanlığına bağlı olarak görev alan sözleşmeli pilot ve uçuş ekibi personeli bu Kanunun sakatlık ve şehitlik tazminatı ile ilgili hükmünden aynen istifade eder.

Bu Kanundan yararlanan personel ayrıca 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanundan istifade edemez."

Görüldüğü gibi 3160 sayılı Yasa, 6831, 4123 ve 4373 sayılı Yasaların yukarıda belirttiğimiz hükümlerine benzer bir düzenleme getirmektedir.

R–) Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

Bazı engellilerin sunulan hizmetten yararlanabilmelerini sağlamak amacına yönelik olarak Yönetmeliğin 5/u maddesi uyarınca *"yayınlarda, insanların bedensel ve zihinsel engelleriyle ilgili duyarlılıkları dikkate alınmalı, engelli izleyicilerin yayınları izlemelerini sağlamak amacıyla (işaret dili, alt yazı vb.) gerekli düzenlemelerin yapılmasına özen gösterilmelidir"* hükmü getirilmiştir.

Kanaatimizce "duyarlılığın dikkate alınması" önemli bir olgudur. Bununla beraber, duyarlılığın ihlâl edildiği durumlarda çeşitli yaptırımların devreye gireceğinin, bu maddede detaylı olarak düzenlenmesi yerinde olacaktır.

Özellikle bazı komedi programlarında rol gereği olarak kişiler, birbirlerine karşı "gerizekalı, idiot, embesil, spastik, kör, sağır" gibi çeşitli engel türlerini kapsamına alan sözler sarfetmektedirler. Bu hususta yayın kuruluşları ve ilgili programın yazar veya oyuncularına daha dikkatli ve duyarlı olmaları gerektiği, resmi

yollarla hatırlatılmalıdır. Tekrarı halinde ise çeşitli yaptırımlar gündeme gelmelidir.

Engellilerin yayınları izlemelerini kolaylaştıracak olan işaret dili ve alt yazı uygulamaları oldukça yararlı yöntemlerdir. Ancak, madde hükmünden de anlaşılacağı üzere bu bir zorunluluk olmaktan ziyade, bir "özen gösterme temennisi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yayın kuruluşlarının, bu tür yöntemleri kullanmaları açısından zorlanması gerektiği kanaatindeyiz.

S–) 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu

Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42 nci maddesinin 1. fıkrasına göre *"özürlülerin yaşamı için zorunluluk göstermesi hâlinde, proje tadili kat maliklerinin en geç üç ay içerisinde yapacağı toplantıda görüşülerek sayı ve arsa payı çoğunluğu ile karara bağlanır. Toplantının bu süre içerisinde yapılamaması veya tadilat talebinin çoğunlukla kabul edilmemesi durumunda; ilgili kat malikinin talebi üzerine bina güvenliğinin tehlikeye sokulmadığını bildirir komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alınacak tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım ve tesis yapılır. İlgili merciler, tasdikli proje değişikliği veya kroki taleplerini en geç altı ay içinde sonuçlandırır. Komisyonun teşkili, çalışma usûlü ile özürlünün kullanımından sonraki süreç ile ilgili usûl ve esaslar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından müştereken hazırlanacak yönetmelikle belirlenir.*

Madde, engellilerin yaşam alanlarının düzenlenmesi açısından oldukça önemlidir. Buna karşılık, "*proje tadilinin kat maliklerinin yapacağı toplantıda görüşülmesi*" aşaması işlevsizdir. Çünkü bu toplantıda engelli kişi için olumsuz

sonuç çıksa (veya toplantı yapılmasa) bile engelli, komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alacağı tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım veya düzenleme yapabilmektedir.

Proje tadili ile ilgili bahsi geçen Yönetmelik ise "Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"tir.[5] Komisyon ise Yönetmeliğin madde 6/1 hükmü uyarınca yapının bulunduğu yerin belediyesi veya il özel idaresi müdürlüğü (genel sekreterliği) tarafından oluşturulmaktadır.[6]

---

[5] 22 Nisan 2006 tarihli ve 26147 sayılı Resmi Gazete.

[6] Yönetmeliğin 6/2 maddesi uyarınca Komisyon şu kişilerden oluşmaktadır: "*a) Yapının ilgili proje müellifleri, b) Bayındırlık ve İskan Müdürlüğünden bir üye; mimar veya inşaat mühendisi, c) Belediye veya il özel idaresinden bir üye; mimar veya inşaat mühendisi, ç) İl sağlık müdürlüğü, üniversiteler veya tabipler odasından özür grubuna uygun bir doktor, d) Valilikçe belirlenecek, özürlüler alanında faaliyet gösteren dernek, federasyon veya konfederasyondan; münhasıran tadilat talebinde bulunanın özür grubuna mensup bir temsilci, e) Meslek odalarından bir üye; mimarlar odası veya inşaat mühendisleri odasından bir üye." Yönetmeliğin 6/4 maddesine göre "Komisyonda; en az üç üyenin doktorluk, mimarlık ve inşaat mühendisliği mesleklerinden olması gerekir." Bununla birlikte Yönetmeliğin 6/3 maddesi uyarınca "Komisyon, ruhsat vermeye yetkili kurumun üyesinin başkanlığında toplanır.*"

Ş–) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

657 sayılı Yasanın ,engellilerin devlet memurluğuna alınmalarını düzenleyen 53. maddesine göre *"mevzuata uygun olmak kaydıyla; özürlülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Özürlülerin Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel özürlülerin hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir."*

Yasanın Ek Madde 39 hükmüne göre ise *"devlet memurlarının, hayatını başkasının yardım veya bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede özürlü olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen eşi, çocukları ile kardeşlerinin, memuriyet mahalli dışında resmî veya özel eğitim ve öğretim kuruluşlarında eğitim ve öğretim yapacaklarının özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından belgelendirilmesi hâlinde, ilgilinin talebi üzerine eğitim ve öğretim kuruluşlarının bulunduğu il veya ilçe sınırları dahilinde kurumunda bulunan durumuna uygun boş bir kadroya ataması yapılır."*

Engelli memura yardımcı araç ve gereçlerin temin edilmesi zorunluluğu, yukarıda incelediğimiz "Reasonable Accommodation-Makul Uyum/Yerleştirme" kavramının bir yansıması olmaktadır. Maddede "yardımcı araç ve gereçlerin" temin edileceği hüküm altına alınmıştır; buna karşılık erişimi kolaylaştırabilecek bina içi ve

dışı düzenlemelere yer verilmemiştir. Her ne kadar kamu binalarının engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi faaliyeti, bir süreç olarak 07.07.2006 tarihinde başlatılmış bulunsa da, yukarıdaki madde hükmünde ayrıca yer alması daha yararlı olacaktı.

T–) 1512 Sayılı Noterlik Kanunu

1512 sayılı Noterlik Kanununun 73. ve 75. maddelerinde işitme, konuşma veya görme engelli kişiler için noter işlemleriyle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kanunun 73. maddesine göre *"noter, ilgilinin işitme, konuşma veya görme özürlü olduğunu anlarsa, işlemler özürlünün isteğine bağlı olmak üzere iki tanık huzurunda yapılır. İlgilinin işitme veya konuşma özürlü olması ve yazı ile anlaşma imkânının da bulunmaması hâlinde, iki tanık ve yeminli tercüman bulundurulur."*

Kanunun 75. maddesi ise *"bir noterlik işleminde imza atılmış veya imza yerine geçen el işareti yapılmış olmasına rağmen, ilgilisi ister veya adına işlem yapılan ve imza atabilen görme özürlüler hariç olmak üzere noter, işlemin niteliği, imzayı atan veya el işaretini yapan şahsın durumu ve kimliği bakımından gerekli görürse, yukarıdaki fıkradaki usûl dairesinde ilgili, tanık, tercüman veya bilirkişinin parmağı da bastırılır. Mühür kullanılması hâlinde parmağın da bastırılması zorunludur"* şeklinde bir düzenleme getirmektedir.

U–) 3289 Sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun

3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 2. maddesinin (o) bendine göre *"özürlü bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin özürlülerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, özürlü bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak"* Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün görevleri arasında yer almaktadır.

Engellilerin sporla iştigal etmeleri konusunu ikiye ayırarak incelememiz gerekmektedir. Birincisi, engellilerin profesyonel anlamda belli bir kulüp veya federasyona bağlı olmaksızın, bireysel olarak yaptıkları sporlardır. Bunlar herkesin zayıflamak, form tutmak veya eğlenmek maksadıyla yaptığı günlük spor faaliyetleridir. Genelde yüzme, vücut geliştirme gibi alanlarda çeşitli spor merkezlerinde yapılan bu sporlar için spor merkezleri yeterli olmaktadır. Engelliler de kendi durumları izin verdiği ölçüde bu sporlarla ilgilenmektedirler. Ancak bu konudaki sorun, diğer alanlarda olduğu gibi spor merkezlerine erişim ve spor merkezi içinde hareket kabiliyetini kolaylaştıran düzenlemelerdir.

İkincisi ise engellilerin kendilerine özgü spor dallarında yaptıkları spor faaliyetleridir. Engelli bireylerin bir kısmının engelsizlerle aynı grupta spor yapabilmesi mümkünken bazı engel grupları, kendilerine özgü bir sistemde oluşturan dallarda spor yapmaktadırlar. Tekerlekli sandalye basketbolü ve işitme engelliler

sporları, buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu spor dalları için spor merkezlerine ulaşımın sağlanmasının yanında, ayrıca teknik donanım veya yardımcı araç ve gereçler gerekebilir. Engellilerin spor yapabilmesi için, sporla ilgilenen hem idari hem de özel kuruluşların bu tür tedbirleri alması gerekmektedir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün ilgili hükmü yararlı görünmesine rağmen, yeterli düzenlemelerin yapılmaması halinde devreye girecek yaptırımları ihtiva etmemektedir. Kanaatimizce; kuruluşları engellilere yönelik düzenlemeler yapmaya zorlayıcı yaptırımların da maddede özel olarak yer alması gerekmektedir.

Ü–) 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 17. maddesinin 4. fıkrasının s) bendine göre *"özürlülerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programları"* katma değer vergisinden muaftır.

II–) ULUSLARARASI METİNLERDE ENGELLİ HAKLARI - İLGİLİ ANLAŞMA VE SÖZLEŞMELER

Uluslararası anlaşmalar ve evrensel nitelikte metinlerde de engellilere ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Bazı hallerde bu tür uluslararası metinler oldukça önemli rol oynamaktadırlar. Anayasanın 90. maddesine göre *"usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre*

yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Görüldüğü gibi Anayasa, uluslararası anlaşmalara büyük önem vermektedir. Usulüne uygun yürürlüğe konulmuş olması şartıyla uluslararası anlaşmalar kanun hükmünde sayılmaktadır. Daha ötesi, bu anlaşmaların Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulması imkanı da ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Ayrıca, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların, mevcut Türk kanunlarıyla çelişmesi halinde uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınacağı kabul edilmiştir. Uluslararası anlaşmaların iç hukuktaki konumları tartışmalı olsa da;[7] sonuçta Anayasa, uluslararası anlaşmaları büyük ölçüde

---

[7] Uluslararası anlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yeri, yargısal denetime tabi tutulup tutulamayacakları ve ayrıca iç hukuk kurallarıyla çelişmesi halinde hangisinin üstün tutulacağı hususları doktrinde tartışma konusudur. Detaylı bilgi için bkz. Gözübüyük, A. Şeref – Gölcüklü, Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 11. Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 5. Bası, Ankara 2004, s. 19-20; Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara 2005, s. 207-215; Arıkoğlu, Enver, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının Türk Hukukunda Uygulanması", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 97 vd.; Başlar, Kemal, "Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası

önemsemektedir.

O halde konumuz açısından, engellilerin temel hak ve özgürlükleriyle ilgili olan ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan uluslararası anlaşma hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu iddia edilemez. Bununla birlikte bu anlaşma hükümlerinin milli hukuk kurallarıyla aynı konuda farklı düzenlemeler getirmesi nedeniyle bir uyuşmazlık çıkması halinde üstünlük, uluslararası anlaşma hükümlerindedir.

Engelliler ve engelli haklarıyla ilgili pek çok uluslararası doküman mevcuttur. aşağıda bunlardan konuyla ilgili temel, önemli uluslararası anlaşma ve belgelere ve

---

Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 315 vd.; Pazarcı, Hüseyin, "Türk Hukukunda Andlaşmalar İle Yasaların Çatışması", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 652 vd.; Karagülmez, Ali, "5170 Sayılı Yasa'yla Anayasa'nın 90. Maddesinde Yapılan Değişikliğe Bir Bakış", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 165 vd.; Gülmez, Mesut, "Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 150 vd.; Şahbaz, İbrahim, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 185 vd.; Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap, Gözden Geçirilmiş 10. Bası, Ankara 2004, s. 25-38; İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son), Ulusal Toplantı, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi (TBB-İHAUM), 5 Kasım 2004 (Panel), Adliye Sarayı, Ankara.

yine bunların konuyla ilgili önemli düzenlemelerine yer verilmiştir.

A–) Cenevre Sözleşmesi

Gazi Mustafa Kemal tarafından, çocuk hakları bağlamında engelli çocuklardan da bahseden ve Kasım 1923 tarihinde kabul edilmiş uluslararası bir sözleşmedir.[8]

Sözleşmede çocukların bedenen ve ruhen korunmaları, ahlâklı yetiştirilmeleri, açlık, hastalık ve kimsesizlik durumunda sahiplenilmeleri, felaket zamanlarında ilk yardım görenlerden olmaları gerektiği ve sömürülere karşı korunmaları gerektiği konuları yer almaktadır.[9]

B–) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin[10] amacı insanların sahip olduğu

---

[8] I. Özürlüler Şûrası, s. 82. Detaylar için bkz s. 82-83.

[9] Hancı, İ. Hamit, bkz. http://www.med.ege.edu.tr/~hanci/istismarhukuk.htm , UNICEF Türkiye, Dünya Çocuklarının Durumu 2005, bkz. www. unicef. org/ turkey/wd/_dcd05d1.doc

[10] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini 10 Aralık 1948 tarihinde kabul etmiştir. Beyannamenin Türkiye'de uygulanması, Bakanlar Kurulu'nun 6 Nisan 1949 tarihindeki toplântısında 3/9119 sayı ile kararlaştırılmış ve 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmi Gazetede

temel hakları göstermektir. Beyannamede doğrudan engellilerin haklarıyla ilgili bir madde olmamasına rağmen 25. maddesinde *"herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir"* şeklinde bir hükümle, sakatlık nedeniyle geçim sıkıntısı durumunda olanların güvenlik haklarına sahip olduğu kabul edilmiştir.

Beyannamenin 2. maddesinde Herkesin *"ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden"* yararlanabileceği öngörülmüştür. Burada engellilere yönelik bir ifade yer almamakla birlikte, engellileri "**herhangi başka bir ayrım**" grubuna dahil etmemiz gerekmektedir.

---

yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Özürlülerle İlgili Mevzuat, Ankara 2002, s. 2. Detaylı bilgi için bkz. Korkusuz, M. Refik, Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul 1998, s. 46-57.

C–) Birleşmiş Milletler Genel Konseyi Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirgesi

Bildirge[11], zihinsel ve bedensel engellilerle ilgili çeşitli tedbirler getirmektedir. Bildirgenin 11/a ve 11/c maddeleri sosyal güvenlik ve sosyal refah açısından, 19/d maddesi ise engellilerin topluma katılımı ve ayrımcılığa uğramamasına yönelik düzenlemeler getirmektedir.

Ç–) Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi

Birleşmiş Milletler tarafından çıkarılan ve engelli haklarını uluslararası platforma taşıyan ilk uluslararası belgelerden olan Sakat Hakları Bildirisi[12], doğrudan engellilere yönelik bir belgedir. On üç maddeden oluşan bildirinin 1. maddesinde sakat kavramı tanımlanmıştır.

Diğer maddelerde de sırasıyla, bütün sakatların ayrım gözetilmeksizin eşit olduğu (madde 2), aynı yaşta olan sakat birey ile sakat olmayanın aynı haklara sahip olduğu (madde 3), sakat kişilerin de medeni ve siyasi haklara sahip olduğu (madde

---

[11] Declaration on Social Progress and Development Proclaimed by General Assembly resolution 2542 (XXIV) of 11 December 1969, bkz. http:// www. ozida. gov.tr /raporlar /uluslararasi/bmsistemindeozurluluk.htm

[12] 9 Aralık 1975 tarihli ve 3447 no'lu Sakat Hakları Bildirisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca çıkarılmış ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi devamında yer almaktadır. Özürlülerle İlgili Mevzuat, s. 3.

4), sakatların kendi kendilerine yeterli olmaları için önlemler alınması gerektiği (madde 5), sakatların tıbbi, psikolojik ve fonksiyonel tedavi haklarına sahip oldukları (madde 6), ekonomik ve sosyal haklara sahip olup iş elde etme haklarının olduğu (madde 7), ekonomik ve sosyal plânlamalar yapılırken sakatların dikkate alınması gerektiği (madde 8), sakat kişilerin sosyal, yaratıcı ve eğlendirici faaliyetlere katılma haklarının olduğu, sakat kişinin durumu veya gelişmesi için gerekli isteklerinden başka bir ayrıcalığa tabi tutulamayacağı (madde 9), sakat kişilerin her türlü istismardan; ayrımcı, kötüye kullanılabilecek olan ve haysiyet kırıcı yasa ve davranışlardan korunması gerektiği (madde 10), sakatların varlıklarının ve mallarının korunması için yeterli yasal yardımı sağlamaya muktedir olabilmelerini (madde 11), sakatların kendi haklarıyla ilgili olarak her zaman kendilerine ait kuruluşlarla görüş alış verişi içinde olabilmelerini (madde 12), bildiride yazan hakların her türlü vasıta ile sakatlara ve ailelerine duyurulması gerektiği (madde 13) yer almaktadır.

D–) Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Çocuk Hakları Bildirisini 20 Kasım 1959 tarihinde kabul etmiştir. Bu haliyle bir bildiri olan ve bağlayıcılığı olmayan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bir sözleşme olması ve tarafları bağlaması 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmesiyle birlikte gerçekleşmiştir.[13] Bildirinin 5. maddesine göre *"bedenen, zihnen ve sosyal özürlü olan çocuklara, durumlarının gereğine uygun özel muamele yapılmalı, özel eğitim ve*

[13] Ünal, s. 46. Detaylar için bkz. Korkusuz, s. 77-78.

bakım sağlanmalıdır."[14]

E–) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Sözleşmenin[15] 23. maddesinde, engelli çocukların saygınlıkları ve kişiliklerinin korunması, bakımları ile anlaşamaya taraf devletlerin yapacağı bilgi alış verişi ile ilgili hükümler düzenlenmektedir.

F–) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS[16], engelliler için özel bir düzenleme getirmemektedir. Sözleşmenin hükümlerinden engelli hakları açısından ilk akla gelen 14. maddedir. 14. maddeye göre *"bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa sahip olma, servet, doğuş veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrım gözetilmeksizin sağlanır."* Madde aynı veya benzer durumda olan kişileri haksız

---

[14] Özürlülerle İlgili Mevzuat, s. 4.

[15] 9.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun" ile kabul edilmiştir. İlgili maddeler için bkz. Akzambak, Mehmet, Lozan'dan Günümüze Taraf Olduğumuz Uluslararası Sözleşmeler, Onaya İlişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla, İnsan Hakları IV, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998, s. 1400.

[16] Detaylı bilgi için bkz. Korkusuz, s. 82 vd.

farklı muameleye karşı korumaktadır.[17]

Bununla birlikte diğer maddeler arasında da engellilerin yaşamlarıyla ilgili ihlale konu olabilecek durumlar söz konusu olabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ilgili kararında[18], kol, bacak ve böbreklerinden hasta olan şahsın, karakolda ve cezaevinde tutulurken engelliler için uygun koşullar bulunmadığı nedeniyle sıkıntı çekmesi iddiasını haklı görmüş ve bu durumu kötü muamele olarak değerlendirmiş, Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali olarak saymıştır.

G–) Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı[19] 18 Ekim 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Şubat 1965' te yürürlüğe girmiştir. Bu Şart, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ekonomik ve sosyal haklar bakımından*" karşılığıdır.[20]

---

17 Gözübüyük/Gölcüklü, s. 400.

18 Price-Birleşik Krallık Davası, 10.07.2001 tarih (33394/96), Karar No:2150.

19 18/10/1961 tarihinde Torino'da imzalanmıştır, 16.6.1989 tarih ve 3581 sayılı Avrupa Sosyal Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanmıştır. Metin için bkz. Akıllıoğlu, Tekin, Çalışma Yaşamını Düzenleyen Uluslararası Belgeler, Ankara 1995, s. 307 vd. Detaylı bilgi için bkz. Çiçekli, Bülent, Avrupa Sosyal Şartı, Temel Rehber (Çeviri), Ankara 2001, s. 19 vd.; Korkusuz, s. 129-142.

20 Ünal, s. 74.

Avrupa Sosyal Şartı içinde engellilerin de yer aldığı bir çok maddeden oluşmaktadır. Engellilere yönelik başlıca maddeler, 1. bölümde yer alan 15. maddeye göre *"Özürlü kimseler, özürlerinin nedeni ve niteliği ne olursa olsun, mesleki eğitim, rehabilitasyon ve topluma yeniden intibak hakkına sahiptir."*

2. bölümünde Çalışma Hakkı (madde 1), Mesleğe Yöneltme Hakkı (madde 9), Mesleki Eğitim Hakkı (madde 10) ve Bedensel ya da Zihinsel Özürlülerin Mesleki Eğitimi, Mesleğe ve Topluma Yeniden İntibak Hakkı (madde 15) düzenlenmiştir.[21]

Ğ–) Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Sözleşmesi

ILO Sözleşmesi[22], engellilerin çalışma hakları ve mesleki rehabilitasyonlarıyla ilgili önemli düzenlemeler getirmektedir. Türkiye bu

---

[21] İlgili maddeler için bakınız Özürlülerle İlgili Mevzuat, s. 4-5; Ünal, s. 74-76; Akzambak Mehmet, Lozan'dan Günümüze Taraf Olduğumuz Uluslararası Sözleşmeler, Onaya İlişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla, İnsan Hakları III, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Tüm ILO ve Avrupa Konseyi Sözleşmeleri, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998, s. 1198 vd; Çiçekli, s. 177 vd.

[22] İlgili hükümler için bakınız Özürlülerle İlgili Mevzuat, Ankara 2002, s. 5-9. Uluslararası Çalışma Örgütünün engellileri ilgilendiren başkaca sözleşmeleri de mevcuttur, detaylar için bkz. Uşan, s. 70 vd.

sözleşmeyi 8/7/1999 tarihli ve 4407 sayılı Sakatların Meslekî Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (ILO) Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylamıştır.[23]

Sözleşmenin 1. maddesine göre;

"1- Bu sözleşmenin amaçları açısından "sakat" terimi, uygun bir iş temini muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri kabul edilmiş, fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir bireyi ifade eder.

2- Bu sözleşmenin amaçları açısından, her üye ülke, mesleki rehabilitasyonun gayesini, bir sakatın, uygun bir iş edinmesi, sürdürmesi, sürdürmesi ve işinde ilerlemesini muktedir kılmak ve bu şekilde sakatın topluma entegrasyonunu veya reentegrasyonunu kolaylaştırmak, geliştirmek şeklinde dikkate alır.

3- Bu Sözleşme hükümleri her üye tarafından ulusal şartlara uygun ve ulusal tatbikatla bağdaşan önlemler vasıtasıyla uygulanır.

4- Bu Sözleşme hükümleri, her kategorideki sakatlara uygulanır."[24]

H–) AGİT - Moskova İnsani Boyut Toplantısı

Toplantıda insan haklarıyla ilgili çeşitli konularda kararlar alınmıştır.

---

[23] 10 Temmuz 1999 tarihli ve 23751 sayılı Resmi Gazete.

[24] http://www.iskur.gov.tr/mydocu/mevzuat/ilo13.htm (31.01.2006)

Sakatların insan haklarının korunması da bu kararlar arasında yer almaktadır.[25] Toplantıda, engellilerin insan haklarının korunması (40.1), topluma katılımda fırsat eşitliği (40.2), engellilerin kendilerini ilgilendiren konularda kararlara katılmaları (40.3), işçilerin eğitimi ve sosyal rehabilitasyon (40.4), engellilerin kamusal bina ve hizmetler, ulaşım ve kültürel alanlara erişim (40.5) hakları kabul edilmiştir.[26]

I–) Avrupa Birliği Avrupa Temel Haklar Şartı

Avrupa Temel Haklar Şartı, Avrupa Parlamentosu tarafından 2 Ekim 2000 tarihinde kabul edilmiş; eşitliği düzenleyen üçüncü bölümünde sakatların haklarına yer vermiştir.[27] Şartın 20. maddesinde yasalar karşısında herkesin eşit olduğu belirtilmiş; 21. maddede ise cinsiyet, ırk, renk…engellilik/özürlülük gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamayacağı vurgulanmıştır.[28]

---

[25] Ünal, s. 55.

[26] Anlaşma metni için bkz. http://www.osce.org/documents/odihr/ 1991/10 /13995 _en.pdf

[27] Ünal, s. 63-64.

[28] Anlaşma metni için bkz. http:// www. ozida. gov. tr/raporlar/ uluslararasi /ab/ ABmuktesebati / abtemelhaklarsarti /abtemelhaklarsarti.doc

İ–) İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Sözleşme

İnsan kaynakları, istihdam, mesleki eğitim ve mesleki rehberlik gibi konularda çeşitli düzenlemeler öngören bu sözleşmenin[29] engellilere de yer veren 3/1 maddesinde şu hüküm yer almaktadır:[30] "*Her üye, tüm sakat ve özürlüler için hazırlanacak özel programlar da dahil olmak üzere, tüm çocuklara, gençlere ve yetişkinlere kapsamlı enformasyon sağlamak ve mümkün olan en geniş rehberlik amacıyla, istihdama ilişkin sürekli bilgi temini dahil mesleki rehberlik sistemlerini tedricen yaygınlaştıracaktır.*"[31]

J–) Sosyal Haklara Erişim Konferansı - Malta Deklarasyonu

Deklarasyon (Malta, 14-15 Kasım 2002)[32] doğrudan engelli haklarına yönelik

---

[29] 12.12.1992 tarihli ve 21433 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan, 26.11.1992 tarihli ve 3850 sayılı "İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" ile kabul edilmiştir.

[30] Metnin tamamı için bkz. Akzambak Mehmet, Lozan'dan Günümüze Taraf Olduğumuz Uluslararası Sözleşmeler, s. 1240 vd.; Akıllıoğlu, Çalışma Yaşamı, s. 283 vd.

[31] Akzambak, s. 1245.

[32] Deklarasyon için bkz. http://www.korlerfederasyonu.org.tr/malta.htm

olmayıp, sosyal haklara erişimi kolaylaştırmak yönüyle engellileri ilgilendirmektedir. Bu Konferans ile katılımcı devletler, bireylerin sosyal haklara ulaşmasını sağlayacak önlemler almak, ayrımcılığı önlemek ve kaynak kullanımı gibi sosyal haklarla ilgili hususlarda karara varmışlardır.

K–) Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar,

Bilinçlendirme, Tıbbi Bakım, Rehabilitasyon, Yardım Servisleri, Ulaşılabilme, Eğitim, İstihdam, Gelirin Korunması ve Sosyal Güvenlik, Aile Hayatı ve Kişisel Bütünlük, Kültür, Eğlence ve Spor, Din, Bilgi ve Araştırma, Politikaların (Hareket Tarzlarının) Belirlenmesi ve Plânlanması, Yasama, Ekonomik Politikalar, İş Koordinasyonu, Sakatların Örgütlenmesi, Personel Eğitimi, Standart Kararların Yürütülmesinde Sakatlarla İlgili Programların Değerlendirilmesi ve İzlenmesi, Teknik ve Ekonomik işbirliği, Uluslararası İşbirliği ve İzleme Mekanizması başlıkları altında kabul edilen düzenlemeler; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, 20 Aralık 1993 tarihinde yapılan 48. toplantıda, 48/96 sayılı kararla kabul edilmiştir.[33]

[33] http://www.korlerfederasyonu.org.tr/standart_kurallar.htm (31.01.2006)

L–) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Zihinsel Özürlülerin Haklarına İlişkin Bildirge

Yedi maddeden oluşan Bildiride[34] (20 Aralık 1971) zihinsel engellilerin haklarıyla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

M–) Avrupa Birliği Amsterdam Antlaşması

2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren bu Anlaşmanın[35], engellilere yönelik ayrımcılık yapılmasını yasaklayan 13. maddesi önemlidir. Maddede cinsiyet, ırk, etnik köken, din ve inanç, yaş ve engellilik gibi konularda ayrım yapılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

N–) Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı

Viyana Deklarasyonu[36] (14-25 Haziran 1993), insan hakları konusundaki Dünya Konferansında kabul edilmiş, konferansta tüm insanların özgür ve eşit doğduğu, özürlüleri de içeren insan haklarının evrensel olduğu vurgulanmıştır.[37]

---

34 Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, Proclaimed by General Assembly resolution 2856 (XXVI) of 20 December 1971. Detaylı bilgi için bkz. http: //www. ozida.gov.tr/ raporlar/uluslararasi/bmsistemindeozurluluk.htm

35 Anlaşma için bkz. http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm

36 Deklarasyon hakkında bilgi için bkz. Ünal, s. 48.

37 I. Özürlüler Şûrası, s. 57.

O–) Avrupa Topluluğu'nun İlgili Kararları

Avrupa Topluluğu engelli haklarına ve özellikle ayrımcılıkla mücadeleye büyük önem vermektedir. Avrupa Komisyonu'nun bu konularda aldığı başlıca kararlar şunlardır[38]:

1– Engelli kişiler için "*Park Kartı*" uygulaması[39],

2– Engelli insanlar için eşit istihdam olanakları[40],

3– Engelli kişiler için bariyersiz Avrupaya doğru[41],

4– Ayrımcılıkla mücadele için birleştirici hareket programı[42],

---

[38] Dokümanlara www.europa.eu.int sitesinden ulaşılmıştır. Bazı dokümanların Türkçe çevirileri ve detaylı bilgi için bkz. http:// www. ozida. gov.tr /raporlar /uluslararasi /abveozurluluk.htm

[39] Council Recommendation of 4 June 1998 on a parking card for people with disabilities, (98/376/EC), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[40] Council Resolution of 17 June 1999 on Equal Employment Opportunities for People with Disabilities, 2.7.1999, Official Journal of the European Communities, (1999/C 186/02). www.europa.eu.int

[41] Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities, Commission of the European Communities, Brussels, 12.05.2000, COM(2000) 284 final. www.europa.eu.int

5– İstihdamda ve işte eşit muamele[43],

6– 2003 Avrupa engelliler yılı ilanı[44],

7– e–Erişimi –Engellilerin bilgi tabanlı topluma erişimini– sağlamak[45],

8– Engelli öğrencilerin eğitim ve öğretiminde fırsat eşitliği[46],

9– Engelli kişilerin kültürel faaliyetlere erişimi[47],

---

[42] Council Decision of 27 November 2000, establishing a Community action programme to combar discrimination (2001 to 2006), (2000/750/EC), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[43] Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[44] Council Decision - On the European Year of People with Disabilities 2003, Brussels, 29.05.2001 COM(2001) 271 final, 2001/0116 (CNS); (2001/903/EC), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[45] Council Resolution on 6 February 2003, "eAccessibility"- improving the access of people with disabilities to the knowledge based society, (2003/C 39/03), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[46] Council Resolution of 5 May 2003 on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training, (2003/C 134/04), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

10– Engelli kişilerin istihdam ve sosyal entegrasyonunun sağlanması[48],

11– Engelliler için fırsat eşitliği: Avrupa eylem plânı[49],

12– 2003 Avrupa engelliler yılı değerlendirmesi [50], (Genişlemiş Avrupa Birliği'nde engelli kişiler).[51]

---

[47] Council Resolution of 6 May 2003 on accessibility of cultural infrastructure and cultural activities for people with disabilities, (2003/C 134/05), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[48] Council Resolution of 15 July 2003 on promoting the employment and social integration of people with disabilities, (2003/C 175/01), Official Journal of the European Communities. www.europa.eu.int

[49] Equal opportunities for people with disabilities: A European Action Plân Brussels, 30.10.2003, COM(2003) 650 final. www.europa.eu.int

[50] On the implementation, results and overall assessment of the European Year of People with Disabilities 2003, Brussels, 13.10.2005, COM(2005) 486 final. www.europa.eu.int

[51] Situation of disabled people in the enlarged European Union: the European Action Plân 2006-2007, Brussels, 28.11.2005, COM (2005) 604 final. www.europa.eu.int

III–) ENGELLİ HAKLARININ KORUNMASINDA VERİMLİLİK VE ETKİN DENETİM İHTİYACI

Engellilere, "salt" bazı haklar tanımak yeterli değildir. Hatta bunları pratik olarak yerine getirmek de yeterli değildir. her şeyden önce, hakkın tanınması yetmez, "**etkin**" olarak hayata geçirilmesi gerekir. "*Etkin olarak hayata geçirilmesi gerekir*" demekteyiz; zira bazı hallerde bu tür uygulamalar sadece göstermelik olarak yerine getirilmektedir. Örneğin engellilere kolaylık olması amacıyla özel tuvalet yaptıran bir kurumun, bahçe girişinde rampa bulunmamaktadır. Tekerlekli sandalye binaya giremedikten sonra bina içerisinde özel tuvalet yaptırmak ne kadar anlamlıdır? O halde genel olarak engelliyi göz ardı etmeyen bir bilince ihtiyaç vardır. Önlemler şeklî olarak değil, bilerek, isteyerek ve düşünerek alınmalıdır. "*Mevzuatta belirtilen şartları yerine getirerek engelliler için yapılması gerekeni yaptım*" anlayışı yıkılmalıdır. Engellilere yönelik tedbirler formalite değildir, doğrudan yaşam ile ilgilidir.

Engelli hakları hem anayasa hem de diğer kanunlarla çok sıkı korunmalarına ve engelliler birçok hakka sahip olmalarına rağmen engelliler sosyal yaşmadan uzak kalmaktadırlar. Başka bir ifadeyle mevzuatla ilgili her hangi eksiklik olmamasına rağmen sistem yine de işlememektedir. Bu durum engellilere karşı olan zihniyetin değişmemesi ve gelişmemesidir.

Engellilerin dikkate alınmamasının temelinde yatan irade, bazı hallerde kasıtlı olmayıp ihmâl biçimindedir. Bunun çözümü de zabıta faaliyetlerinden ziyade eğitimdir. Ancak eğitimle verilecek bilinç uzun süreli bir çaba olacağından ve bu

uzun sürede belki de milyonlarca engelli ve engelli ailesi mağdur olacağından, engelli haklarının etkin olarak yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi için idarî bir yapılanmaya ihtiyaç olduğu kanaatimizce şüphesizdir. Görevi engellilere tanınan hakların kamu kurumları ve özel şahıslarca ne derece dikkate alındığını tespit etmek olan, bağımsız, mutlak teftiş ve denetleme yetkisine sahip müfettişlik birimlerinin oluşturulması yararlı olur.

Bununla birlikte gereken hukuki veya fiziki düzenlemelerin yapılmamış olması halinde ciddi yaptırımların da söz konusu olması gerekir. Kamu kurumları açısından idari soruşturmayı harekete geçirecek hükümlere ihtiyaç vardır. Engelli kişi bir kamu kurumu tarafından ayrımcılığa uğrarsa veya hakkı zayii olursa adli veya idari mahkemelerde dava açarak hakkını arayabilir. Ancak idarenin düzgün işleyişi açısından öngörülmüş olan iç disiplin kurallarının içine engelli ayrımcılığına karşı koruyucu tedbirler eklenmeli ve bunların ihlali halinde idari soruşturma mekanizması da devreye girebilmelidir.

Türk Ceza Kanunu'nda engellilere yönelik hükümler, bazı suçların işlenmesinde mağdurun "*Beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişi*" (81, 86, 94, 96, 102, 109, 142, 149. maddeler) veya "*bedensel veya ruhsal bakımdan özürlü*"(madde 278) kişi olması nedeniyle ağırlaştırıcı sebep olarak düzenlenmiştir. 99, 102 ve 103. maddelerde ise suç sonucunda kişinin "*beden veya ruh sağlığı bakımından bir zarara uğraması*" ağırlaştırıcı sebep olarak düzenlenmiştir. 229. maddede ise "*beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseler*"den bahsedilmektedir.

Bu maddeler içinde 278. madde dışındaki hükümler engellileri kapsamakla

beraber aynı zamanda geçici olarak "*beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak kişileri*" de kapsamaktadır. Çünkü beden veya ruh bakımından kendini savunamayacak durumda olmak her zaman engelli olmak anlamına gelmemektedir.

Hükümlere başka bir açıdan yaklaşırsak Türk Ceza Kanunu "e*ngelliliği*" değil, kendini savunamayacak olmayı veya kendini idare edemeyecek durumda olmayı esas almaktadır. O halde engelli olmasına rağmen kişi kendini savunabiliyor veya idare edebiliyor ise bu hükümler faile uygulanmayacaktır.[52] Benzer şekilde "*beden veya ruh sağlığı bakımından zarara uğramak*" da her zaman kalıcı olmayabilir yani kişinin hayatının geri kalan kısmında bedensel veya ruhsal olarak bir engelle yaşamasını gerektirmeyebilir.

Türk Ceza Kanunu'nun bu tarz düzenlemeleri kanaatimizce yerindedir. Çünkü mağdurun veya suçun durumuna göre özel olarak değerlendirme yapmaya elverişli bir yapı sergilemektedir.

---

[52] Örnekle izah etmek gerekirse, bir kimsenin işitme engelli bir kişiye müessir fiilde bulunması halinde işitme engelli kişi, bedenen faile karşı koyabilir. Duyma kaybı olması, kişinin bedensel olarak yetersiz olduğunu göstermez. Böyle bir durumda yukarıdaki hükümler mağdur engelli olmasına rağmen uygulanamaz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDARE TEŞKİLATI İÇERİSİNDE ENGELLİLERLE İLGİLİ KURUM VE KURULUŞLAR

I–) GENEL OLARAK

Anayasanın 123. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti, merkezden ve yerinden yönetim sistemine göre teşkilatlanmıştır. Merkezden yönetim sisteminde "*kamu yönetimi teşkilatı, aralarında bir hiyerarşi bağı mevcut bulunan memurlar ve diğer idare adamlarından ibaret tek bir merkez ve yapı şeklinde görülür.*"[1] Yerinden yönetim sisteminde ise "*idari kararların merkez teşkilatına ve hiyerarşisine dahil olmayan bir takım organlar tarafından alınmasını gerektiren bir sistemdir.*"[2]

Merkezi idare, Başkent ve Taşra teşkilatı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Başkent teşkilatı, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Bakanlıklar ve Merkeze yardımcı kuruluşlardan oluşur (Danıştay, Sayıştay, Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Plânlama Teşkilatı gibi). Taşra teşkilatı ise il idaresi, ilçe idaresi ve bucak

---

[1] Giritli, İsmet, Türkiye'nin İdari Yapısı (Kamu Yönetimi Teşkilatı), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Onbirinci Basım, İstanbul 1999, s. 4.

[2] Giritli, s. 13.

idaresinden teşekkül eder.[3]

Yerinden yönetim kuruluşları ise yer yönünden yerinden yönetim kuruluşları ve hizmet yerinden yönetim kuruluşları olarak ikiye ayrılmaktadır. Yer yönünden yerinden yönetim kuruluşları diğer adıyla mahalli idareler (yerel yönetimler) il özel idaresi, Büyükşehir belediyesi, belediye ve köyden ibarettir. Hizmet yerinden yönetim kuruluşları ise iktisadi, sosyal, bilimsel, teknik, kültürel alanlarda hizmet veren kamu kuruluşlarından meydana gelmektedir.

Devlet teşkilatımız içinde ayrıca, doğrudan bir kamu hizmeti ifa etmemekle birlikte, merkezi idare yapısı dışında ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip, belli mesleği icra etmek isteyenlerin katılmak zorunda oldukları mesleki dayanışmayı sağlamak ve mesleğin düzenli yürütülebilmesi amacıyla oluşturulmuş "*kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları*" ile teknoloji ve uzmanlaşma gerektiren belli hizmet sahaları bakımından düzenleme ve denetleme görevi ile donatılmış "*düzenleyici ve denetleyici kurum/kurullar*" bulunmaktadır.

Diğer yandan bazı hizmetler ise bakanlık merkez teşkilatı tarafından yürütülmesine rağmen bazı hizmetler nitelikleri ve büyüklükleri icabı ayrı kurum ve kuruluşlarca yürütülürler. Bakanlıklara bağlı ve ilgili kuruluşlarının varoluş nedeni de budur.

---

[3] Detaylar için bkz. Gözübüyük, A. Şeref – Turgut Tan, İdare Hukuku, Cilt 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Ankara 2006, s. 185 vd.; Giritli, s. 24 vd; Yıldırım, Ramazan, İdare Hukuku Dersleri I, Ekim 2005, Konya, s. 18 vd.; Gözler, Kemal, İdare Hukukuna Giriş, 4. Baskı, Mart 2006, Bursa 2006, s. 48 vd.

Türkiye Cumhuriyetin idari teşkilatlanması her yapı muhakkak ki engellileri ilgilendirmektedir. Ancak bazı Bakanlık veya kurum ve kuruluşlar, görev alanları ve gördükleri hizmetin niteliği gereği, engellilerle ilgili faaliyetlerde daha ön plânda olmaktadır.

Kanaatimizce bürokrasi ve kırtasiyeciliği azaltarak halka sunulacak hizmetlerin daha çabuk görülmesi yönüyle yerel yönetimler, engelliler açısından ayrı bir öneme sahiptir.

II–) MERKEZİ İDARE İÇİNDE YER ALAN KURUM VE KURULUŞLAR

Türkiye Cumhuriyeti idari teşkilatlanması içinde konumuzla ilgili kısımlar Başbakanlığa bağlı kuruluşlar ile ilgili Bakanlıklardır.

A–) Başbakanlığa Bağlı Kuruluşlar

Engellilerle ilgili Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'dur. (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları)

1–) Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

İdari teşkilat içinde özürlülerle ilgili olan kurum Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığıdır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın teşkilat ve görevleri, 571

sayılı Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile belirlenmiştir.[4]

Kanun hükmünde kararnamenin 3. maddesinde Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın görevleri belirtilmiştir. Hükme göre Başkanlığın görevleri, özürlülerle ilgili olarak işbirliği ve koordinasyon,[5] izleme ve takip,[6] inceleme ve araştırma,[7]

---

[4] 571 sayılı Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname için bkz. 30 Mayıs 1997 tarihli ve 23004 sayılı (1. Mükerrer) Resmi Gazete. 3/12/1996 tarihli ve 4216 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 25/3/1997 tarihinde kararlaştırılmıştır.

[5] "**(a)** *Özürlülüğün önlenmesi, eğitim, istihdam, rehabilitasyon, topluma uyum ve diğer konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak*", "**(f)** *Gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmak, ortak projeler hazırlamak ve sunulan projeleri desteklemek*".

[6] "**(b)** *Özürlülere yönelik olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda teklifler hazırlamak ve hazırlatmak*", "**(d)** *Özürlülerle ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek, andlaşma ve sözleşmelerin ülkemizdeki uygulamalarını izlemek ve değerlendirmek*".

[7] "**(c)** *Özürlülerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak ve yaptırmak, istatistiki bilgilerin toplânmasını ve veri tabanı oluşturulmasını sağlamak, bu konuda projeler hazırlamak ve hazırlatmak, bunları incelemek, değerlendirmek ve uygulatmak*".

tanıtım[8] ve muhtelif bazı görevlerden oluşmaktadır.[9]

Özürlüler İdaresi Başkanlığı Başkanı ve başkan yardımcıları müşterek kararname ile atanırlar. Daire Başkanları, Başkanın teklifi üzerine ilgili Bakan tarafından, diğer personel ise Başkan tarafından atanır (Madde 26).

571 Sayılı kararnamenin 5. maddesine göre *"Başkan teşkilatın en üst amiridir. Başkanlık hizmetlerini, milli güvenlik siyasetine, kalkınma plânlarına, yıllık programlara ve mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütmekle ve Kurul kararlarını yerine getirmekle görevli ve Başbakan'a karşı sorumludur."*

Ayrıca ana hizmet birimleri ile danışma ve yardımcı birimler arasında

---

e) "*Özürlülerle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları ve kanun tekliflerini incelemek, görüş bildirmek ve bu konuda teklifler hazırlamak*".

8 "**(g)** *Görev alanları ile ilgili konularda görsel ve yazılı basın, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, eğitim amaçlı filmler yaptırmak*".

9 "**(h)** *Yürürlükte bulunan mevzuata dayanılarak münhasıran özürlülere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere kimlik kartı hazırlamak, Bu kimlik kartı ile ilgili usul ve esaslar Başkanlıkça hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir. Başkanlığın bağlı olduğu Bakanın onayı ile özürlü kimlik kartı hazırlama veya verme yetkisi, valiliklere devredilebilir. Özürlü kimlik kartı hazırlama ve verme usûl ve esasları, İçişleri Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünce müştereken hazırlanacak yönetmelikle belirlenir*", "**(ı)** *Başbakan veya ilgili Devlet Bakanı tarafından verilen benzeri görevleri yapmak*".

koordinasyonu sağlamak ve bu birimlerin denetiminde Başkana yardımcı olmak üzere iki Başkan yardımcısı görevlendirilebilmesi mümkündür. Başkan yardımcıları, Başkan tarafından verilen görevleri yerine getirirler ve Başkana karşı sorumludurlar (Madde 6).

Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın Başkanlık teşkilatı, ana hizmet birimleri ile danışma ve yardımcı birimlerden meydana gelmektedir. Özürlüler İdaresi Başkanlığın ana hizmet birimleri, Rehabilitasyon ve Eğitim Dairesi Başkanlığı, Özürlülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Proje ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığından oluşmaktadır (Madde 7).

Yardımcı birimler ise Personel Dairesi Başkanlığı, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, Savunma Uzmanlığından oluşmaktadır (Madde 14).

Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Yüksek Kurulu ise 18. maddede düzenlenmiştir. Bu kurul: Özürlüler İdaresi Başkanı, Devlet Plânlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü, Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürü, Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürü, İş ve İşçi Bulma Kurumu (Türkiye İş Kurumu) Genel Müdürü[10], en fazla üyesi bulunan işçi ve işveren

[10] İş ve İşçi Bulma Kurumu, 4904 sayılı Kanunla Türkiye İş Kurumu'nun kurulmasıyla isim değişikliğine uğramıştır. Ancak bu husus 571 sayılı kanun hükmünde kararnameye işlenmemiştir.

konfederasyonlarının başkanları, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Genel Başkanı ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu tarafından her özür grubunu temsil eden federasyonlardan seçilecek dört üye, Başbakan tarafından en az biri üniversite öğretim üyelerinden olması kaydıyla özürlülerle ilgili konularda temayüz etmiş kişiler arasından seçilecek üç üyeden oluşmaktadır.

571 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 19. maddesine göre Özürlüler Yüksek Kurulunun görevleri: *"(a) Başkanlıkça hazırlanan, hazırlatılan ve incelenen projelerin öncelik sırasını tesbit etmek ve uygulanacak projeleri karara bağlamak, (b) Başkanlığın görev alanına giren konularda üst düzey politikaları belirlemek, bu konuda Başkanlığa görüş ve önerilerini bildirmek"* olarak öngörülmüştür.

Özürlüler Şurası ise Başkanlığın en yüksek danışma kuruludur. Özürlülerle ilgili konularda tetkik ve teklif niteliğinde kararlar almakla görevlidir (Madde 20).

23. maddede düzenlenen bilgi alma yetkisi Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın son derece güçlü bir yetki ile donatıldığını göstermektedir. 23. maddeye göre Başkanlık, özürlülerle ilgili olarak gerekli gördüğü bilgileri bütün kamu kurum ve kuruluşlarından ve diğer gerçek ve tüzel kişilerden doğrudan istemeye yetkilidir. Kendilerinden bilgi istenen bütün kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu bilgileri mümkün olan en kısa zamanda vermekle yükümlüdür.

Engellilere yönelik faaliyet gösteren Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın hukuki statüsü bir bağlı kuruluş olup, doğrudan Başbakanlığa bağlıdır.

Özürlüler ilgili olarak müstakil bir bakanlığın kurulması veya mevcut Özürlüler İdaresi Başkanlığının gereken düzenlemeler yapılarak bakanlığa

dönüştürülmesi, engellilerin korunması açısından daha yararlı olacaktır. Türkiye'de engelli insan sayısı toplam nüfusun %12.9'unu oluşturmaktadır. Aileleri ile birlikte düşünüldüğünde oldukça büyük bir rakam karşımıza çıkmaktadır.

2–) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Atatürk'ün emriyle 30.6.1921 tarihinde "**Himaye-i Efdal Cemiyeti**" adıyla kurulmuş; 1959 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlanmış ve son olarak da 18.3.1989 tarihinde Başbakanlığa bağlanmıştır.[11]

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Kanunun 5. maddesine göre Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu ile Başbakanlığa bağlı kamu tüzelkişiliğine sahip katma bütçeli bir genel müdürlüktür.

Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu, sosyal hizmetlerin uygulanması, kurumlar arası işbirliğini sağlamak ve mevzuat çalışmalarında görüş bildirmekle görevlendirilmiştir.[12]

---

[11] Özer, Ahmet, "Sosyal Hizmetler Alanında Mülki İdare Amirlerine Verilen Başlıca Görevler", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 19.

[12] Madde 7: "*a) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca tespit edilen veya Kurul üyelerinin teklif ettiği sosyal hizmetlere veya uygulanmasına ilişkin konuları incelemek, değerlendirmek ve bu konularda Bakanlığa görüş ve tavsiyelerde bulunmak, b) Bu Kanun kapsamına giren sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında ortaya çıkan sorunları incelemek ve bu*

Kanunun 6. maddesine göre Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu, Başbakan veya Başbakanın görevlendireceği bir Bakanın başkanlığında şu üyelerden oluşmaktadır: "***(a)*** *Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca seçilecek sosyal hizmet alanında temayüz etmiş beş kişi,* ***(b)*** *Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Bayındırlık ve iskan, Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Kültür bakanlıklarının müsteşarları veya yardımcıları ile Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarı veya yardımcısı,* ***(c)*** *Yüksek öğretim Kurulu Başkanı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı, Aile Araştırma Kurumu Başkanı ve Özürlüler İdaresi Başkanı,* ***(d)*** *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu genel müdürleri ile Vakıflar Genel Müdürü, Gençlik ve Spor Genel Müdürü, Sosyal Yardımlaşma ve Danışmayı Teşvik Fonu Sekreteri,* ***(e)*** *Kızılay, Türk Hava Kurumu ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Genel Başkanı*."

Genel Müdürlüğün teşkilatını tanımlayan 5. maddesinde hem Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu hem de Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ayrı ayrı Başbakanlığa bağlanmıştır. Bunu sebebi Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun, Genel Müdürlük teşkilatı içinde doğrudan yer almaması, ayrı bir bünye olarak yapılanmış olmasıdır. Nitekim Kurulun sekreteryası

---

sorunların çözümü için gerekli işbirliği esaslarını belirlemek, c) Sosyal hizmetlere ilişkin olarak hazırlanan kanun tasarısı ve teklifleri, tüzük ve yönetmelikler hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına görüş bildirmek".

bulunmamakta, sekreterya hizmetleri Genel Müdürlük tarafından karşılanmaktadır.[13]

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, merkez ve taşra teşkilatı olarak örgütlenmiştir. Merkez teşkilâtı Ankara'dadır. Kurumun merkez teşkilatı bir Genel Müdür ve beş Genel Müdür Yardımcısı ile şu birimlerden oluşmaktadır: Hukuk Müşavirliği, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı, Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Sosyal Yardım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler Eğitim Merkezi Başkanlığı, Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Döner Sermaye Merkez Müdürlüğü, Aile-Kadın ve Toplum Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Özel Kalem Müdürlüğü ve Savunma Uzmanlığı.

Kurumun taşra teşkilatı ise İl Sosyal Hizmetler Kurulu, İl Sosyal Hizmetler müdürlükleri, ihtiyaç duyulan ilçelerde kurulacak ilçe sosyal hizmetler müdürlükleri ve Sosyal hizmet kuruluşlarından oluşmaktadır.

Kurumun görevleri; 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 9. maddesinde sayılmıştır. Kurumun sosyal hizmetlere ve

---

[13] Madde 6: "*Kurul yılda en az bir defa Başkanın çağrısı üzerine toplânır. Gerekli hallerde Kurul Başkanınca toplântıya çağrılabilir. Kurulun sekretarya hizmetleri Kurum tarafından yerine getirilir. Kurulun çalışma usul ve esasları bu Kanun Hükmünde Kararnamenin yayımlandığı tarihten itibaren altı ay içerisinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir*."

çocuklara yönelik bir çok görevi vardır. Bu görevleri arasında engellilere yönelik olan maddeleri şöyle sıralayabiliriz:

1– Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili çalışmalarda bulunmak ve kurumlar arasında koordinasyon sağlamak,[14]

2– Özürlülerin tespitini yapmak ve rehabilitasyonları için çalışmalarda bulunmak,[15]

3– Kamusal hizmetlerde halkın gönüllü katılımını organize etmek,[16]

---

[14] 2828 sayılı Kanun madde 9/a) "*Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları, sosyal hizmetler politikası ve hedeflerine uygun olarak tespit etmek, çalışma plân ve programlarını hazırlamak, uygulamak ve bu konuda ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına Koordinasyon ve işbirliği sağlamak*".

[15] 2828 sayılı Kanun madde 9/b) (Değişik: KHK/572 - 30.5.1997) "*korumaya, bakıma ve yardıma muhtaç çocuk, özürlü ve yaşlıların tesbiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, bu hizmetler için 3 üncü maddede sayılan sosyal hizmet kuruluşlarını 4 üncü maddede belirtilen esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek*".

[16] 2828 sayılı Kanun madde 9/e) "*Kamu görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak amacıyla halkın gönüllü katılımını sağlamak ve organize etmek, toplumun örf, âdet, inançlarına göre yapacağı yardım ve bağışlara ilişkin programlar geliştirmek ve yürütülmesini sağlamak, bu amaçla ilgili kamu kurum*

4– Dernek ve vakıfların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetleriyle ilgilenmek,[17]

5– Sosyal hizmet kuruluşlarının açılış ve işleyişi ile ilgili faaliyetlerde bulunmak,[18]

6– Sosyal hizmetlerle ilgili incelemeler ve araştırmalar yapmak,[19]

7– Özürlüler için sosyal hizmet kuruluşları kurmak ve işletmektir.[20]

---

ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği yapmak, yardımda bulunmak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlara yol göstermek".

[17] 2828 sayılı Kanun madde 9/f) "*Dernek ve vakıfların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetlerini yönlendirmek, bunların bütçelerinde sosyal hizmetlere ayırdıkları payların yerinde ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla görüş ve tavsiyelerde bulunmak*".

[18] 2828 sayılı Kanun madde 9/g) (Değişik: 5378 – 1.07.2005) "*Kuruma bağlı olanlar dışında kurulacak sosyal hizmet kuruluşlarının, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti verenler hariç olmak üzere açılış iznine, her türlü standartlarına ve işleyişlerine ilişkin esasları, varsa ücret tarifelerini tespit etmek, onaylamak, denetimini yapmak ve bu esaslara uymayanların faaliyetlerini durdurmak*".

[19] 2828 sayılı Kanun madde 9/h) "*Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili alanlarda araştırma, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, uluslararası düzeyde sosyal hizmet uygulamalarını izlemek, değerlendirmek ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak*".

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı Rehabilitasyon Merkezlerinde engellilere yönelik korunma, bakım, eğitim ve rehabilitasyon hizmetler verilmektedir.[21]

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Tespiti, İncelenmesi, Bakım ve Rehabilitasyonuna Dair Yönetmeliğin[22] 2. maddesine göre Rehabilitasyon Merkezleri, özürleri nedeniyle yaşam gereklerine uymakta güçlük çeken özürlülere yönelik çalışmalar yapmak, kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlamaya çalışmak ve beceriler kazandırmak amacıyla hizmet vermektedirler. Bu becerileri kazanamayanlar için Bakım Merkezleri ve ayrıca Evde Hizmet yöntemi Genel Müdürlüğün görevi alanındadır.

Engellilerin bu hizmetlerden azami ölçüde faydalanabilmesi için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürülüğü ile yurt içi ve yurt dışından üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum

---

[20] 2828 sayılı Kanun madde 9/j) (Değişik: KHK/572 - 30.5.1997) "*Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre özürlüler ve diğer sosyal hizmet alanlarında, Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek, bunun için uygun gördüğü sosyal hizmet kuruluşların genel esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek*".

[21] Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 71. Bu merkezlerin illere göre dağılımı ve detaylı bilgi için bkz. Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 71 vd.

[22] 19.08.1993 tarihli ve 21673 sayılı Resmi Gazete.

örgütleriyle çeşitli işbirliği protokolleri hazırlanmıştır.[23]

3–) Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıfları)

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kanunu uyarınca, il ve ilçelerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Vakıfları aracılığıyla hizmet vermektedir. Bu vakıfların hukuki yapısıyla ilgili olarak çeşitli tartışmalar söz konusudur.[24]

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, T. C. Merkez Bankası

---

[23] Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 73. İlgili protokoller için bkz. Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, s. 73 vd.

[24] Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları hakkında detaylı bilgi ve tartışmalar için bkz. Özbilgin, Mustafa Yücel – M. Doğan Hatipoğlu, "Mülki İdare Amirlerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına İlişkin İcraatlarının Değerlendirilmesi ve Denetlenmesi", Türk İdare Dergisi, Eylül 1987, S. 376, s. 90 vd.; Özer, Ahmet, "Sosyal Hizmetler Alanında Mülki İdare Amirlerine Verilen Başlıca Görevler", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 5 vd.; Oğuz, Ali, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları", Türk İdare Dergisi, Eylül 1989, S. 384, s. 72 vd.; Saran, M. Ulvi, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Hakkında Bir Değerlendirme, Türk İdare Dergisi, Haziran 1995, S. 407, s. 54 vd.

nezdinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur.

Kanunun 7. maddesine göre *"Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdî ve aynî olarak dağıtılmak ve bu Kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalarda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulur."* Yine 7. maddeye göre vakıfların tabiî başkanları mülkî idare amirleridir (valiler ve kaymakamlar).

Vakıfların mütevelli heyeti ise, illerde, belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, il millî eğitim müdürü, il sağlık müdürü, İl Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu müdürü ve müftü; ilçelerde ise belediye başkanı, ilçe emniyet üst görevlisi, malmüdürü, ilçe milli eğitim müdürü, Sağlık Bakanlığının ilçe üst görevlisi ve müftüdür.

7. maddenin son fıkrası uyarınca *"vakıf senetleri mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından Medeni Kanundaki hükümlere göre tescil ettirilir. Her faaliyet dönemi için il ve ilçelerde hayırsever vatandaşlar arasından valinin seçeceği üçer kişi mütevelli heyetinde görev alırlar."*

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun denetimi Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca yapılmaktadır.

4. maddeye göre *"Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından özürlülere yönelik olarak hazırlanan veya hazırlatılan projeler ile Başkanlığın bu konudaki faaliyetlerinde kullanılmak üzere bu maddede sayılan gelirlerin % 5'e kadarı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu kararıyla Başbakanlığa bağlı*

Özürlüler İdaresi Başkanlığı emrine tahsis edilebilir. Bu amaçla tahsis edilen kaynak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu'nun onaylayacağı projeler için kullanılır."

9. maddenin son fıkrasına göre *"Fona ve Vakfa yapılacak bağış ve yardımlar her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Bu bağış ve yardımlar Kurumlar ve Gelir Vergisi matrahından indirilebilir."*

9. madde dikkatli olarak incelendiğinde fonun ve vakfın birbirinden ayrı olduğu göze çarpmaktadır.

B–) Bakanlıklar ve Bakanlık Bağlı ve İlgili Kuruluşları

Engellilerle ilgili hizmetlerin görülmesinde bütün bakanlıkların payı vardır. Her bakanlığın görev alanında muhakkak engellilere yönelik bir takım uygulamalar söz konusudur. Buna karşılık bazı bakanlıklarda, engellilerle ilgili hizmet ve uygulamalar daha yoğun yaşanmaktadır.

1–) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının görev alanı, her yönüyle çalışma hayatıdır.

Engellilerin çalışma hayatında yaşadığı sorunlar, engelsiz kişilerin yaşadığı sorunlardan daha fazladır. Ayrıca, çalışmak ve gelir elde etmek, kişilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri açısından zorunludur. Bu nedenlerden dolayı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, engellilerin yaşamlarında önemli bir yere sahiptir.

Bakanlığın kuruluşu ve görevleri, 3146 sayılı ve 9/1/1985 tarihli "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"[25] ile düzenlenmiştir. Kanunun 2. maddesinde Bakanlığın görevleri sayılmıştır.[26] Tüm

---

[25] 18.01.1985 tarihli ve 18639 sayılı Resmi Gazete.

[26] 3146 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının görevleri şunlardır: "*(a) Çalışma hayatını düzenleyici, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler almak, (b) Çalışma hayatındaki mevcut ve muhtemel meseleleri ve çözüm yollarını araştırmak, (c) Ekonominin gerektirdiği insan gücünü sağlamak için gerekli tedbirleri araştırmak ve uygulanmasının sağlanmasına yardımcı olmak, (d) İstihdamı ve tam çalışmayı sağlayacak, çalışanların hayat seviyesini yükseltecek tedbirleri almak, (e) Çalışanların mesleki eğitimlerini sağlayıcı tedbirler almak, (f) Sakatların mesleki rehabilitasyonunu sağlayacak tedbirler almak, (g) İş sağlığı ve iş güvenliğini sağlayacak tedbirleri almak, (h) Çalışma hayatını denetlemek, (i) Sosyal adalet ve sosyal refahın gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri almak, (j) Çeşitli fizyolojik, ekonomik ve sosyal risklere karşı sosyal sigorta hizmetlerini uygulamak, (k) Sosyal güvenlik imkanını sağlamak, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak, (l) Yabancı ülkelerde çalışan Türk işçilerinin çalışma hayatı ve sosyal güvenlikle ilgili meselelerine çözüm yolları aramak, hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek, (m) Çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları koruyucu ve çalışmayı destekleyici tedbirleri almak, (n) Bağlı kuruluşlar ile bağlı kuruluşların amaçları ve özel kanunları gereğince idare edilmesini sağlamak ve denetlemek, (o) İş*

maddeler bir "çalışma hayatı süjesi" olarak engellileri ilgilendirmektedir. Bununla birlikte 2. maddenin f) bendine göre *"Sakatların mesleki rehabilitasyonunu sağlayacak tedbirler almak"* da Bakanlığın görevleri arasında ayrıca belirtilmiştir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın bağlı kuruluşları; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (eski adı Yakın ve Orta-Doğu Çalışma Eğitim Merkezi[27]) ve Ereğli Kömür-Havzası Amele Birliği Biriktirme ve Yardımlaşma Sandığı'dır.

Bakanlığın ilgili kuruluşu ise Sosyal Güvenlik Kurumu'dur.

Önceki Sosyal Güvenlik Kurumu, Bakanlığın bağlı kuruluşu olarak düzenlenmişti ve Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı (SSK), Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı (Bağ-Kur), ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun ilgili kuruluşu olarak faaliyet göstermekteydi. Yeni düzenleme olan 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile sistem değişmiş; SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı, yeniden oluşturulan Sosyal Güvenlik Kurumu altında toplanmıştır.

Bu kuruluşların görev ve yetkileri Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları

---

istatistiklerini derlemek ve yayınlamak, (p) Çeşitli mevzuatla verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak".

[27] 27.02.1960 tarihli ve 7460 sayılı Yakın ve Orta-Doğu Çalışma Eğitim Merkezi Teşkilât Kanununun adı ve Merkezin teşkilatlanması, 4947 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Teşkilatı Kanunu'nun 30, 31, 32, 33, 34, 35 ve 36. maddeleri ile değiştirilmiştir.

bölümünde incelenmiştir.

2–) Sağlık Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı, ülkenin sağlık politikalarını belirleyen, sağlık hizmetlerinin plânlanması, yürütülmesi ve denetlemesini yapan, kısacası her yönüyle sağlıktan sorumlu bir yapıdır.

Bakanlık kuruluş ve görevlerini düzenleyen Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin[28] 2. maddesinde Bakanlığın görevleri sayılmıştır. Bu görevler arasında doğrudan engellileri hedef alan bir hüküm yoktur.[29] Her ne kadar 2. maddenin (a) bendi, çerçeve bir düzenleme olarak engellileri

---

[28] 13.12.1983 tarihli ve 181 sayılı Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 14.12.1983 tarihli ve 18251 sayılı Resmi Gazete.

[29] Madde 2 – "*Sağlık Bakanlığının görevleri şunlardır: (a) Herkesin hayatını bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan tam iyilik hali içinde sürdürmesini sağlamak için fert ve toplum sağlığını korumak ve bu amaçla ülkeyi kapsayan plân ve programlar yapmak, uygulamak ve uygulatmak, her türlü tedbiri almak, gerekli teşkilatı kurmak ve kurdurmak, (b) Bulaşıcı, salgın ve sosyal hastalıklarla savaşarak koruyucu, tedavi edici hekimlik ve rehabilitasyon hizmetlerini yapmak, (c) Ana ve çocuk sağlığının korunması ve aile plânlaması hizmetlerini yapmak, (d) İlaç, uyuşturucu ve psikotrop maddelerin üretim ve tüketimini her safhada kontrol ve denetlemek;farmasötik ve tıbbi madde ve müstahzar üreten yerlerin,*

kapsasa da, ayrı bir madde ile engellilerin ve özellikle tıbbi ihtiyaçları olan engellilerin madde içerisinde yer alması kanaatimizce daha yararlı olurdu.

Tıbbi hizmetlere yönelik çeşitli kanun ve yönetmeliklerde ise engellilerin bir kısmının ihtiyaç duyduğu tıbbi bakımlar ve engelliliğin önlenmesine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.[30]

---

dağıtım yerlerinin açılış ve çalışmalarını esaslara bağlamak, denetlemek, (e) Gerekli aşı, serum, kan ürünleri ve ilaçların üretimini yapmak, yaptırmak ve gerekirse ithalini sağlamak, (f) Temel sorumluluk Sağlık Bakanlığına ait olmak üzere Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ve mahalli idarelerle işbirliği suretiyle gıda maddelerinin ve bunları üreten yerlerin sağlık açısından kontrol hizmetlerini yürütmek, (g) Mahalli idareler ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği suretiyle çevre sağlığını ilgilendiren gerekli tedbirleri almak ve aldırmak, (h) Bulaşıcı, salgın insan hastalıklarına karşı kara hudut kapıları, deniz ve hava limanlarında koruyucu sağlık tedbirlerini almak, i) (Mülga: 24/1/1989 - KHK - 356/15 md.; Aynen kabul: 14/3/1991-3703/19 md.), (j) Kanser, verem ve sıtma ile savaş hizmetlerini yürütmek ve bu alanda hizmet veren kurum ve kuruluşların çalışmalarının koordinasyonunu ve denetimini sağlamak, (k) Bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli tesisleri kurmak ve işletmek, meslek personelini yetiştirmek, (l) Sağlık hizmetleriyle ilgili olarak milletlerarası ve yurt içindeki kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak."

[30] 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, Genetik Hastalıklar Tanı Merkezi Yönetmeliği hakkında detaylar için

3–) Milli Eğitim Bakanlığı

Engellilerin bir kısmı normal eğitim olanaklarından faydalanmalarına karşın bazı engel grupları Özel Eğitim tabir edilen model ile eğitim almaktadırlar.

Özel Eğitim faaliyetleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde düzenlenmektedir. 30.04.1992 tarihli 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun[31] 23. maddesine göre Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri: *"(a) Özel eğitim sınıfları, özel eğitim okulları, rehberlik araştırma merkezleri, iş okulları ve iş eğitim merkezleri ile aynı*

---

bkz I. Özürlüler Şûrası, s. 86 vd. Ayrıca Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik, 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun, Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelik, Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları İle Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun.

[31] 3797 sayılı Kanunun tam adı şöyledir: "*Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (13.12.1983 tarihli ve 179 sayılı, 8.6.1984 tarihli ve 208 sayılı, 23.10.1989 tarihli ve 385 sayılı, 9.4.1990 tarihli ve 419 sayılı, 28.8.1991 tarihli ve 454 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*".

seviye ve türdeki benzeri okul ve kurumların eğitim, öğretim ve yönetimi ile ilgili bütün görev ve hizmetlerini yürütmek, (b) Okul ve kurumlarının eğitim ve öğretim programlarını, ders kitapları ile eğitim araç ve gereçlerini hazırlamak ve Talim ve Terbiye Kuruluna sunmaktır."

Özel eğitim, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname uyarınca Özel Eğitim, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri[32], Özel Eğitim Okulları[33], Özel Eğitim Kurumları[34] ve Rehberlik ve Araştırma Merkezleriyle[35]

---

[32] 573 sayılı KHK Madde 17: "*Eğitim öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile özel eğitim hizmetlerini düzenlemek, koordineli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, izlemek ve değerlendirmek üzere her ilde milli eğitim müdülüğüne bağlı olarak il milli eğitim müdür yardımcısı veya şube müdürü başkanlığında özel eğitim rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri birimi kurulur. İllerde özel* eğitim rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bu birim tarafından yürütülür." Madde 22: "*Örgün ve yaygın eğitim kurumlarına devam eden bireylere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri götürmek üzere eğitim-öğretim kurumlarında kurulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servisleri, kurumlarındaki özel eğitim gerektiren bireylere de eğitim ihtiyaçları ve özelliklerine göre bu hizmetleri sunar. Bu servisler, rehberlik ve danışma hizmetlerini yürütürken bölgelerindeki rehberlik ve araştırma merkezi ile diğer ilgili kurumlarla iş birliği yaparlar.*"

[33] 573 sayılı KHK madde 18: "*Durumları ayrı bir okulda özel eğitim gerektiren bireyler için özür ve özelliklerine uygun gündüzlü veya yatılı özel eğitim okulları açılır. Birden fazla özürü bulunan öğrenciler için özel eğitim okullarında özel*

faaliyet göstermektedir.

Bunlar arasında; "Görme Engelliler Okulları, İşitme Engelliler İlköğretim Okulları, İşitme Engelliler Meslek Liseleri, Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulları, Ortopedik Engelliler Meslek Liseleri, Eğitilebilir Zihin Engelliler Okulları,

---

eğitim sınıfları açılabilir. Özel eğitim okullarında açılan yaygın eğitim programlarına katılan özel eğitim gerektiren bireyler ile söz konusu okulların aile eğitim programlarına katılanlardan öğrencilerin birinci derecede yakınlarının eğitimleri süresince iaşe ve ibateleri Bakanlıkça karşılanır."

[34] 573 sayılı KHK Madde 19: "*Özel eğitim gerektiren bireylere özel eğitim desteği sağlamak veya onları iş ve mesleğe hazırlamak veya örgün eğitim programlarından yararlanamayacak durumda olanların temel yaşam becerilerini geliştirmek ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere gündüzlü özel eğitim kurumları açılabilir. Özel eğitim kurumlarında, özel eğitim gerektiren bireyleri iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlamak amacıyla açılan iş ve meslek kurslarına devam edenler, 5.6.1986 tarihli ve 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanununun çırak öğrencilere verdiği haklardan yararlanırlar.*"

[35] 573 sayılı KHK Madde 21: "*Rehberlik ve araştırma merkezleri, eğitim-öğretim kurum larındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine ilişkin gerekli her türlü çalışmaların yanı sıra özel eğitim gerektiren bireyleri de tanılamada belirtildiği şekilde inceler, tanılar, yerleştirilebilecekleri en uygun eğitim ortamını önerir ve bu bireylere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar. Nüfus ve hizmet potansiyeline göre merkez ve diğer ilçelerde de rehberlik ve araştırma merkezleri açılabilir.*"

Öğretilebilir Zihin Engelliler Okulları, Yetişkin Zihin Engelliler İş Eğitim Merkezleri, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri, Kaynaştırma Okulları, Özel Yetenekliler Bilim ve Sanat Merkezleri, Hastane İlköğretim Okulları"[36] yer almaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı; *"görme engelliler, işitme engelliler, fiziksel (ortopedik) engelliler, dil ve konuşma güçlüğü olanlar, öğrenme güçlüğü olanlar, uzun süre hasta ve hastanede yatan çocuklar, üstün ve özel yetenekliler ve uyum güçlüğü olan çocuklar (otistikler)"* için özel eğitim hizmetleri vermektedir.[37] Bu kurumlar yatılı ve/veya gündüzlü olarak eğitim hizmetleri sunmaktadırlar.

573 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 23. maddesine göre *"Özel eğitim okul ve kurumları ile rehberlik ve araştırma merkezleri Bakanlıkça açılır. Gerçek ve tüzel kişiler özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ve öğretimleri için 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunundaki esaslara uygun olarak özel okul veya kurum açabilirler."*

Özel eğitim sadece okul çağı ile sınırlı olmayıp okul öncesi eğitimde de "*okul öncesi eğitim kurumları*" yardımıyla özel eğitim verilmektedir.

30.4.1992 tarihli ve 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un Ek 3. Maddesine göre *"Görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukluğu, zihinsel ve ruhsal özürlü çocuklardan özel eğitim*

---

[36] http://orgm.meb.gov.tr/Kurumlarimiz/kurumlarindex.htm

[37] Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları/18, s. 68-69.

değerlendirme kurulları tarafından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten" karşılanmaktadır.

III–) YERİNDEN YÖNETİM KURULUŞLARI

Bilindiği üzere, yerinden yönetim kavramı, topluma sunulacak bazı hizmetlerin devlet kamu tüzel kişiliğinin dışında kurulan kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesini ifade etmektedir.

Yerinden yönetim kuruluşları merkez hiyerarşisine dahil değildirler, tüzel kişilikleri vardır ve özerktirler. Ayrıca bütçeleri de kendilerine aittir.

Engellilerle ilgili olarak yerinden yönetim kuruluşları incelendiğinde şu bulgulara varılmaktadır:

A–) Mahalli İdareler

Mahalli idareler, bir bölgede oturanların orada oturmaları dolayısıyla meydana gelen ortak ve idari çıkarlarını korumak ve bu çıkarların gerektirdiği işleri görmek hususunda tanınan özerklik[38]; salt o yöreye özgü kamu hizmetlerini

---

[38] Giritli, s. 14; Yerel yönetimlerin özellikleri hakkında bkz. Gözübüyük/Tan, s. 255 vd.; Gözler, İdare Hukuku Dersleri, s. 72 vd.

yürütmek için kurulan kamu tüzel kişilikleridir.[39] Halka en yakın yönetim birimleri olmaları nedeniyle de, demokratik katılım için en uygun yönetim düzeyidir.[40]

Mahalli idarelerin önemi, organlarının seçimlerle işbaşına gelmeleri nedeniyle, engellilerin bu seçimlere katılarak göreve gelme (belediye başkanı, meclis veya encümen üyelikleri gibi) ve böylece seslerini daha iyi duyurma imkanını kolaylaştırmasıdır. Gerçekten de engelli bir belediye başkanının göreceği kamusal hizmetlerle engelsiz bir başkanın göreceği hizmetler birbirinden oldukça farklı olacaktır. Engellilerin sosyal yaşama katılabilmesi veya çevresel faktörlerin düzenlenmesi gibi hususlara daha çok dikkat edilecek, oluşturulacak projelerde engelliler göz ardı edilmeyecektir.

Engelliler için büyük ölçüde önemli olan çevre düzenlemelerinin büyük bir kısmı genelde yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Engellileri evlerinden dışarı çıkaracak olan ilk unsur, çevrenin gerektiği şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Sokak ve caddeler, kaldırımlar, bina giriş ve çıkışları, binalara ruhsat verilmesi işlemleri, toplu taşıma araçları, park ve bahçelerin düzenlenmesi, sportif ve kültürel amaçlı tesisler, bakım ve rehabilitasyon merkezleri bu hususla ilgili başlıca konular olmaktadır.

Mahalli idareler; il özel idaresi, büyükşehir belediyesi, belediye ve köy idaresinden meydana gelmektedir. Bu idari birimlerin görev ve yetkileri kendi özel kanunlarında ve diğer kanunlarda belirtilmiştir. Görevleri arasında engellileri

---

[39] Yıldırım, s. 21.

[40] I. Özürlüler Şûrası, s. 66.

ilgilendiren hükümler de bulunmaktadır.

1–) İl Özel İdaresi

İl, hem merkezi idarenin taşra teşkilatına bağlıdır, hem de ayrıca bir yerel yönetimdir. Yerel yönetim olan il, merkezi idareden ayrıdır ve devlet tüzelkişiliği dışında ayrı bir tüzelkişiliğe sahiptir.[41]

Yerel yönetim olan ilin görevleri, 22.2.2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6. maddesinde şöyle belirlenmiştir:

> *"a) Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde,*
>
> *b) İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma,*

---

[41] Günday, Metin, İdare Hukuku, 9. Baskı, Ankara 2004, s. 417. İl Özel İdareleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Toprak, Zerrin, "İl Özel İdarelerinin Görevleri ve Kamusal Hizmet Yaklaşımı", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 151 vd.; Akyılmaz, Bahtiyar, "İl Özel İdaresi", Türk İdare Dergisi, Haziran 1988, S. 379, s. 83 vd.; Gözübüyük/Tan, s. 268 vd.; Giritli, s. 52 vd; Yıldırım, s. 75 vd.; Gözler, İdare Hukukuna Giriş, s. 73 vd.; Gözler, İdare Hukuku Dersleri, s. 152-156.

kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında,

Yapmakla görevli ve yetkilidir. İl çevre düzeni plânı; valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni plânı belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır."

Engellilere yönelik olan düzenlemeler ise 5302 sayılı Kanunun 6., 43. ve 65. maddelerde yer almaktadır.

6. maddeye göre *"İl özel idaresi hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır."*

43. maddenin h bendine göre *"Yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar"* İl Özel İdaresinin giderleri arasında yer almaktadır.

65. maddede ise İl Özel İdaresi hizmetlerine gönüllü katılım düzenlenmektedir. Bu madde uyarınca *"İl özel idaresi sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular. Gönüllülerin nitelikleri ve çalıştırılmalarına ilişkin usul ve esaslar İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle*

belirlenir."

Kanaatimizce engelliler açısından en önemli madde 6. maddede yer almaktadır. Hizmet sunumunda özürlülerin durumuna uygun yöntemler kullanılacağı açıkça belirtilmektedir. İl Özel İdarelerinin hizmetleri yerine getirirken özellikle engellilerin ihtiyaç duyduğu fiziksel düzenlemeleri göz ardı etmemeleri engelliler açısından yararlı olacaktır.

Ancak belirtmek isteriz ki, il özel idarelerinin birçok görevi, bu görevleri yerine getirecek hukuki, mali ve personel altyapısı olmaması nedeniyle merkezi idare tarafından üstlenilmiştir.[42] İl özel idarelerinin canlandırılması engelliler açısından da son derece olumlu olacaktır. İnsanlar belediyeler ve il özel idareleri ile günlük yaşamda doğrudan ilişki içerisindedirler. Bir ilin veya ilin belli bir bölümünün ihtiyaçlarının tespitinde ve bu ihtiyaçların hızla giderilmesinde yerel yönetimler daha etkin rol alabilirler.

İl özel idarelerinin görevleri arasında sosyal hizmetlere ağırlık verilmesi gerekir.[43] Yerel yönetim olarak halka daha yakın bir yapı olduğundan dolayı, sosyal hizmetlerin daha etkin ulaştırılmasında büyük rol oynayacaklarına şüphe yoktur. İlin mevcut ihtiyaçlarını tespit ederek ihtiyaçlar doğrultusunda sosyal hizmet verilmesi, merkezi idarenin tüm ülkeye sosyal hizmet götürmesinden hem daha az maliyetli hem de daha çabuk olacaktır.

---

[42] Günday, s. 419-420.

[43] Akyılmaz, "İl Özel İdaresi", s. 121.

2–) Büyükşehir Belediyeleri

Belediyeler konumuz açısından oldukça önemlidir. Zira belediyelerin faaliyetleri halkın günlük yaşamını doğrudan etkilemektedir.[44] Bu nedenle belediyelerin sunduğu hizmetlerin çoğu, engellilerin yaşam şartlarıyla yakından ilgilidir. Fiziksel çevrenin düzenlenmesi (yollar, kaldırımlar) ve toplu taşıma hizmetleri başta olmak üzere birçok önemli toplumsal hizmet belediyeler tarafından karşılanmaktadır.

Belediyelerin yapı ruhsatı verme işlemleri de engelliler açısından önem ihtiva eder. Binalarda fiziksel düzenlemelerin yapılıp yapılmadığının ruhsat verme aşamasında tespit edilmesi ve engelliler için gereken düzenlemeler yapılmadığı takdirde ruhsat verilmemesi kanaatindeyiz. Bu sistem için gereken hukuki altyapının (örneğin Türk Standartları Enstitüsünün belirlediği standartlara uymamanın ağır cezalara bağlanması gibi) düzenlenmesi, engellilerin erişim imkanlarının sağlanması açısından faydalı olacaktır.

Büyükşehir belediyelerinin kuruluşu, işleyişi, görev, yetki ve sorumlulukları 10.7.2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu" ile düzenlenmiştir. Kanunun 3. maddesine göre Büyükşehir belediyesi: En az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisidir.

---

[44] I. Özürlüler Şûrası, s. 64.

Belediyenin yerine getirdiği tüm faaliyetler elbette ki engellileri de ilgilendirmektedir. Ancak önemli olan bu hizmetlerin sunumu aşamasında engellilerin unutulmaması gerekliliğidir. Bununla birlikte Büyükşehir Belediyesi Kanunundaki bazı maddeler doğrudan engellilere yöneliktir.

Büyükşehir belediyelerinin görev ve yetkilerini düzenleyen 7. maddeye göre: *"v) Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak"* büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında yer almaktadır. Büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 18/m maddesi ise *"bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürlülerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere özürlü merkezleri oluşturma(yı)"* büyükşehir belediye başkanının görevleri arasında saymıştır.

Büyükşehir belediyesinin giderlerini düzenleyen 24/j maddesine göre *"Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar"* büyükşehir belediyesinin giderleri arasındadır.

Engellilerle ilgili önemli bir hüküm, Büyükşehir Belediye Kanunu'na 5378 sayılı Kanunla eklenen Ek Madde 1 hükmüdür: *"Büyükşehir belediyelerinde özürlülerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere özürlü hizmet birimleri oluşturulur. Bu birimler, faaliyetlerini özürlülere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve*

bunların üst kuruluşlarıyla işbirliği hâlinde sürdürürler. Özürlü hizmet birimlerinin kuruluş, görev, yetki, sorumluluk ve işleyişine ilişkin usûl ve esaslar Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir." Bu çerçevede yapılan Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği'nin[45] 4. maddesine göre Özürlü hizmet birimleri *"Büyükşehir belediyelerinde özürlülerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, bakım, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerini vermek amacıyla oluşturulmuş"* birimlerdir. Özürlü hizmet birimlerinin görevleri Yönetmeliğin 8. maddesinde sayılmıştır. Bu görevler arasında veri tabanı oluşturmak, sportif, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmak, ilgili diğer özel veya resmi kurumlarla ortak faaliyetler yapmak, özürlü ailelerine yönelik çalışmalarda bulunmak, mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri vermek, ihtiyacı olan özürlülere yapılacak olan ayni ve nakdi yardımlar yer almaktadır. Özürlü hizmet birimlerinin görevleri arasında yer alan iki görev kanaatimizce çok önemlidir. Birincisi (ğ) bendine göre ihtiyaç halinde özürlülerin durumlarına uygun araçlarla bulundukları mekanlardan hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşımlarının sağlanması; ikincisi ise (h) bendinde yer alan bakıma muhtaç özürlülere ve yaşlılara bakım hizmeti sunulması veya bu hizmetin satın alınması uygulamasıdır.

5378 sayılı Yasa Büyükşehir belediyelerine ve belediyelere önemli bir görev yüklemiştir. 5378 sayılı Kanunun Geçici 3. Maddesi'ne göre; *"Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde*

---

[45] 16 Ağustos 2006 tarihli ve 26261 sayılı Resmi Gazete.

olan toplu taşıma hizmetlerinin özürlülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlüler için erişilebilir duruma getirilir"

Kanaatimizce büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında, sunulacak hizmetlerde engellilere yönelik uyum faaliyetlerinin de yer alması gerekir. Başka bir deyişle sunulan tüm hizmetlerden engellilerin de yararlanabilmesini kolaylaştıracak tedbir ve düzenlemeleri şart koşan bir kanun maddesi yararlı olacaktır. Özellikle ulaşım faaliyetleri ve çevre düzenlemeleri başta olmak üzere engellilerin evlerinden dışarı çıkabilmelerini sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir.

3–) Belediyeler

Belediyelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, 5393 sayılı Belediye Kanunu ile düzenlenmiştir. 3.07.2005 tarihi ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 3. maddesine göre Belediye, belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir.

Belediyelerin bir çok görevleri bulunmaktadır. Önceki Belediye Kanunu (1580) bu görevleri sayma yoluna gitmiş buna karşılık yeni Belediye Kanunu (5393) genel bir düzenleme tercih etmiştir. Bu durumun engellilerin lehine olduğu kanaatindeyiz. Sayma yolunun benimsenmesi sayılmayan hususları dışarıda bırakacağından; engellilerle ilgili düzenlemelerde eksiklikler açığa çıkma olasılığı yüksek olacaktı. Oysa belediye görevlerinin genel olarak belirtilmesi, engelli

haklarının da bu genel görevler içine dahil edilmesini kolaylaştıracaktır.

Belediye Kanununda yer alan ve doğrudan engellilerin yer aldığı hükümleri şöyle sıralayabiliriz;

Belediyelerin görev ve sorumluluklarını düzenleyen 14. maddeye göre *"belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır."*

38. maddenin (n) bendi uyarınca belediye başkanının görev ve yetkilerinden bir tanesi de; *"bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürlülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özürlüler merkezini oluşturmak"*tır.

Kanunun 60. maddesi, belediyenin giderleri arasına; *"i) Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımları"* da eklemiştir.

75. madde ise belediyeler ile özürlü dernek ve vakıfları arasında yapılabilecek ortak hizmet projelerini düzenlemektedir. Madde hükmüne göre *"belediye, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; c) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özürlü dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir."* Belediyelerin engellilerle ilgili dernek ve vakıflarla ortak projeler yapması oldukça yararlı bir faaliyettir. Bu dernek ve vakıflar, ilgili oldukları engel gruplarının

ihtiyaçlarını belediyeye kolaylıkla duyurabileceklerdir. Belediyeler de bu ihtiyaçlar doğrultusunda hizmet göreceklerdir. Engellilerin haklarıyla ilgili pek çok dernek ve vakıf faaliyet göstermektedir.[46]

Belediye hizmetlerine gönüllü katılım faaliyetlerini düzenleyen 77. maddeye göre *"belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular. Gönüllülerin nitelikleri ve*

---

[46] 2908 Sayılı Dernekler Kanunu'nun 88. maddesine göre "*Sakatlara hizmet amacı ile kurulan derneklerin, Körler Federasyonu, Sağırlar Federasyonu, Ortopedik Özürlüler Federasyonu, Zihinsel Özürlüler Federasyonu olmak üzere dört federasyon teşkil etmeleri ve bu federasyonların birleşerek Türkiye Sakatlar Konfederasyonunu oluşturmaları*" düzenlenmiştir. Ancak günümüzde bazı hastalıkların da engelli kategorisinde olduğu düşünüldüğünde, bu kimselerin haklarını savunacak bir federasyonun olmadığını görmekteyiz. Engelli kapsamının gelişmesiyle kişilerde engel yaratabilecek hastalıklar da artık engel sayılmaktadır. Bu hastalıklar çok çeşitli tür ve sayıda olduğu için onları tek bir federasyon altında toplamak güç bir iştir. Örneğin diabet hastalığını bu gruplar altında bir federasyona yerleştirmek mümkün değildir. Engel türlerinin "*gündelik yaşama mani olacak bozukluk*" kıstası yerine "*işlevinde bozukluk olan organ veya zihinsel engel*" kıstasıyla algılanmasıyla engellilik, bu dört federasyonun başlığı altında sıkışıp kalmıştır.

çalıştırılmalarına ilişkin usûl ve esaslar İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir."

Belediyelerin görevlerinden bazıları da 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda yer almaktadır. Bu görevler arasında engellileri ilgilendiren hüküm ise 7. maddedir. 5216 sayılı Kanunun "İlçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve yetkileri" başlıklı 7. maddesine göre *"(d) Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden; otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, özürlüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak"* ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve yetkilerinden bir tanesidir.

Belediyelere diğer kanunlarla verilmiş ve engellileri ilgilendiren bazı düzenlemeler de mevcuttur. 5378 sayılı kanunun 13. maddesine göre *"sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilir. Belediyeler bu hizmetlerin sunumu sırasında gerekli gördüğü hallerde, halk eğitim ve çıraklık eğitim merkezleri ile işbirliği yapar. Özürlünün rehabilitasyon talebinin karşılanamaması halinde özürlü, hizmeti en yakın merkezden alır ve ilgili belediye her yıl bütçe talimatında belirlenen miktarı hizmetin satın alındığı merkeze öder."* 5378 sayılı Kanunun getirdiği en önemli düzenlemelerden biri de bir önceki başlıkta yer verdiğimiz belediyeye *toplu taşıma hizmetlerinin özürlülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri amasını öngören* Geçici 3. Maddedir.

Belediyelerin engellilerin yaşamındaki yeri oldukça önemlidir. Özellikle

çevresel düzenlemelerin yapılmasında ve toplumsal hizmetlerin görülmesinde belediyeler, engelliler açısından birinci muhatap konumundadır. Belediyelerle ilgili mevcut yasalar engelli hakları açısından genel bir çerçeve çizen ve yeterli sayılabilecek düzeydedir. Başka bir ifadeyle eğer yapılacak tüm hizmet ve faaliyetler, Belediye Kanununda belirtildiği gibi "*özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler*" uygulanmak suretiyle yerine getirilecekse engelliler açısından olumlu gelişmeler olacağı kesindir.

Uygulamadan kalkan 1580 sayılı Belediye Kanunu, engellilerin yararına olan bazı detaylı hükümler içermekteydi. Örneğin; *"Bu maddede sayılan her türlü yapılar ve çevresinin, yolların, park, bahçe ve rekreasyon alanlarının, sosyal ve kültürel hizmet alanları ile ulaşım araçlarının özürlülerin kullanımına ve ulaşabilirliğine uygun olarak yapılmasını sağlamak ve denetlemek (*Madde 78); *"İmar plânlarının yapma ve uygulanması ile yapıların inşaat ve iskan ruhsatı aşamasında, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uygunluk sağlamak, uygulamaları denetlemek ve bütünlüğü sağlayıcı tedbirleri alma*" (Madde 79); *"İlgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak genç ve yetişkin özürlüler için bölgenin işgücü piyasasına uygun mesleklerde, meslek ve beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri ve yaşam evleri açmak*" (Madde 80); *"Özürlüler için, ulaşım ile sosyal ve kültürel amaçlı hizmetlerden ücret almamak veya indirimli tarife uygulamak, belediyelere ait ve belediyeler tarafından işletilen veya kiraya verilen büfeler, otoparklar gibi işyerlerinin özürlüler tarafından işletilmesi konusunda kolaylık* sağlamak" (Madde 81)

Yeni Belediye Kanununda da bu hükümlerin yer almış olmasını arzu ederdik.

Ancak yeni Kanun, genel bir çerçeve çizmiş, eski Kanunda olduğu gibi detaylı hükümlere yer vermemiştir. -

4–) Köy

442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. maddesine göre; köy, nüfusu iki binden az olup içinde belediye teşkilatı olmayan yerleşim birimleridir. Buna karşılık bir yerleşme biriminin köy olabilmesi için Kanundaki diğer şartları da taşıması gerekir.

Köyün görevleri mecburi ve isteğe bağlı görevler olarak Kanunun 13 ve 14. maddelerinde sayılmıştır. Bunlar arasında doğrudan engellilerin durumlarını düzenleyen maddeler ne yazık ki mevcut değildir. Köy Kanunu, köyü sadece bir idari yapı olarak şeklen düzenlemektedir. Köyde yaşayan engellilerin toplumsal, ekonomik ve sosyal yaşamını düzenleyen hükümler Kanunda yer almamaktadır.

442 sayılı Yasada sadece iki madde, dolaylı olarak fiziksel engellilerin hareket kabiliyetini kolaylaştırmaktadır. Köyün mecburi işlerini düzenleyen 13. maddenin 18. bendine göre *"köyden Hükümet merkezine veya komşu köylere giden yolların kendi sınırı içindeki kısmını yapmak ve onarmak ve yollar üzerindeki küçük hendek ve derelerin üstlerine köprü yapmak ve yol üzerinden gelip gitmeğe zorluk verecek şeyleri kırmak, kaldırmak" ve* 27. bende göre ise *"mecbur olmadıkça yol üzerine halkın kolaylıkla gelip geçmesine dokunacak şeyler koymamak"* köyün mecburi işleri arasında sayılmıştır.

İstihdam, ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi problemler köylerde de yaşanmaktadır. Üstelik köylerde şehirlerde olduğu gibi sosyal hizmet kurumları,

rehabilitasyon merkezleri ve psikolojik danışma merkezleri yoktur. Bu tür hizmetlerden yararlanmak isteyen engelliler yakın ilçe veya il merkezlerine gitmek zorunda kalmaktadırlar.

Sosyal güvenliğe sahip ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin oranı kentlerde (nüfusu 20.000'den fazla) %59.27, kırda (nüfusu 20.000'den az) ise bu oran %35.15'tir. Süreğen hastalığı olanlarda ise bu oran kentte %70.80, kırda ise 50.28'dir.[47] Görüldüğü gibi sosyal güvenliğe sahip olma oranları kırsal kesimde daha azdır. Kırsal kesimde yaşayan engellilerin sosyal güvenlikten de tam olarak yararlanamadıkları göze çarpmaktadır.

Diğer kanunlarda yer alan düzenlemelerden köyde ikamet eden engelliler de yararlanmaktadır. Ancak bir mahalli idare birimi olarak köyü düzenleyen Köy Kanununda da engelli vatandaşlara yönelik koruyucu ve geliştirici hükümlerin yer alması köylerde yaşayan engelliler açısından yararlı olacaktır.

B–) Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları

Hizmet yerinden yönetim kuruluşları, belli uzmanlık alanlarında faaliyet gösteren merkezi idarenin vesayeti altında çalışan, özerkliğe sahip, kamu tüzel kişileridir. Hizmet yerinden yönetim kuruluşları ya da yaygın kullanımla "*kamu kurumları*", idari kamu kurumları, iktisadi kamu kurumları, sosyal kamu kurumları, bilimsel-teknik ve kültürel kamu kurumları ve düzenleyici-denetleyici kamu kurumları olarak türlere ayrılmaktadır.

---

[47] Türkiye Özürlüler Araştırması – Turkey Disability Survey 2002, s. 16.

Doğrudan engellilere yönelik hizmet yerinden yönetim kuruluşu bulunmamaktadır. Aşağıda incelediğimiz konuyla ilgili "önemli" olduğunu düşündüğümüz kuruluşların verdiği hizmetlerin belli bir kısmı engellilere yöneliktir.

1–) Sosyal Güvenlik Kurumu

Sosyal Güvenlik Kurumu, 618 Sayılı "Sosyal Güvenlik Kurumu Teşkilatının Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur.[48] Daha sonra ise 4947 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Teşkilatı Kanunu[49] yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun da 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile temel bir değişikliğe uğramıştır. Önceki görevi *"Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı(SSK), Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı(Bağ-Kur) ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü(eski İş ve İşçi Bulma Kurumu) arasında koordinasyonu ve sosyal güvenlik alanındaki uygulamalarında norm ve standart birliğini sağlamak"* olan SGK, 5502 sayılı Kanunla birlikte bağlı

---

[48] KHK no: 618, Sosyal Güvenlik Kurumu teşkilatının kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması; 29/6/2000 tarihli ve 4588 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlık Kurulu'nca 24/8/2000 tarihinde kararlaştırılmıştır.

[49] 4947 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Teşkilatı Kanunu, Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2003, 24 Temmuz 2003 tarihli ve 25178 sayılı Resmi Gazete.

kuruluş statüsünden ilgili kuruluş statüsüne geçmiş, SSK[50], Bağ-Kur[51] ve Emekli Sandığı'nı ise kendi bünyesine almıştır.

5502 sayılı Kanunun 1. maddesine göre Sosyal Güvenlik Kurumu, kamu tüzel

---

[50] Sosyal Sigortalar Kurumu, 01.01.1946 tarihinde yürürlüğe giren 4792 sayılı Kanun ile "İşçi Sigortaları Kurumu" adı altında kurulmuş, 01.03.1965 tarihinde yürürlüğe giren 506 sayılı Kanun ile "Sosyal Sigortalar Kurumu" adını almıştır bkz. Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2274-ÖİK: 391, Eylül 1991, s. 12. SSK, 16.05.2006 tarihli ve 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altına girmiştir. Eski uygulamaya göre önceki Sosyal Güvenlik Kurumu'nun ilgili kuruluşu olan SSK, artık kül halinde yeni Sosyal Güvenlik Kurumuna geçmiştir. SSK hakkında bkz. Güzel, Ali – Ali Rıza Okur, Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 8. Bası, Ekim 2002, İstanbul, s. 81 vd.; Alper, Yusuf, Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK), Bursa 1997, s. 29 vd.; Akbulak, Sevinç-Yavuz Akbulak, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar ve Alınması Gereken Önlemler, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması, Ankara 2004, s. 57 vd.

[51] 02.09.1971 tarihli ve 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu'nun 1 ila 23. maddeleri, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunuyla kaldırılmış ve Bağ-Kur, yeni Sosyal Güvenlik Kurumu altına alınmıştır. Bağ-Kur hakkında bkz. Akbulak/Akbulak, s. 89 vd.; Güzel/Okur, s. 454 vd.

kişiliğini haiz, idari ve mali açıdan özerk, kendi kanununda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın ilgili kuruluşudur. Kurumun amacı ise sosyal güvenlik sistemini yürütmektir.

Kurumun engellilerle olan ilişkisi ve iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık veya malûllük nedeniyle emekli olan engellilerin özlük haklarıyla ilgili olmaktadır

SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nın Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında toplanmasına rağmen kişilerin emeklilik durumları aynen devam edecektir. 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe girecek olan Sosyal Güvenlik Kanunu da önceki emeklilik haklarına dokunmayacaktır. Zaten 5502 sayılı Kanun, 4958 sayılı SSK Kanunu'nun[52] 1 ila 24. ve geçici 1. maddesini ortadan kaldırmaktadır.

Sosyal Sigortalar Kurumu'nun engellilerle olan ilişkisi emeklilik işlemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kişiler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı[53], hastalık[54] veya malûllük[55] nedeniyle yapılacak olan sigorta işlemleri halen yürürlüktedir.

---

[52] 4958 Sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, Kabul Tarihi: 29 Temmuz 2003, 6 Ağustos 2003 tarihli ve 25191 sayılı Resmi Gazete.

[53] İş kazası ve meslek hastalığı sigortası hakkında bilgi için bkz. Güzel/Okur, s. 183 vd.; Alper, s. 132 vd. Akbulak/Akbulak, s. 59-61; Akyıldız, Hüseyin, Sosyal Güvenlik Hukuku, Isparta 2004, s. 35 vd.

[54] Hastalık sigortası hakkında bkz. Güzel/Okur, s. 245 vd.; Alper, s. 167 vd.; Akbulak/Akbulak, s. 61; Akyıldız, s. 52 vd.

[55] Malüllük sigortası hakkında bkz. Güzel/Okur, s. 278 vd.; Alper, s. 189 vd.; Akbulak/Akbulak, s. 62-63; Akyıldız, s. 65 vd.

Benzer durum Bağ-Kur için de geçerlidir. Bağ-Kur da Sosyal Güvenlik Kurumu altına alınmıştır. Buna karşılık hem Bağ-Kur Kanunun 24. ve sonraki maddeleri hem de emeklilerin hakları halen yürürlüktedir. Bu itibarla engellilerle olan ilişkisi, sağlık[56] ve malûllük[57] sigortası hakları ile devam etmektedir.

2–) Türkiye İş Kurumu

Türkiye İş Kurumu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ilgili kuruluşu olup, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliği haiz, idari ve mali bakımdan özerk bir kamu kuruluşudur.

617 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İş ve İşçi Bulma Kurumu, yerini Türkiye İş Kurumu' na (İşkur) bırakmıştır.

617 Sayılı Türkiye İş Kurumunun Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin[58] 3. maddesinde Kurumun görevleri sayılmıştır. Bu görevler arasında doğrudan engellilere yönelik olarak, (d) fıkrasında *"özürlülerin, eski hükümlülerin, terörden etkilenenlerin ve korunmaya muhtaç olanların istihdamlarına yardımcı olmak, özel istihdam projeleri uygulamak, özürlüler mesleki rehabilitasyon*

---

[56] Bağ-Kur sağlık sigortası hakkında bkz. Güzel/Okur,s. 475 vd.; Akyıldız, s. 113 vd.

[57] Bağ-Kur malüllük sigortası için bkz. Güzel/Okur, s. 484 vd.; Akyıldız, s. 115 vd.

[58] 617 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 4 Ekim 2000 tarihli ve 24190 sayılı (1. Mükerrer) Resmi Gazete.

merkezleri kurmak, mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek, verdirmek," Türkiye İş Kurumu'nun görevleri arasında sayılmıştır.

Kurumun diğer görevleri de dolaylı olarak engellilerin çalışma hayatlarıyla ilgilidir. Türkiye İş Kurumu'nun genel olarak, istihdam politikaları, işgücü ve işgücü piyasası, işsizlik, mesleki eğitimler ve eğitim hizmetleri gibi pek çok görevi bulunmaktadır. Bu görevler çalışma hayatını düzenlediği için engellileri de ilgilendirmektedir.

Kanaatimizce Kurumun görevleri arasında, istihdam alanında engelli ayrımcılığına karşı düzenlemelerin de yer alması yararlı olacaktır. Engellilerin en büyük problemlerinden bir tanesi istihdam edilememek ve işyerinde ayrımcılığa maruz kalmaktır.

3–) Emekli Sandığı

Emekli Sandığı memur statüsünde çalışanların sosyal sigorta işlemlerinin yapıldığı bir kurumdu. Emekli Sandığı da aynen SSK ve Bağ-Kur uygulaması kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altına alınmıştır.

SSK ve Bağ-Kur konusunda olduğu gibi Sandığın konumuzu ilgilendiren kısmı, malûliyet sigortası[59] ile sınırlıdır. 08.06.1949 tarihli ve 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 1 – 3., 6 – 11., 20 – 22. ve 25 – 29. maddeleri, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile ortadan kaldırılmıştır.

---

[59] Emekli Sandığı malûliyet aylığı hakkında bkz. Güzel/Okur, s. 428 vd.

SONUÇ

Engellilere tanınan ayrıcalıkların nedeni onları diğer insanların önüne geçirmek değil bilakis engelli olmayan insanlarla rekabet edememenin vermiş olduğu kaybı bertaraf etmek içindir.

Ekonomik ve toplumsal yaşamda engellilerin, engelli olmayan insanlarla her alanda aynı seviyede mücadele etmesi mümkün değildir. Rekabet fırsatını eşitlemek için özürlülere bir takım hak ve ayrıcalıklar tanınmıştır.

Engelli insan engelsiz insan ayrımı ortadan kaldırılmalıdır. Engelliyi yetersizmiş gibi gösteren bu ayrımdır. ***Engelli veya engelsiz insan yoktur, insan vardır***. Bu üst noktaya ulaşabilen toplumlar gelişmiş demektir. Gelişme, engelliye sahip çıkarak değil, engelli ile engelsiz arasındaki farkı ortadan kaldırarak insan varlığına ulaşmayla sağlanır.

Farkı kabullenmek mi yoksa farkı reddetmek mi?

İnsanlar kendilerindeki özürleri kabullenmeli ama engelli olduklarını kabul etmemelidirler. Başka bir ifadeyle engellinin engelini kabul etmesi engelli olduğunu göstermez. Ancak engellinin engelini reddetmesi engelli olmadığını gösterir.

Engellilik toplumun ve teknolojinin ayıbıdır ve sonucudur. Engelli insan kendisinin sebep olmadığı bir durumu kabullenmek zorunda da değildir. Başkalarının kişiye engelli olduğunu söylemesiyle de engelli olunmaz. Engelli insan, tıp ve

teknoloji geri olduğu, toplumsal eğitim yetersiz olduğu ve çevresel yetersizlikler nedeniyle engelli konumundadır. Bu geri kalmışlığın faturasını engelliye engelini kabul ettirerek çıkarmak yanlıştır. Toplumun kendi ayıbını kendisinin örtmesi gerekir. Bu noktada engelliye bir vazife düşmemektedir.

Engellilerin haklarının korunması açısından engelsiz insanların da eğitilmesi gereklidir. Örneğin, engelliler için ayrılmış olan park yerlerine hiçbir engelsiz insan park edemez. Bu türden kurallara riayet edilmesi için insanların eğitilmesi şarttır.

Kanaatimizce özürlüler haftası denen uygulamanın da bir an önce kaldırılması engellilerin menfaatine olacaktır. İnsanca yaşamak için haftaya ihtiyaç olmadığı gibi böyle "oluşturulmuş" uygulamalar, engelsiz insanların, engellileri öylesine hatırlıyor gibi görünmesine neden olmaktadır. Kaldı ki özürlüler haftasında hangi engelli grubunun mutlu olduğunu anlamak da mümkün değildir. Engelliler bu haftada engelli olmalarını mı kutlamaktadırlar? Yoksa seslerini duyurmuş olmalarının verdiği geçici mutluluk mu onlara yeterli olmaktadır? Olaya basit olarak yaklaşırsak böyle bir haftanın engelsiz insanlara engellileri hatırlattığı doğrudur ancak bu kısa vadeli ve yüzeysel bir faaliyettir. Çünkü hafta yedi günden ibarettir ve yedinci günün sonunda hafta sona erer. Önemli olan yılın her gününde engelliyi rahat yaşatmaktır. Kısa vadeli ve formaliteden ibaret çabalar yerine kalıcı çözümler ve uygulamalar tercih edilmelidir.

Engelli insanların engelli olmayan insanlarla eşit olduğu gibi tartışmalarla vakit kaybetmek yerine engelli insanlara tanınacak olan avantajların artırılması ve kapsamının genişletilmesi gerekir. Engelli insanlara yapılacak yardımlar ve sağlanacak olan avantajlar teorik düzlemde yapılacak soyut cümleler ile değil, somut

olarak atılacak olan adımlarla sağlanır.

ÖZET

Engellilik tarih boyunca insanoğlunun anlamaya, tanımlamaya ve ortadan kaldırmaya çalıştığı bir olgu olmuştur. Engellilerin yaşadığı zorluklar ilk önce bir sağlık sorunu olarak algılanmıştır. Ancak daha sonra zorlukların nedeni olarak toplum görülmeye başlanmıştır. Engellilerin öncelikli sorunları erişim, istihdam ve ayrımcılık olmaktadır. Devletler bu sorunları çözmek için çeşitli hukuki düzenlemeler yapmaktadırlar. Özellikle engelli ayrımcılığına karşı ciddi önlemler alınmıştır. Engellilerin hakları her zaman korunmalıdır. Zira sonuç olarak insanlar ya engellidir ya da bir gün muhakkak engelli olacaklardır.

SUMMARY

Mankind is trying to understand, to define and to stop disability fact. The problems which the disabled persons have had; firstly seemed as a health problem but later on it is understood that the reason of the problem is society. The prior problems of the disabled persons are accessibility, employment and discrimination. Countries are making regulations in order to solve these disability problems. Especially serious measures has been established against to disability discrimination. Disability rights must be always protected by humans because as a final fact, everyone is either disabled or will be surely disabled in the future.

KAYNAKÇA

Akbulak, Sevinç-Yavuz Akbulak, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar ve Alınması Gereken Önlemler, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması, Ankara 2004.

Akıllıoğlu, Tekin, "Avrupa Sosyal Andlaşması ve Türkiye", Anayasa Yargısı 15 – Sempozyum 27-28 Nisan 1998, Ankara 1998, s. 13-37.

Akıllıoğlu, Tekin, Çalışma Yaşamını Düzenleyen Uluslararası Belgeler, Ankara 1995, A.Ü.S.B.F İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:16.

Aktaş, Canan Et al, "Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 153-175.

Akyıldız, Hüseyin, Sosyal Güvenlik Hukuku, Isparta 2004.

Akyılmaz, Bahtiyar, "İl Özel İdaresi", Türk İdare Dergisi, Haziran 1988, S. 379, s. 81-121.

Akyılmaz, Bahtiyar, İdare Hukuku, Konya 2004.

Akzambak Mehmet, Lozan'dan Günümüze Taraf Olduğumuz Uluslararası Sözleşmeler, Onaya İlişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla, İnsan Hakları III, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Tüm ILO ve Avrupa Konseyi Sözleşmeleri, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 80.

Akzambak, Mehmet, Lozan'dan Günümüze Taraf Olduğumuz Uluslararası Sözleşmeler, Onaya İlişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararlarıyla, İnsan Hakları IV, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 80.

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü – Hukuk Devleti", Ankara Barosu Dergisi, 2001/2, s. 29-68.

Alpar, Erol, "Hukuk Devleti", Türk İdare Dergisi, Eylül 1993, S. 400, s. 125-165.

Alper, Yusuf, Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK), Bursa 1997.

Arıkoğlu, Enver, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının Türk Hukukunda Uygulanması", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 71-125.

Armağan, Tuncay, İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları, Eylül 1997.

Atay, E. Ethem – Hasan Odabaşı – Hasan Tahsin Gökcan, İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara 2003.

Azrak, Ali Ülkü "Millileştirme ve Kamu Hizmeti", İHFM, c. 36, sy. 1–4, 1971, s. 44–78.

Bagenstos, Samuel R., "Rational Discrimination", Accommodation, And The Politics Of (Disability) Civil Rights", Virginia Law Review (Vol.89:825 2003), s. 825-923.

Balta, Tahsin Bekir İdare Hukuku, c. 1, Genel Konular, Ankara 1972.

Barton, Len, "Sociology and disability: some emerging issues", Disability and Society: Emerging Issues and Insights (Ed: Len Barton), England 1996, s. 3-17.

Basser, Lee Ann – Melinda Jones, "The Disability Discrimination Act 1992 (CTH): A Three Dimensional Approach To Operationalising Human Rights", Melbourne University Law Review (Vol 26 2002), s. 254-284.

Başlar, Kemal, "Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 279-336.

Befort, Stephen F. - Holly Lindquist Thomas, "The ADA in Turmoil: Judicial Dissonance, the Supreme Court's Response, and the Future of Disability Discrimination Law", Oregon Law Review (Vol. 78,1999), s. 27-104.

Bernstein, Josh, "The Efforts of Texas Courts to Disable Disability Law in Texas", Texas Forum on Civil Liberties & Civil Rights (Vol. 2:43 1995), s. 43-68.

Bilgen, Pertev İdare Hukuku Dersleri, İdare Hukukuna Giriş, İstanbul 1999.

Blanck, Peter-Ann Wilichowski-James Schmeling, "Disability Civil Rights Law and Policy: Accessible Courtroom Technology", William & Mary Bill of Rights Journal (Vol 12:825 2004), s. 825-842.

Bowe, Frank G., Physical, Sensory and Health Disabilities, An Introduction, Hofstra University, New Jersey, 2000.

Bölükbaşı, Renan, "Toplum Temelli Rehabilitasyon", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 15-28.

Brammer, Alison, Social Work Law,

Challenging Disability Discrimination - A Guide to Services, Booklet, Disability Rights Commission Publication, 16 sayfa (www.drc-gb.org).

Chodak, Robin, "Recent Decisions-Civil Rights-Handicap Discrimination Law, Pennsylvania Excludes Obesity From Protection Under The Pennsylvania Human Relations Act- Civil Service Commission v. Pennsylvania Human Relations Commission, 591 A.2d 281 (Pa. 1991)", Temple Law Review (Vol. 65 1992), s. 623-644.

Chorpening, Jennifer, "Genetic Disability: A Modest Proposal To Modify The ADA To Protect Against Some Forms Of Genetic Discriminatin", North Carolina Law Review (Vol. 82 2004), s. 1441-1481.

Christoffel, Tom, Health and the Law, A Handbook for Health Professionals, 1985.

Cirhinlioğlu, Zafer, Sağlık Sosyolojisi, Ankara 2001.

Çağlar, Doğan, "Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi", Özel Eğitimden Yansımalar, 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Ahmet Konrot,1. Baskı, Ankara, Ekim 2004, s. 16-24.

Çiçekli, Bülent, Avrupa Sosyal Şartı, Temel Rehber (Çeviri), Ankara

2001.

Dal, Kemal, Türk Esas Teşkilat Hukuku, Ankara 1984.

Definitions of Disability in Europe – A Comparative Analysis, European Commission, A Study Prepared by Brunel University 2002.

Derbil, Süheyp "Kamu Hizmeti Nedir?" AÜHFD, c. 7, sy. 3–4, 1950, s. 28–36.

Doyle,Brian, "Enabling Legislation or Dissembling Law? The Disability Discrimination Act 1995", The Modern Law Review, (Vol. 60 January 1997), s. 64-78.

Duman, İlker Hasan, Sosyal Devlet, 1. Baskı, Kartal 1997.

Duran, Lutfi İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982.

Duran, Lutfi Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Ankara 1974.

Duygun Tolga, "1995/2005 İngiltere Özürlüler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası ve Yasayla İlgili Güncel Konular", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 427- 444.

Edwards, Martha L., "Constructions of Physical Disability in the Ancient Greek World – The Community Concept", The Body and

Physical Difference, Discourses of Disability, Editors: David T. Mitchell and Sharon L. Snyder, The University of Michigan Pres 1997, s. 35-50.

Erdiken, Behram, "Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu'ndan Mezun Olmuş İşitme Engelli Öğrencilerin İstihdamı, İş Durumu ve Ayrımcılık", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 389-409.

Ergün, Mehmet, "Ayrımcılık ve Özürlüler", ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs 2005, Cilt 2, Sayı 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 377-388.

Ertürk, Benan Berrin, "İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 65-84.

Everly, Kellyann, "A Reasonable Burden: The Need For A Uniform Burden Of Prof Scheme In Reasonable Accommodation Claims", University of Dayton Law Review (Vol. 29:1 2003), s. 37-69.

Fordyce, Wilbert E., Back Pain In The Workplace, Management of Disability In Nonspecific Conditions, 1995 IASP Pres. (Back Pain)

Fordham, Deirdre, "Anti - Discrimination Legislation", Employment and People with Disabilities, Report of the Special Meeting of the High Level Group on Disability, Brussels, 15 October 1997. www.europa.eu.int ("Anti-Discrimination Legislation")

Fulcher, Gillian, Disabling Policies? A comparative approach to education policy and disability, Disability, Handicap and Life Chances Series, The Falmer Pres.

Gilbert, Justin S., "Prior History, Present Discrimination, and the ADA's "Record of" Disability", The University of Memphis Law Review (Vol. 31 2001), s. 659-676.

Giritli, İsmet, Türkiye'nin İdari Yapısı (Kamu Yönetimi Teşkilatı), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Onbirinci Basım, İstanbul 1999, (Türkiye'nin İdari Yapısı)

Giritli, İsmet – Jale Sarmaşık, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar: Türk Anayasa Hukuku, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Bası, 2. Baskı, Ekim 2001, İstanbul.

Giritli, İsmet – Bilgen, Pertev – Akgüner Tayfun, İdare Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 2006

Gören, Zafer, Anayasa ve Sorumluluk, II. Cilt, İzmir 1999.

Gören, Zafer, "Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi", Anayasa Yargısı 14 – Sempozyum 26-27 Mayıs 1997, Ankara 1997, s. 93-153.(Sosyal Devlet İlkesi)

Gören, Zafer, Temel Hak Genel Teorisi, 4. Bası, İzmir 2000. (Temel Hak)

Göze, Ayferi, Sosyal Devlet Sistemi, İstanbul 1976.

Gözler, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 8. Baskı - Nisan 2006, Bursa 2006. (Anayasa Hukukuna Giriş)

Gözler, Kemal, İdare Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ekim 2005. (İdare Hukuku Dersleri)

Gözler, Kemal, İdare Hukukuna Giriş, 4. Baskı, Mart 2006, Bursa 2006. (İdare Hukukuna Giriş)

Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa 2000. (Türk Anayasa Hukuku Dersleri)

Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000.(Türk Anayasa Hukuku)

Gözübüyük, A. Şeref – Gölcüklü, Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 11. Ek Protokola Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 5. Bası, Ankara 2004.

Gözübüyük, A. Şeref – Turgut Tan, İdare Hukuku, Cilt 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Ankara 2006.

Gözübüyük, A. Şeref, Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Son Değişikliklere Göre Düzenlenmiş 7. Bası, Ankara 2001. (Türkiye'nin Yönetim Yapısı)

Gözübüyük, A. Şeref, Yönetim Hukuku, Güncelleştirilmiş 17. Bası, Ankara 2002. (Yönetim Hukuku)

Gülmez, Mesut, "Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 147-161.

Günday, Metin, İdare Hukuku, 9. Baskı, Ankara 2004.

Gülan, Aydın "Kamu Hizmeti Kavramı", İHİD, Prof. Dr. Lutfi Duran'a Armağan Özel Sayısı, y. 9, sy. 1–3, 1988, s. 147–159.

Güzel, Ali – Ali Rıza Okur, Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 8. Bası, Ekim 2002, İstanbul.

Hahn, Harlan, "Feminist Perspectives, Disability, Sexuality And Law: New Issues And Agendas", Review of Law and Women's Stuides (Vol. 4:97 1994), s. 97-144.

Hancock, Philip (et. al.), The Body, Culture and Society – An Introduction, Open University Press 2000, Buckingham-Philadelphia.

Harris, Lynn J., "The Americans With Disabilities Act And Australia's Disability Discrimination Act: Overcoming The Inadequacies", Loy. L. A. Int'l & Comp. L. Rev (Vol.22:51 1999), s. 51-98.

Harris, Neville et. al., Social Security Law In Context, Oxford University Press, 2000.

Hazer, Oya, "Evde Kullanılan Araç-Gereç ve Ekipmanlar Özürlüler İçin Ergonomik Bir Yaklaşım", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2005, Cilt 2, Sayı 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 505-516.

ICF İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması Dünya Sağlık Örgütü 2004, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

Imrie, Rob, Disability and the City, International Perspectives, New York 1996.

İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, md. 90/son), Ulusal Toplantı, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi (TBB-İHAUM), 5 Kasım 2004 (Panel), Adliye Sarayı, Ankara.

Japan Country Profile, March 2003, Employment of People with Disabilities: The Impact of Legislation (Asia and the Pacific), International Labour Organization 2003.

Jones, Timothy L., The Americans With Disabilities Act, A Review Of Best Practices, AMA Management Briefing, American Management Association.

Kalabalık, Halil, İdare Hukuku Dersleri, Ekim 2004.

Kanter, Arlene S., "The Globalization of Disability Rights Law", Syracuse J. Int'l L. & Com (Vol.30:241 2003), s. 241-269. (The Globalization of Disability Rights Law)

Karagülmez, Ali, "5170 Sayılı Yasa'yla Anayasa'nın 90. Maddesinde Yapılan Değişikliğe Bir Bakış", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 163-177.

Kearney, Deborah, Reasonable Accommodations, Job Descriptions in the Age of ADA, OSHA, and Workers' Comp, 1994.

Kimberlin, Diane L. - Linda Ottinger Headley, "ADA Overview and Update: What Has the Supreme Court Done to Disability Law?", The Review of Litigation (Vol. 19:3 Summer 2000), s. 579-647.

Konrot, Ahmet, "Aile Katılımlı Erken Dönem Kekemelik Terapisi (Lidcombe) ve Türkiye Sonuçları", Özel Eğitimden Yansımalar, 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Ahmet Konrot,1. Baskı, Ankara, Ekim 2004, s. 115-120.

Korkusuz, M. Refik, Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul 1998.

Kramer, Karen M.-Arlene B. Mayerson, "Obesity Discrimination In The Workplace: Protection Through A Perceived Disability Claim Under The Rehabilitation Act And The Americans With Disabilities Act", California Western Law Reivew (Vol. 31 1994), s. 41-72.

Lewis, Vicky, Development and Handicap, 1993.

Limas, Vicki J., "Significiant Employment Law Decisions In The 1997-98 Term: A Clarification of Sexual Harassment Law And A Broad Definition Of Disability", Tulsa Law Journal (Vol. 34:307 1999), s. 307-328.

Long, Alex, "State Anti-Discrimination Law As A Model For Amending The Americans With Disabilities Act", Un iversity of Pittsburgh Law Review (Vol. 65:597 2004), s. 597-654.

Lynch, Andrew, "Is obesity a disability – actual or perceived – under the Disability Discrimination Act 1992?", Deakin Law Review, 1996, s. 161-182.

Malloy, S. Elizabeth Wilborn, "Something Borrowed, Something Blue: Why Disability Law Claims Are Different", Connecticut Law Review (Vol. 33:603 2001), s. 603-666.

Mansfield, Gavin – John Bowers, "Disabled Persons Under The Disability Discrimination Act 1995", Comp. Labor Law & Pol'Y Journal (Vol. 24:631 2003), s. 631-648.

Meşhur, H. Filiz Alkan, "Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 176-192.

Miller, Stephanie Proctor, "Keeping The Promise: The ADA and Employment Discrimination on the Basis of Psychiatric Disability", California Law Review (Vol.85:701 1997), ss 701-747.

Müftüoğlu, Güneş, Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti, 1. Baskı, Ankara

1996.

Naef, Andrea Kloehn, "Toyota Motor Manufacturing v. Williams: A Case of Carpal Tunnel Syndrome Weakens the Grip of the Americans with Disabilities Act", Pepperdine Law Review (Vol. 31:575,2004), s. 575-608.

Odding, Else - Marij E. Roebroeck - Hendrik J. Stam, "The epidemiology of cerebral palsy: Incidence, impairments and risk factors", Disability and Rehabilitation, Volume 28, February 2006, Issue No. 4, s. 183-191.

Onar, Sıddık Sami İdare Hukukunun Umumi Esasları, c. I, İstanbul 1966.

Oğuz, Ali, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları", Türk İdare Dergisi, Eylül 1989, S. 384, s. 71-99.

O'Hara, Milena D., "Please Weight To Be Seated": Recognizing Obesity As A Disability To Prevent Discrimination In Public Accommodations", Whittier Law Review (Vol. 17 1996), s. 895-954.

Okur, Nejla, Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları/15, Aralık 2001, Ankara.

Oliver, Mike, "A Sociology of Disability or A Disablist Sociology?", Disability and Society: Emerging Issues and Insights (Ed: Len Barton), England 1996, s. 18-42.

O'Reilly, Arthur, The Right To Decent Work Of Persons With Disabilities, IFP-Skills Working Paper No. 14, International Labour Organization 2003.

Özay, İl Han Günışığında Yönetim, İstanbul 1996

Özbilgin, Mustafa Yücel – M. Doğan Hatipoğlu, "Mülki İdare Amirlerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına İlişkin İcraatlarının Değerlendirilmesi ve Denetlenmesi", Türk İdare Dergisi, Eylül 1987, S. 376, s. 75-119.

Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara 2005.

Özer, Ahmet, "Sosyal Hizmetler Alanında Mülki İdare Amirlerine Verilen Başlıca Görevler", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 1-53.

I. Özürlüler Şûrası, Çağdaş Toplum/Yaşam ve Özürlüler, Ön Komisyon Raporları, 29 Kasım – 02 Aralık 1999, Hacettepe Üniversitesi – Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

II. Özürlüler Şûrası, Yerel Yönetimler ve Özürlüler, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, 26-28 Eylül 2005 Ankara. (II. Özürlüler Şûrası)

Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları/18.

Panol, Zenaida Sarabia - Michael McBride, "Basılı Yayınlarda Özürlülük İmajı: Tutumun Etkileri Hakkında İnceleme", Çeviren Betül Yalçın, ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 111-128.

Pazarcı, Hüseyin, "Türk Hukukunda Andlaşmalar İle Yasaların Çatışması", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sevim Toluner'e Armağan, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, s. 651-674.

Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, 1. Kitap, Gözden Geçirilmiş 10. Bası, Ankara 2004.

Perlin, Michael L., "Their Promises Of Paradise: Will Olmstead V. L.C. Resuscitate The Constitutional "Least Restrictive Alternative" Principle In Mental Disability Law?", Houston Law Review (37:999 2000), s. 999-1054.

Poston, Sarah, "Developments In Federal Disability Discrimination Law: An Emerging Resolution To The Section 504

Damages Issue", 1992/1993 Annual Survey of American Law, s. 419-446.

Quibell, Ruth, Unmaking The Other – Discourses of Intellectual Disability in Contemporary Society, Swinburne University of Technology, Faculty of Life and Social Sciences, Department of Sociology, Hawthorn-Australia 2004, [Doktora Tezi], İnternet yardımı ile www.yok.gov.tr adresinden ulaşılmıştır.

Rosenthal, Lawrence D., "Can't Stomach The Americans With Disabilities Act? How The Federal Courts Have Gutted Disability Discrimination Legislation In Cases Involving Individuals With Gastrointestinal Disorders And Other Hidden Ilnesses", Catholic University Law Review (Vol. 53:449 2004), s. 449-498.

Rothstein, Laura F., "Health Care Proffesionals With Mental And Physical Impairments: Developments In Disability Discrimination Law", Saint Louis University Law Journal (Vol. 41:973 1997), s. 973-1004.

Rothstein, Laura F., "Teaching Disability Law", Journal of Legal Education, Volume 48, Number 2, (June 1998), s. 297-309.

Rovner, Laura L., "Disability, Equality, And Identity", Alabama Law Review (Vol. 55:4:1043 2004), s. 1043-1099.

Sabuncu, Yavuz, Anayasaya Giriş, Ek: 1982 Anayasası, 6. Bası, Ankara 2000.

Saran, M. Ulvi, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Hakkında Bir Değerlendirme, Türk İdare Dergisi, Haziran 1995, S. 407, s. 53-67.

Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2274-ÖİK: 391, Eylül 1991.

Sözer, Ali Nazım, Türkiye'de Sosyal Hukuk, II. Baskı, İzmir 1998.

Stein, Michael Ashley, "The Law and Economics of Disability Accomodations", Duke Law Journal (Vol. 53:79 2003), s. 79-191.

Stone, Donald H., "Handicap Law", University of Richmond Law Review (Vol. 22:637 1988), s. 637-665.

Şahbaz, İbrahim, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 54, 2004, s. 178-216.

Şahin, Hatice, "Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?", ÖZ-VERİ Dergisi, Eylül 2004, C. 1, S. 1, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 48-64.

Tan, Turgut "Kamu Hizmeti, Kriz ve Yeniden Tanımlama", I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap İdari Yargı, Ankara 1991, s. 329–337.

Tanör, Bülent – Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, (2004 Anayasa Değişikliklerine Göre), 6. Bası, Eylül 2004 – İstanbul.

Taussig, William C. , "Weighing In Against Obesity Discrimination: Cook v. Rhode Island, Department of Mental Health, Retardation, And Hospitals And The Recognition Of Obesity As A Disability Under The Rehabilitation Act And The Americans With Disabilities Act", Boston College Law Review (Vol.35:927 July 1994), s. 927-963.

Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, 9. Bası, Eylül 2004.

Toprak, Zerrin, "İl Özel İdarelerinin Görevleri ve Kamusal Hizmet Yaklaşımı", Türk İdare Dergisi, Haziran 1990, S. 387, s. 151-162.

Türkiye Özürlüler Araştırması – Turkey Disability Survey 2002, Devlet İstatistik Enstitüsü SIS.

Tyler, Melissa Conley, "Law and Change The Disability Discrimination Act 1992: Genesis Drafting And Prospects", Melbourne University Law Review (Vol.19, June '93), s. 211-228.

Uşan, M. Fatih, İş Hukuku'nda Sakat İstihdamı, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını 1999. (İş Hukuku'nda Sakat İstihdamı)

Uşan, M. Fatih, "Kamu ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı (4857 sayılı İş Kanunu ve Buna Dayalı Düzenlemelerin Getirdiği Hükümlerin Eleştirel Açıdan Değerlendirilmesi)", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 218-255.

Weber, Mark C. , "Reciprocal Lessons Of The ADA And European Disability Law", ASIL Proceedings 1999, Am Soc'y Int'l L. Proc. , s. 338-341.

Wenbourne, Nick, "Disabled Meanings: A Comparison of the Definitions of "Disability" in the British Disability Discrimination Act of 1995 and the American with Disabilities Act of 1990", Hastings Int'l & Comp. L. Rev. (Vol.23:149 1999), s. 149-172.

White, Jenny, "Disability Discrimination And The Travel Industry: An Outline Of The Law", [2004] International Travel Law Journal, s. 135-139.

Winter, Jerry Alan, "Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi", Çeviren: Mehmet

Ergün, ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 341-356.

Yıldırım, Ramazan, İdare Hukuku Dersleri I, Ekim 2005, Konya.

Yılmaz, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 1996.

Yılmaz, Zühal, "Çalışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler", ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Hakemli-Süreli Yayın, s. 193-217.

Zames, Doris – Fleischer and Frieda Zames, The Disability Rights Movement, From Charity to Confrontation, Temple University Pres 2001, Philadelphia.

Zioze, Dean G., "Employment Law-Morbid Obesity Considered Perceived Disability Under Section 504 of the Rehabilitation Act-Cook v. Rhode İsland,10 F.3d 17 (1st Cir. 1993)", Suffolk University Law Review (Vol. XXVIII:823 1994), s. 823-832.

Linkler:

http://website.lineone.net/~starfive/DisFamScience.htm

http://website.lineone.net/~starfive/DisPoliticians.htm

http://www.dhea.org.uk/dyslexia/famous_dyslexics-2.html

http://www.lesblind.is/dislexic1/index.cfm?ccs=149&cs=308

http://www.obesityresearch.org/cgi/content/full/9/12/788#B132 (15.01.2006)

Disability Rights Commission, www.drc-gb.org (15.01.2006)

http://www.iskur.gov.tr/mydocu/mevzuat/ilo13.htm (31.01.2006)

http://www.korlerfederasyonu.org.tr/standart_kurallar.htm (31.01.2006)

http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararasi/bmsistemindeozurluluk.htm (18.02.2006)

http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararasi/abveozurluluk.htm (24.04.2006)

www.drc-gb.org (19.02.2006)

http://orgm.meb.gov.tr/Kurumlarimiz/kurumlarindex.htm (12.3.2006)

www.europa.eu.int (24.4.2006)

www.ilo.org/public/english/employment/skills/disability/papers/germanpart2/germanpart311.htm (21.08.2006)

http://www.osce.org/documents/odihr/1991/10/13995_en.pdf (10.10.2006)

http://www.med.ege.edu.tr/~hanci/istismarhukuk.htm(12.10.2006)

www.unicef.org/turkey/wd/_dcd05d1.doc (12.10.2006)

http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm (12.10.2006)